

Κ Α Φ Κ Α

Τίτλος πρωτοτύπου:
NICHOLAS MURRAY
Kafka

ISBN 960-518-226-2

© 2004, Nicholas Murray

© 2005, «ΙΝΔΙΚΤΟΣ» ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Καλλιδρομίου 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.88.38.007, e-mail: indiktos@indiktos.gr

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

Μετάφραση:

ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΜΝΗΝΟΣ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΥΠΡΙΩΤΗΣ

ΙΝΔΙΚΤΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 2005

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Υπάρχουν συγγραφείς που είναι ελάχιστα γνωστοί έξω από την δική τους πολιτισμική παράδοση και που λειτουργούν, εντός αυτού που ο Μίλαν Κούντερα αποκάλεσε στο πρόσφατο δοκίμιό του *Le rideau* (2005): «le petit context». Υπάρχουν άλλοι που δείχνουν να μιλούν, δίχως προσπάθεια, σέ έναν ευρύτερο κόσμο, πλήρεις αυτοπεποίθησης για την εμφάνισή τους σέ ό,τι αποτελεί για τόν παραπάνω συγγραφέα «le grande contexte». Ο Φράντς Κάφκα είναι ίσως τὸ ὕψιστο παράδειγμα στήν σύγχρονη ευρωπαϊκή λογοτεχνία ενός συγγραφέα που ἡ φωνή του μεταφέρθηκε στους ἀνά τὸν κόσμο ἀναγνώστες με ἓναν καθ' ὅλα ἰδιαίτερο τρόπο μέσω τῆς μετάφρασης. Ἡ μετάφραση ὑπῆρξε κάτι παραπάνω ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ μέσο πρόσβασης στο ἔργο του. Γιὰ ποικίλους σύνθετους ἱστορικούς, πολιτισμικούς καὶ πολιτικούς λόγους, ὑπῆρξε τὸ μέσο διὰ τοῦ ὁποίου, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα, ὅταν ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἔργο του μετὰ θάνατον, ἀπλώθηκε ἡ φήμη του ὡς συγγραφέα, ἀκόμη καὶ στήν ἴδια του τὴν χώρα.

Ὡστόσο, πρόκειται γιὰ ἓναν συγγραφέα που ὁ τόπος καταγωγῆς του εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας. Εἶναι ἀδύνατο νὰ σκεφτοῦμε τὸν Κάφκα δίχως νὰ σκεφτοῦμε τὴν Πράγα, ὅπου γεννήθηκε καὶ ἔζησε σχεδὸν ὁλόκληρη τὴν ζωή του. Ὁ συγγραφέας που στο ἔργο του ἐπισκόπησε με ἀγωνία τὸ ὄριο μεταξὺ ἀτομικῆς καὶ κοινῆς ἐμπειρίας γεννήθηκε σέ μιὰ θνήσκουσα αὐτοκρατορία, τὴν γλώσσα τῆς ὁποίας ὡς Γερμανὸς τῆς Πράγας μίλησε καὶ χρησιμοποίησε ὡς μέσο τῆς συγγραφικῆς του τέχνης. Τὴν ἴδια στιγμή ἔζησε τὴν γέννηση τῆς νέας Δημοκρατίας τῆς Τσεχοσλοβακίας, πεθαίνοντας πολὺ πρόωρα γιὰ νὰ σταθεῖ μάρτυρας στο ξανακύλισμα τοῦ νεογέννητου κράτους στὰ χέρια πρῶτα τῆς ναζιστικῆς καὶ στήν συνέχεια σταλινικῆς τυραννίας.

Ὁ Κάφκα, κοντολογίς, ἦταν οἰκουμενικός, ἀλλὰ ἦταν ἐπίσης βαθιά, συχνὰ ἐπώδυνα, ριζωμένος στὸν τόπο του. Ἡ ἱστορία τῆς βιογραφίας τοῦ Κάφκα εἶναι ἡ ἱστορία τῆς σταδιακῆς ἀποκατάστασης τῶν ἱστορικῶν συμφραζομένων, ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσουμε νὰ δοῦμε καθαρότερα ἀπ' ὅ,τι ἐκεῖνοι που δεξιώθηκαν πρῶτοι ἓναν ἀσώματο, ἀφηρημένο μυθοπλάστη στὶς δεκαετίες τοῦ

’20 και ’30, τὸν κόσμον μέσα στὸν ὁποῖο ἔζησε, τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἦταν. Τοῦτο στὸ βιβλίο μου περιγράφεται ὡς ἡ ἀναζήτηση «ἐνὸς ἱστορικοῦ Κάφκα: ἐνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο».

Σκοπὸς τῆς βιογραφίας μου ἦταν νὰ φιλοτεχνήσω ἓνα φρέσκο πορτραῖτο γιὰ τὸν μέσο ἀναγνώστη ποὺ εἶναι ἐνδεχομένως ἐξοικειωμένος μὲ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μάθει περισσότερα πράγματα γιὰ τὰ γενεσιουργὰ συμφραζόμενα. Θέλησα νὰ δώσω μιὰ ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερη καὶ συνεκτικότερη εἰκόνα τοῦ Φράντς Κάφκα ἀπὸ τὴν Πράγα, νὰ ὁλοκληρώσω ἓνα πορτραῖτο γιὰ τὸν 21ο αἰῶνα ποὺ θὰ ἀντλοῦσε πληροφορίες ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς πρόσφατης φιλολογίας, νὰ δημιουργήσω μιὰ ἐνημερωμένη καὶ περιεκτικὴ καὶ πάνω ἀπ’ ὅλα, ἐλπίζω, μιὰ εὐανάγνωστη καὶ ψυχαγωγικὴ ἀφήγηση.

Εἶναι διάστημα τὰ λόγια τοῦ Κάφκα: «Ἀφοῦ ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ λογοτεχνία». Ἡ ἀφοσίωσή του στὴν γραφὴ, ἡ ἀποφασιστικότητά του νὰ ζήσει γι’ αὐτήν, ὅποιο κι ἂν ἦταν τὸ προσωπικὸ τίμημα ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει, ἀποτελεῖ ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς μιὰ παραδειγματικὴ ἱστορία. Συχνὰ ὑποστηρίζεται—ἰδιαίτερα στὴν Ἀγγλία, ὅπου διεξάγεται ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια τώρα μιὰ ζωερὴ δημόσια ἀντιπαράθεση σχετικὰ μὲ τὴν σκοπιμότητα τῆς λογοτεχνικῆς βιογραφίας—ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ ἔμφαση στὸν βίον μᾶς περισπᾷ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὀφείλει νὰ εἶναι πρῶτιστο στὸ μυαλό μας: τὸ ἔργο καθαυτό. Στὴν περίπτωσή τοῦ Κάφκα, ὥστόσο, τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὴν ζωὴ τοῦ συγγραφέα καὶ τὴν ζωὴ τῆς συγγραφῆς εἶναι δυσδιάκριτα. Χρειαζόμαστε πολὺ διπλωματικὸ τάκτ, κατανόηση καὶ φαντασία γιὰ νὰ διαπραγματευτοῦμε τοὺς μεταξὺ τους χώρους. Καὶ χρειαζόμαστε τὶς πληροφορίες ποὺ ἡ εὐαίσθητη, διακριτικὴ βιογραφία μπορεῖ νὰ μᾶς παράσχει.

Ἀληθεύει, σίγουρα, ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζει τόσο πειστικὰ ὁ Προῦστ στὸ ἔργο του *Contre Saint-Beuve* (ἡ ἐπίφοβη αὐτὴ πρόκληση στὸ ἐπάγγελμα τοῦ βιογράφου) ὅτι τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα ἀναδύεται ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐγὼ / *l'autre moi*—ὅχι ἀπὸ τὸν ψηλό, σχολαστικὰ καλοντυμένο νεαρὸ δικηγόρο μὲ σκούρο καπέλο καὶ πανωφόρι ποὺ διασχίζει τὴν Πλατεία τῆς Παλαιᾶς Πόλης στὴν Πράγα περπατώντας στὸ πρωινὸ μαγαανοπήγαδό του στὰ γραφεῖα τῆς ἀσφαλυστικῆς ἐταιρείας, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν συγγραφέα «Κάφκα» καὶ τὸ μυστηριῶδες,

ἐνίοτε τρομακτικὰ σκοτεινὸ χωνευτήρι τῆς φαντασίας μέσα στὸ ὁποῖο διυ-
λιζόταν ἡ μοναδικὴ ἀλχημεία του. Τὰ συμφραζόμενα, ὅμως, ἐξηγοῦν πολλὰ.
Ἡ γνώση τῆς ζωῆς διαφωτίζει. Ρίχνει φῶς ἀκόμη κι ἂν δὲν προσφέρει μιὰν
ἐξήγηση –ἀκόμη λιγότερο μιὰ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ἀπλούστευση– τῆς μα-
γείας τῆς δημιουργίας. Γνωρίζοντας γιὰ τὴν γενέτειρά του, τὴν οἰκογένειά
του, τὶς ἀγχώριες ἐρωτικές σχέσεις του, τὸν κόσμον τοῦ γραφείου του, τὴν
πάλη του μὲ τὸ φθινόρον σῶμα του, τὶς ἰδιωτικές σκέψεις του γιὰ τὸ γράψιμο,
τὴν παράφορη ἀφιέρωσή του στὴν λογοτεχνία, τὶς περιόδους ἀναψυχῆς του
σὲ spas τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, τὰ ταξίδια του, τὶς φιλίες του, τὴν ἐπα-
νακάλυψη τῆς ἐβραϊκότητάς του, τὴν αἴσθηση τοῦ χιουῆμορ του, τὰ «τρελά»
τῆς υγείας του καὶ τὶς λόξεις του μὲ τὴν γυμναστική, κοντολογίς τὴν ὅλη
εἰκόνα ἐνὸς πολὺ πλούσιου καὶ παράξενου ἀτόμου, βοηθούμαστε νὰ γνωρί-
σουμε καλύτερα τὸ ἔργο τοῦ Κάφκα. Ἐπιστρέφουμε στὸ ἔργο μὲ μιὰν ὀξύ-
τερη ἐνόραση. Προσέχουμε πράγματα ποὺ δὲν θὰ εἴχαμε προσέξει προη-
γουμένως. Ἡ ἀπόλαυση καὶ κατανόησή μας βαθαίνει.

Ἐλπίζω μὲ ὅλη μου τὴν καρδιά οἱ Ἕλληνες ἀναγνώστες νὰ ἀπολαύσουν
τούτη τὴν γνωριμία μὲ τὴν ζωὴ τοῦ Κάφκα. Ὦντας μεγάλος ἐραστὴς τῆς
Ἑλλάδας καὶ τακτικὸς ἐπισκέπτης της ἐδῶ καὶ 30 χρόνια, αἰσθάνομαι ἰδι-
αίτερη χαρὰ βλέποντας τὸ βιβλίό μου δημοσιευμένο στὴν Ἑλλάδα. Στά-
θηκα ἐξαιρετικὰ τυχερὸς μὲ τοὺς δύο ἔμπειρους καὶ μὲ γνώση μεταφραστές
μου, τὸν Ξενοφώντα Κομνηνὸ ποὺ μετέφρασε τὰ Ἀγγλικά μου καὶ τὸν Ἀλέξ-
ανδρο Κυπριώτη ποὺ μετέφρασε ἐκ νέου ἀπὸ τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο τὰ
ἀποσπάσματα τοῦ Κάφκα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀφειδῶς στὸ κείμενό μου.
Ἡ συνεργασία μας –ποὺ συμπεριέλαβε ὑπομονετικές φιλολογικὲς ἀνταλ-
λαγές, ὅπως καὶ μερικὰ ποτηράκια κρασί κάτω ἀπὸ ἓναν συγκεκριμένο πλά-
τανον στὴν Ἀθήνα– μοῦ ἔδωσε μεγάλῃ χαρὰ καὶ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ
ἐνσωματωθεῖ μιὰ σειρά μικρῶν τροποποιήσεων καὶ διορθώσεων στὴν ἐλλη-
νικὴ ἔκδοση ποὺ εἶναι τώρα –ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἐξαίρετες προσπάθειες
τῶν μεταφραστῶν μου– ἓνα κατὰ πολὺ βελτιωμένο κείμενο.

NICHOLAS MURRAY

Λονδίνο, 5 Σεπτεμβρίου 2005

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Φράντς Κάφκα ποὺ παραθέτει ὁ συγγραφέας ἔγινε ἀπὸ τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν Ἀπάντων τοῦ Φράντς Κάφκα.

Ὅσον ἀφορᾷ ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ γράμματα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Φράντς Κάφκα, ἡ κριτικὴ ἔκδοση τῶν ὁποίων δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ἀκόμη, χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἤδη ὑπάρχουσες γερμανικὲς ἐκδόσεις.

Οἱ παραπομπὲς τῶν ἀποσπασμάτων δίνονται σὲ ἀγκύλες, στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται τὸ βιβλίον καὶ ἡ σελίδα τοῦ πρωτοτύπου. Σὲ περιπτώσεις ποὺ τὸ ἀπόσπασμα βρίσκεται στὴν ἴδια σελίδα μὲ τὸ προηγούμενον ἀπόσπασμα δὲν δίνεται παραπομπή.

Γιὰ τὴν παράθεση τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα Ἡ κρίση, Ὁ θερμαστής καὶ Ἡ μεταμόρφωση χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἤδη ὑπάρχουσες ἐκδόσεις τῆς Ἰνδίκτου, ὅπου ἡ μετάφραση ἔχει γίνεи ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ πρωτοτύπου.

Τὰ βιβλία ἀναφέρονται μὲ τίς ἐξῆς συντομογραφίες:

- B1: *Briefe 1900-1912*/1ος τόμος τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν γραμμάτων τοῦ Φράντς Κάφκα.
- B2: *Briefe 1913-1914*/2ος τόμος τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν γραμμάτων.
- B3: *Briefe 1914-1917*/3ος τόμος τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τῶν γραμμάτων.
- BB: *Briefe 1900-1924*/Γράμματα καὶ ἐπιστολὲς ποὺ ἐξέδωσε ὁ Μάξ Μπρόντ.
- BE: *Briefe an die Eltern 1922-1924*/Γράμματα στοὺς γονεῖς.
- BF: *Briefe an Felice*/Γράμματα στὴν Φελίτσε (ὅπου περιλαμβάνονται καὶ γράμματα τρίτων πρὸς τὴν Φελίτσε Μπάουερ, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα τοῦ Φράντς Κάφκα στοὺς γονεῖς τῆς καὶ στὴν Γκρέτε Μπλόχ).
- BM: *Briefe an Milena*/Γράμματα στὴν Μίλενα.
- BOF: *Briefe an Ottla und die Familie*/Γράμματα στὴν Ὅττλα καὶ τὴν οἰκογένεια.

- DL: *Drucke zu Lebzeiten* / Ἐκδοθέντα ἐν ζωῇ.
 DP: *Der Proceß* / Ἡ δίκη.
 DS: *Das Schloß* / Ὁ πύργος.
 DV: *Der Verschollene* / Ὁ ἀγνοούμενος.
 NSFI: *Nachgelassene Schriften und Fragmente I* / Γραπτὰ καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ κατάλοιπα I.
 NSFII: *Nachgelassene Schriften und Fragmente II* / Γραπτὰ καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ κατάλοιπα II.
 TB: *Tagebücher* / Ἡμερολόγια.
 EP: Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα.
 OG: Οἱ γιοί («Ἡ κρίση»-«Ὁ θερμαστής»-«Ἡ μεταμόρφωση»).

Σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ διευκολυνθεῖ τὸ ἐλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἀναφέρονται σὲ σημειώσεις στὸ ὑποσέλιδο πολλὲς ἐλληνικὲς ἐκδόσεις στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται τὰ ἔργα γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος στὴν παροῦσα βιογραφία. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου δίνεται καὶ συγκεντρωτικὸς κατάλογος μὲ ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Φράντς Κάφκα στὰ Ἑλληνικά.

Ἄφοῦ ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ λογοτεχνία.
Da ich nichts anderes bin als Litteratur.

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Μέσ' ἀπ' τὸ γράψιμό μου κρατιέμαι βέβαια στὴ ζωὴ ἐγώ.
Durch mein Schreiben halte ich mich ja am Leben.

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Ἐν γένει εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ θέλει μόνο τὸ ἀπόλυτο,
τὸ ἔσχατο στὰ πάντα.

*Überhaupt ist er ein Mensch, der nur das Unbedingte will,
das Äußerste in Allem.*

ΜΑΞ ΜΠΡΟΝΤ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΠΡΑΓΑ

Σ τὴν πύλη τοῦ Νέου Ἑβραϊκοῦ Νεκροταφείου, στὸ προάστειο Strašnice τῆς Πράγας, ἓνας λιπόσαρκος καὶ ἀρχαῖκός ἐπιστάτης προβάλλει γιὰ νὰ ὑποδεχτῇ τὸν ἐπισκέπτη. Γνέφει πρὸς τὴν μεριά ἑνὸς κουτιοῦ ἀπὸ χαρτόνι, τοποθετημένου πάνω σὲ ἓνα καρεκλάκι, ἀπ' ὅπου καλεῖσαι νὰ πάρεις ἓνα χάρτινο yarmulke ἢ σκουφάκι. Μὲ ἓνα ξερὸ χαμόγελο, δέχεται, τοῦτο τὸ τσουχτερὰ κρύο πρωινὸ τοῦ Φεβρουαρίου, ὡς ὑποκατάστατο ἓναν μάλλινο σκουφο. Πάνω ἀπὸ τὸν ὦμο του, εἶναι ἀδύνατο νὰ σοῦ διαφύγει μία λευκὴ, λεκιασμένη πινακίδα ἀπὸ σμάλτο, ὅπου, πάνω ἀπὸ ἓνα λεπτὸ μαῦρο βέλος διαβάξεις: DR FRANZ KAFKA.

Ἦταν μιὰ μέρα μουντὴ σὰν κι αὐτὴν —παρὰ τὴν ἐποχὴ— ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς 11ης Ἰουνίου 1924, ὅταν ὁ δόκτωρ τῆς Νομικῆς ἐνταφιάστηκε ἐδῶ, ἀνάμεσα στὶς σκοτεινές, πλούσια διακοσμημένες ταφόπετρες τῶν ἑβραίων ἀστῶν τῆς Πράγας. Φθάνοντας στὸν τάφο, στὸ τέλος ἑνὸς χαλικόστρωτου μονοπατιοῦ, μένει κανεὶς κατάπληκτος μπροστὰ στὴν διαφορά του: μιὰ γκρίζα, ὀξύληκτη, κυβιστικὴ στήλη μὲ ρομβοειδεῖς ἑδρες, πάνω στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένα τὰ ὀνόματα τοῦ Κάφκα καὶ τῶν γονιῶν του, τῶν ὁποίων προηγήθηκε στὸν τάφο. Μὲ τὴν λιτότητα στὴν μορφὴ της, τὴν ἀνάλαφρη συμμετρίᾳ της, τὴν σεμνή, ἀλλὰ καθ' ὅλα πρωτότυπη παρουσία της, δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πιὸ ταιριαστὸ μνημεῖο γιὰ ἓνα συγγραφέα πού ἡ μοναδικὴ ἰδιοφυΐα του συνεχίζει νὰ σαγηνεύει τὸν κόσμον καὶ νὰ φέρνει σὲ ἀμηχανία τίς ἐρμηνευτικὲς του προσπάθειες.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνει κανεὶς γιὰ καιρὸ στὴν Πράγα, ὅπου γεννήθηκε καὶ ὅπου ἔζησε ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν σύντομον βίον του ὁ Κάφκα, δίχως νὰ συνειδητοποιήσῃ πόσο δεμένος εἶναι μὲ τὸν τόπον αὐτὸ ἀλλὰ καὶ πόσο ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι δεμένος μ' ἐκεῖνον. «Ὁ Κάφκα ἦταν ἡ Πράγα καὶ ἡ Πράγα ἦταν ὁ Κάφκα», δῆλωσε ὁ φίλος του Johannes Urzidil¹. Ὡστόσο, ἡ Πράγα εἶναι τώρα ἡ πρωτεύουσα τῆς Δημοκρατίας τῆς Τσεχίας, ἑνὸς ἀνεξάρτη-

1. JOHANNES URZIDIL, *Da geht Kafka*, 1965.

του κράτους τῆς νέας Εὐρώπης, πού δὲν μιᾶ πιά τὴν γλῶσσα στὴν ὁποία ἔγραψε ὁ Κάφκα. Γεννήθηκε στὰ 1883, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μείζονες πόλεις τῆς Αὐстроουγγρικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπίσημη γλῶσσα τῆς ὁποίας ἦταν ἐκείνη τῆς Δυναδικῆς Μοναρχίας τῶν Ἀψβούργων, τὰ Γερμανικά. Καὶ ὁ Κάφκα ἦταν ἐβραῖος σὲ μιὰ πόλη, ὅπου οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν ἐκγερμανισμένοι. Τούτῃ θὰ ἦταν ἤδη ἀπὸ μόνη τῆς μιᾶ ἀρκετὰ περίπλοκη ἀφετηρία γιὰ ὁποιοδήποτε συγγραφέα, ἀλλὰ γιὰ τὸν Κάφκα ὑπῆρχαν μύριες ἐπιπλέον ἐντάσεις πού συνέβαλαν τόσο στὴν περιπλοκότητα τῆς τέχνης του ὅσο καὶ στὸ ἄλγος καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ζωῆς του. Τὸ μόνο πού ἐπιθυμοῦσε ἦταν νὰ γράφει. «Ἄφου ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο παρὰ λογοτεχνία» [BF, 227], βεβαίωνε. Ὁ κόσμος, ὅμως, ὄρθωσε μπροστά του μιὰ σειρά ἐμπόδια: μιὰ ἀνευμενῆ πρὸς τὶς κλίσεις του οἰκογένεια, μιὰ ἀπαιτητικὴ ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία, κακὴ ὑγεία, καὶ τὴν διαρκῶς ἀπομακρυνόμενη προοπτικὴ ἑνὸς γάμου τὸν ὁποῖο λαχταροῦσε. Τὸ ἰδιαίτερο ἄρωμα τῶν βιβλίων του —τὸ πάγκοινο σήμερα πιά «καφκικὸ» στοιχεῖο— ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν αἴσθησι αὐτῆ, ὅτι εἶναι ἄστεγος, ἀνίκανος νὰ βρεῖ κατάλυμα σὲ ἓναν μυστηριωδῶς ἀνταγωνιστικὸ κόσμο. Ἀπὸ ἐνοχλή, ἀλλὰ ὅπως ὁ Γιόζεφ Κ. στὴν *Δίκη* / *Der Proceß* ἐνίωθε τὸν ἑαυτό του κατηγορούμενο δίχως ἐπίσημη κατηγορία, ἐγκληματία δίχως ἔγκλημα. Ἀπὸ ἀποκλεισμό, σὰν τὸν χωρομέτρη πού δὲν μπορεῖ νὰ διαρρήξει τὰ δυσεξιχνίαστα πρωτόκολλα τοῦ *Πύργου* / *Das Schloß* γιὰ νὰ τεθεῖ στὴν τροχιά του. Ἀπὸ ἐλπίδα γιὰ μιὰ καινούργια ζωὴ καὶ μιὰ προσωπικὴ ἀνάπλαση, ὅπως ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου *Ὁ ἀγνοούμενος*² / *Der Verschollene*. Ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ αὐτοσπαραγμοῦ: τὸ ὄνειρο νὰ βλέπει κάποιος τὸν ἑαυτό του νὰ μεταμορφώνεται σὲ ἓνα ἀποκρουστικὸ καὶ τερατῶδες πλάσμα. Καὶ ἐντέλει ἀπὸ μιὰ τελειωτικὴ ἀσθένεια πού ἔβαλε τελεία καὶ παύλα σὲ κάθε ἐλπίδα.

Θὰ ἦταν ὥστόσο μιὰ καρικατούρα, ἂν βλέπαμε τὸν Κάφκα σὰν ἓναν

2. FRANZ KAFKA, *Ὁ ἀγνοούμενος* (Ἀμερική), μτφρ. Βασίλης Πατέρας, ἐκδ. Ροές, 2004. Μὲ τὸν τίτλο «Ἀμερική» περιλαμβάνεται στὸ FRANZ KAFKA, *Ἡ μεταμόρφωση-Ὁ πύργος-Ἀμερική*, μτφρ. Βασίλης Τομανᾶς, ἐκδ. Ἐξάντας, 1989.

τρεμουλιάρη νευρασθενικό, σὰν κάποιον πού τὸ μόνο πού ἤξερε ἦταν νὰ ὑποφέρει. Ἡ ἤσυχη, στοχαστική, μοναχική προσωπικότητά του διέχεε ἐπιπλέον ζεστασιά, πνεῦμα, ἀγάπη γιὰ τὴν ζωὴ, ὅπως καὶ μιὰ ἐπίγνωση τῶν πόνων της. Εἶχε φίλους, ἀνῆκε σὲ ἓναν ζωντανὸ καὶ πλούσιο σὲ ἐρεθίσματα κύκλο ἀξιόλογων συγγραφέων καὶ διανοουμένων τῆς Πράγας· ἦταν ἐπιτυχημένος στὴν καριέρα του καὶ δημοφιλὴς μεταξὺ τῶν συναδέλφων του· ἀπολάμβανε τὶς ἀποδράσεις του στὴν ἐξοχὴ καὶ τὶς ἐκτὸς σπιτιοῦ ἐνασχολήσεις του· ἔχαιρε μιᾶς σεμνῆς, ἀλλὰ ἀξιοζήλευτης φήμης ὡς συγγραφέας, ἔστω κι ἂν τὰ μείζονα μυθιστορήματά του παρέμεναν ἀδημοσίευτα ὅσο ζοῦσε· καὶ ἦταν ἐλκυστικὸς στὶς γυναῖκες καὶ χαιρόταν τὴν συντροφιά τους. Ὅσο κι ἂν βασανιζόταν ἀπὸ προσωπικοὺς φόβους καὶ μοναχικὰ ἄγχη, ἀγαπήθηκε ἀπὸ ὅλους ὅσοι ἤλθαν σὲ ἐπαφὴ μαζί του.

Τὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν τὸν θάνατό του, ὅταν ἐδραιωνόταν ἡ θέση του στὴν παγκόσμια λογοτεχνία, ἀνέκυψε ἡ συνήθεια νὰ ἀντιμετωπίζεται ὁ Κάφκα ὡς ἓνας οἰονεὶ θρησκευτικὸς συγγραφέας, ὡς ἓνας ἀλληγοριστὴς θρησκευτικῶν θεμάτων, ἓνας σύγχρονος *Everyman*³. Ταυτόχρονα ἀναδύθηκε ἓνας κάπως ἀφηρημένος Κάφκα, πολὺ προσφυῆς στὶς ψυχικὲς διαθέσεις τῶν εὐρωπαϊῶν καὶ ἀμερικανῶν διανοουμένων τῶν μέσων τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ὅπαδοὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ παραλόγου καὶ ὑπαρξιστὲς τὸν ρούφηξαν μὲ μεγάλη ὄρεξη. Σιγὰ-σιγὰ, ὅμως, στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται μιὰ πλουσιότερη σὲ ἀποχρώσεις εἰκόνα τοῦ Κάφκα. Ἡ ἄγνοια γιὰ τὸ πνευματικὸ κλίμα καὶ τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο ἔζησε στὴν Πράγα, γιὰ τὸν ἐβραϊσμό του, γιὰ λεπτομέρειες τῆς προσωπικῆς ζωῆς του, ἀντισταθμίστηκε ἀπὸ μία συρροὴ ἐνημερωμένων μελετῶν καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ἐπιστολῶν καὶ ἡμερολογίων πού συμπλήρωσαν τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἱστορικοῦ Κάφκα: ἐνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Κάφκα πού παρουσιάζεται στὴν βιογραφία τούτη. Ἀναπόδραστα, ἡ ἱστορία πρέπει ν' ἀρχίσει στὴν Πράγα.

3. [Σ.τ.Μ.]: Ἀλληγορικὸ πρόσωπο στὸ ἠθοπλαστικὸ θεατρικὸ ἔργο τοῦ 15ου αἰῶνα *The summoning of Everyman*.

Μιά μέρα, φθινόπωρο τοῦ 1920⁴, ὁ Κάφκα πλησίασε στοῦ παράθυρο τοῦ διαμερίσματος τῶν γονιῶν του στοῦ πολυτελὲς μέγαρο Oppelthaus, στὴν καρδιά τῆς Πράγας. Στράφηκε πρὸς τὸν σύντροφό του στοῦ δωματίου, τὸν ἑβραῖο λόγιο Friedrich Thieberger ποὺ ἦταν ὁ δάσκαλός του στὰ ἑβραϊκά, ἔκανε μὲ τὸ χέρι του μερικές κυκλικές κινήσεις καὶ δήλωσε: «Μέσα σ' αὐτὸν τὸν μικρὸ κύκλο περικλείεται ὁλόκληρη ἡ ζωή μου»⁵. Ἀπὸ τὸ παράθυρο μποροῦσε νὰ δεῖ τὴν Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης (Altstädter Ring) καὶ τὴν Niklasstraße (ἢ Mikulášská)⁶, καθὼς καὶ τὸ σχολεῖο του, τὸ πανεπιστήμιό του καὶ τὸ γραφεῖο του.

Στέκοντας σήμερα στὴν πλατεία, εἶναι δυνατόν νὰ ξαναζωντανέψει κανεῖς τὴν ἐπισκόπηση τοῦ Κάφκα. Κοιτάζοντας ἀνατολικά ἀπὸ τὸ μέγαρο Oppelthaus (στὴν βόρεια ἄκρη τῆς πλατείας) μπορεῖ κανεῖς νὰ δεῖ τὴν καταποίκιλτη, μαρμάρου πρόσοψη τοῦ Palais Kinský. Στὴν γωνία δεξιὰ μας, στοῦ ἰσόγειο, ὅπου σήμερα στεγάζεται τὸ Βιβλιοπωλεῖο Κάφκα, βρισκόταν ἀπὸ τὰ 1912 καὶ μετὰ, τὸ ἐμπορικὸ τοῦ πατέρα του. Πίσω ἀπὸ τὸ κτήριο ἦταν τὸ Γερμανικὸ Γυμνάσιο, ὅπου ὁ Κάφκα φοιτοῦσε ὡς μαθητῆς. Τὸ βλέμμα μας τώρα ταξιδεύει νότια στὴν γωνία τῆς πλατείας ὅπου ἡ Celetná (ὁ Κάφκα θὰ πρέπει νὰ τὴν γνῶριζε ὡς Zeltnergasse) ὁδηγεῖ πέρα ἀπὸ τὴν πλατεία πρὸς τὴν κατεύθυνση ὅπου βρίσκονταν δύο ἀπὸ τὰ οἰκογενειακὰ σπιτία καὶ ἡ παλαιότερη θέση τοῦ μαγαζιοῦ. Κοιτάζοντας ἐν συνεχείᾳ τὴν νότια πλευρὰ τῆς πλατείας, βλέπουμε τὸ μέγαρο ποὺ ὀνομάζεται «Ὁ Μονόκερως», ὅπου ὁ Κάφκα σύχναζε ὡς φοιτητῆς στοῦ περὶ φημο σαλόνι τῆς Berta Fanta. Ἡ πλευρὰ αὐτὴ τῆς πλατείας συναντᾷ τελικὰ τὴν ἀρχὴ μιᾶς μικρότερης πλατείας, τὴν Malé náměstí, ὅπου ἀνοίγοντας δρόμο μέσα ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν τουριστῶν ποὺ παρακολουθοῦν νὰ πηγαινοέρχονται οἱ φιγούρες πάνω στοῦ

4. Γιὰ τὴν ἡμερομηνία τοῦ συμβάντος αὐτοῦ, ποὺ ἀναφέρεται συχνά, βλέπε: KLAUS WAGENBACH, *Kafka's Prague: A Travel Reader*, 1996, σελ. 65.

5. «In diesem kleinen Kreis... ist mein ganzes Leben eingeschlossen», «*Als Kafka mir entgegenkam...*» *Erinnerungen an Franz Kafka*, ἐκδ. Hans-Gerd Koch, 1995, σελ. 126. Στὸ ἐξῆς ΕΚ.

6. Ἡ Altstädter Ring εἶναι σήμερα γνωστὴ ὡς Staroměstské náměstí· ἡ Niklasstraße μετονομασθῆκε σὲ Pátřizská třída (ὁδὸς Παρισίων).

περίφημο Ρολόι τῶν Ἀποστόλων τοῦ Παλαιοῦ Δημαρχείου, βλέπει κανεῖς τὸ Μέγαρο Minuta μὲ τὸ περίτεχνο ἐξωτερικό του *sgraffito* – ἄλλη μιὰ προσωρινή ἐστία γιὰ τὴν ἀεικίνητη οἰκογένεια Κάφκα. Ἐπιστρέφοντας πίσω στὴν κυρίως πλατεία, ἓνας σύντομος περίπατος κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σὲ φέρνει στὴν βορειοδυτικὴ γωνία, ὅπου μπορεῖς νὰ δεῖς ὅ,τι ἔχει ἀπομείνει (ἢ παλαιὰ μόνο εἴσοδος) ἀπὸ τὸ σπίτι ὅπου γεννήθηκε ὁ Κάφκα καὶ ὅπου τώρα στεγάζεται ἡ Ἑκθεση Κάφκα. Διαθέτοντας λίγο ἀκόμη χρόνο, μπορεῖ νὰ δεῖ κανεῖς πεζὸς τὰ περισσότερα κτήρια ποὺ συνδέονται μὲ τὸν Κάφκα στοὺς γύρω δρόμους τῆς Παλιᾶς Πόλης⁷. Ἀποτελεῖ μιὰ ἐκπληκτικὴ φυσικὴ ὑπόμνηση γιὰ τὸ ρίζωμα σὲ ἓναν τόπο ἑνὸς συγγραφέα, ἢ φαντασία τοῦ ὁποίου ξεπερνοῦσε κάθε σύνορο.

Οἱ ρίζες, ὥστόσο, τοῦ Κάφκα δὲν εἶχαν πιάσει γερά. Μπορεῖ νὰ εἶχε ζήσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στὴν Πράγα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔνιωθε ἐντελῶς ἄνετα ἐκεῖ – ἂν καὶ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ φανταστεῖ κανεῖς ὁποιοδήποτε τόπο, ὅπου ὁ Κάφκα θὰ αἰσθανόταν σὰν στὸ σπίτι του. Ἐχοντας τὶς καταβολὲς ἑνὸς Γερμανοεβραίου τῆς Πράγας, κατὰ τὶς ἔσχατες ἡμέρες τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, βίωνε ἀναπόφευκτες τριβὲς ποὺ εἶχαν τὴν προέλευσή τους στὸ γεγονὸς ὅτι ἀνῆκε σὲ ἓνα γκέτο μὲ ἀόρατα τείχη, ὅπως ὀνομάστηκε⁸.

Οἱ Κάφκα δὲν προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ γκέτο τῆς Πράγας ποὺ σαρώθηκε τελικὰ ὅσο ζοῦσε ὁ συγγραφέας σὲ μιὰ ἀδίστακτη ἐπιχείρηση ἐκκαθάρισης φτωχογειτονιῶν. Ἦσαν Ἑβραῖοι τῆς ὑπαίθρου – *Dorfjuden* – ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ἐνδοχώρα τῆς νότιας Βοημίας. Ὁ παππὺς τοῦ Κάφκα Jacob (1814-89) ἦταν σφαγέας καὶ κρεοπώλης στὸ τσεχόφωνο χωριὸ Wossek –τὸ σημερινὸ Osek– κοντὰ στὸ Strakonice. Τὸ Osek τὰ χρόνια

7. Ὁ ἀφοσιωμένος στὸν Κάφκα περιηγητὴς θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει τὸ προαναφερθὲν ἔργο τοῦ Wagenbach, ὅπως καὶ ἐκεῖνο τοῦ HAROLD SALFELLNER, *Franz Kafka and Prague*, 2002.

8. Βλ. PAVEL EISNER, *Franz Kafka and Prague*, 1950, σελ. 21. Ἕνα σύντομο, ἀλλὰ διεισδυτικὸ δοκίμιο ποὺ φέρνει στὸ φῶς τὶς φυλετικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἐντάσεις τῆς Πράγας τοῦ Κάφκα.

ἐκεῖνα εἶχε μιὰ εὐμεγέθη ἐβραϊκὴ κοινότητα καὶ οἱ Κάφκα ζοῦσαν σὲ μιὰ πάροδο γνωστὴ ὡς «Τὰ Ἑβραϊκά»· ὁκτὼ ψυχὲς σ' ἓνα χαμόσπιτο. Τὸ ἐβραϊκὸ κοιμητήριό σῶζεται ἀκόμη στὸ χωριό. Ἡ οἰκογένεια ποὺ ἡ ἱστορικός της τὴν περιγράφει ὡς «μὴ πολὺ χαρακτηριστικὴ ἐβραϊκὴ οἰκογένεια ἀπὸ τὴν Βοημία»⁹ πιθανὸν νὰ μιλοῦσε κάποια μορφὴ Γίντις, ἢ «Γερμανοεβραϊκά», ὅπως ἐπίσης καὶ Τσέχικα. Τὸ ὅτι μιλοῦσαν καὶ Γερμανικὰ γίνεται φανερό ἀπὸ τὴν ταφόπετρα τοῦ Γιάκομπ, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐβραϊκὲς ἐπιγραφές, ὑπάρχει καὶ ἡ εὐχή: «Friede seiner Asche!» («Εἰρήνη στὴν τέφρα του!»)¹⁰.

Ὁ Γιάκομπ, ποὺ λέγεται πὼς ἦταν «ἓνας μεγάλος ὧμος, γεροδεμένος ἄνδρας»¹¹, τὰ ἔφερνε βόλτα δύσκολα στὸ Osek, παλεύοντας σκληρὰ νὰ μεγαλώσει τὰ ἑξὶ παιδιὰ του μέσα στὴν φτώχεια τῆς ὑπαίθρου. Παντρεύτηκε μέγας, στὰ τριάντα πέντε του, τὸ 1849, ἓναν χρόνο μετὰ τὴν χαλάρωση τῶν νόμων ποὺ ἀπαγόρευαν σὲ ὅλους τοὺς Ἑβραίους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο παιδί μιᾶς οἰκογένειας, νὰ παντρεύονται. Ἡ γυναίκα του Franziska Platowski, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς νύφης της, ἦταν «μὴ ντελικάτη καὶ πολὺ ἐργατικὴ γυναίκα ποὺ παρὰ τὰ θάσανα καὶ τὶς δυσκολίες ἀνέθρεψε καλὰ τὰ παιδιὰ της, ποὺ ἦσαν καὶ ἡ μόνη της εὐτυχία στὴν ζωὴ»¹². Εἶχε ἐπίσης στὸ χωριὸ τὴν φήμη τῆς θεραπεύτριας καὶ ὁ ἐγγονὸς της ἀργότερα θὰ ἀνέπτυξε ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν φυσικὴ ἱατρική.

Τὸ τέταρτο παιδί τοῦ ζεύγους, ὁ Hermann (1852-1931), σύμφωνα μὲ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο τοῦ αὐτοδημιουργήτου ἀνθρώπου, δὲν ἔχανε εὐκαι-

9. ALENA WAGNEROVÁ, «Im Hauptquartier des Lärms», *Die Familie Kafka aus Prag*, 1997, σελ. 9: «sehr typischen jüdischen Familie aus Böhmen».

10. KLAUS WAGENBACH, «Wo liegt Kafkas Schloß?» στὸ *Kafka-Symposium*, 1965, Jürgen Born, ἐκδ. κ.ἄ., σελ. 169. Στὸ WAGENBACH (δὲς σημ. 64) ὑπάρχει μιὰ φωτογραφία τῆς ταφόπετρας.

11. JULIE KAFKA, χειρόγραφες σημειώσεις γιὰ τὴν οἰκογένεια. Χειρόγραφο στὴν Bodleian Library, τῆς Ὁξφόρδης, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸ Ἀρχεῖο Γερμανικῆς Λογοτεχνίας στὸ Marbach. Ἀναδημοσιεύονται στὸ WAGNEROVA, ὁ.π., παρ. σημ. 9, σσ. 44-47: «ein grosser starker Mann»· παραπομπὲς στὶς σημειώσεις στὸ KLAUS WAGENBACH, *Kafka*, 1964.

12. Στὸ ἴδιο, «Sie war eine zarte und fleißige Frau...ihr einziges Glück im Leben».

ρία νὰ θυμίζει στὰ παιδιὰ του τὶς κακουχίες ποὺ ὑπέφερε καὶ ποὺ ἀναμφιβόλως ἦσαν αὐθεντικές.

«Εἶναι δυσάρεστο νὰ κάθομαι ν' ἀκούω, ὅποτε ὁ πατέρας μὲ ἀκατάπαυστες μπηχτὲς γιὰ τὴν εὐτυχισμένη κατάσταση τῶν σύγχρονων ἀνθρώπων καὶ πρὸ πάντων τῶν παιδιῶν του μιλάει γιὰ τὰ πάθη ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπομείνει στὴ νιότη του» [TB, 323], ἔγραψε ὁ Κάφκα στὸ ἡμερολόγιό του σὲ ἡλικία 28 ἐτῶν.

«Κανέναν δὲν ἀρνεῖται ὅτι γιὰ χρόνια εἶχε λόγῳ ἀνεπαρκοῦς χειμερινοῦ ρουχισμοῦ ἀνοιχτὲς πληγὲς στὰ πόδια, ὅτι συχνὰ πεινοῦσε, ὅτι ἀπὸ 10 χρόνων κιόλας ἀναγκαζόταν ἀκόμη καὶ τὸν χειμῶνα καὶ πολὺ νωρὶς τὸ πρῶν νὰ διασχίζει τὰ χωριὰ σπρώχνοντας ἓνα καροτσάκι [παραδίδοντας “καθαρό” κρέας] – μόνο πού, πράγμα ποὺ δὲν θέλει νὰ καταλάβει, αὐτὰ τὰ σωστὰ γεγονότα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ περαιτέρω σωστὸ γεγονός, ὅτι ἐγὼ δὲν τὰ ὑπέφερα ὅλ' αὐτὰ, μήτε κατὰ διάνοια ἐπιτρέπουν τὸ συμπεράσμα ὅτι ἐγὼ ἤμουν πιὸ εὐτυχισμένος ἀπ' αὐτόν, ὅτι αὐτὸς μπορεῖ λόγῳ ἐκείνων τῶν πληγῶν στὰ πόδια νὰ ἐπαίρεται, ὥστε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑποθέτει καὶ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἐγὼ δὲν μπορῶ ν' ἀναγνωρίσω τὰ δικά του πάθη ἐκείνου τοῦ καιροῦ καὶ ὅτι τελικὰ ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐγὼ δὲν πέρασα τὰ ἴδια πάθη, πρέπει νὰ τοῦ εἶμαι ἀπεριόριστα εὐγνώμων. Πόσο εὐχάριστα θ' ἄκουα, ἂν μιλοῦσε ἀδιάκοπα γιὰ τὴ νιότη του καὶ τοὺς γονεῖς του, ἀλλὰ τὸ νὰ τ' ἀκούω ὅλ' αὐτὰ μὲ τὸν τόνο τοῦ κομπασμοῦ καὶ τοῦ τσακωμοῦ εἶναι βασανιστικό».

Ὁ Χέρμαν, ὁ μεγαλόσωμος, ρωμαλέος ἄνδρας ποὺ τόσο τρόμαζε τὸν εὐαίσθητο, μικρὸ του γιό, χτυποῦσε τὰ χέρια του καὶ ἀναφωνοῦσε ἐρεθισμένος: «Ποιὸς τὸ μαθαίνει αὐτὸ σήμερα! Τί μαθαίνουν τὰ παιδιὰ!»¹³ Μερικὲς φορὲς ἔβαζε στὸ παιχίδι καὶ τοὺς συγγενεῖς του, ὡς ἐνισχύσεις: τὴν θεία Julie, λόγου χάρι, τὴν νεώτερη ἀδελφὴ τοῦ Χέρμαν, ποὺ εἶχε «κι

13. TB, 324. [Σ.τ.Μ.]: Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ πατέρα ἀναφέρονται καὶ στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα, μτφρ. Ἀλέξανδρου Κυπριώτη, Ἰνδίκτος, 2003 σελ. 42. Στὸ ἔξῃς ΕΠ.

αὐτὴ τὸ γιγαντιαῖο πρόσωπο ὅλων τῶν συγγενῶν ἀπ' τὴν πλευρὰ τοῦ πατέρα. Τὰ μάτια της ἔχουνε μιὰ ἰδέα λάθος θέση ἢ ἀπόχρωση λίγο ἐνοχλητική. Στὰ δέκα της τὴν πῆρανε μαγείρισσα. Κι ἀναγκάζοτανε μὲς στὸ κρὺο νὰ πηγαίνει μὲ τὰ πόδια νὰ πάρει κάτι μ' ἓνα μουσκεμένο φουστανάκι, τὸ δέρμα στὰ πόδια της ἔσκαζε, τὸ φουστανάκι πάγωνε καὶ στέγνωνε τὸ βράδυ πιά στὸ κρεβάτι» [TB, 324]. Δὲν εἶναι ν' ἀπορεῖ κανεὶς πὺν ὁ Χέρμαν Κάφκα εἶχε τόσο ἰσχυρὸ κίνητρο, ὅταν ἀργότερα ἔφθασε στὴν Πράγα, νὰ προκόψει καὶ νὰ δείχνει ὅτι προκόβει, νὰ ἀναδειχθεῖ κοινωνικά, νὰ μένει σὲ «καλὲς» περιοχὲς τῆς πόλης (ἡ ἐξήγηση γιὰ ὅλες τὶς μετακινήσεις ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο τῆς Παλιᾶς Πόλης) καὶ νὰ προσχωρήσει στὴν γερμανόφωνη ἐλίτ. Ὁ γιὸς του θὰ εἶναι πάντα διχασμένος μεταξὺ θαυμασμοῦ γιὰ τὴν πρακτικὴ σοφία καὶ δύναμη τοῦ πατέρα του καὶ ἀπέχθειας γιὰ τὴν ἐπιθετικὰ ἀνδροπρεπῆ καυχήσιολογία του. Μήτε μπόρεσε ποτὲ ὁ Φράντς νὰ συγχωρήσει τὴν παντελεῖ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος τοῦ πατέρα του γιὰ τὴν συγγραφικὴ του δραστηριότητα.

Σὲ ἡλικία δεκατεσσάρων ἐτῶν, ὁ Χέρμαν στάλθηκε μακριὰ ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία νὰ βγάλει τὸ ψωμί του σπρώχνοντας τὸ κάρο τοῦ γυρολόγου. Στὰ εἴκοσι κατατάχθηκε στὸν στρατὸ καὶ κατὰ τὴν τριετῆ θητεία του ἀνῆλθε στὸν βαθμὸ τοῦ διμοιρίτη, ἢ *Zugführer*. Στὰ κατοπινὰ χρόνια ἓνας ἀπὸ τοὺς τρόπους πὺν εἶχε νὰ τονίζει τὸν φιλο-αυστριακὸ πατριωτισμὸ τοῦ ἦταν νὰ τραγουδᾷ παλιὰ στρατιωτικὰ τραγούδια¹⁴. Ἐξάλλου, ὅταν αὐτὸ ὑπηρετοῦσε τὰ ἐπαγγελματικά του συμφέροντα, τόνιζε ἀργότερα στὴν Πράγα, τὴν ἀγάπη του γιὰ κάθε τι τσέχικο, σὲ σημεῖο μάλιστα νὰ δηλώνει παραπειστικὰ στὴν Ἀπογραφή, ὅτι ἡ γλώσσα πὺν μιλοῦσαν στὸ σπίτι ἦσαν τὰ Τσέχικα. Ὁ Φράντς ἀπὸ τὴν μεριά του, ἀρνήθηκε νὰ συνεργήσει σὲ τούτῃ τὴν παραπλάνηση. Ἡ οἰκογένεια στὴν πραγματικότητά μιλοῦσε Γερμανικά – ἂν καὶ ὁ Χέρμαν λέγεται ὅτι ἔβριζε στὰ Γίντις.

Ἀπὸ τίς βοήμικες του ρίζες, ὁ Χέρμαν Κάφκα ἐκόμισε στὴν ἐπαγγελματικὴ ζωὴ του τὸ σύμβολο τοῦ ὀνόματος τῶν Κάφκα. Τὰ ἐπαγγελ-

14. JULIUS HERZ, «Franz Kafka and Austria: National Background and Ethnic Identity», *Modern Austrian Literature*, XI (3-4), 1978, σσ. 301-18.

ματικά του ἐπιστολόχαρτα ἔφεραν μὲ καμάρι ὡς ἔμβλημα μιὰ κάργια –*kavka* στὰ Τσέχικα— πὺν εἶναι μία ὑπόμνηση τῆς καταπίεσης τῶν Ἑβραίων στὴν Αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1781, ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ Β΄ εἶχε ἐκδώσει ἓνα ῥέδικτο Ἀνοχῆς, ἡ *Toleranzpatent*. Μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, «ἀνοχή» ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἡ ἀκριβὴς λέξη, γιατίι, παράλληλα μὲ τὴν διακήρυξη τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τὸ ἀνοιγμα κάθε μορφῆς ἐπαγγέλματος καὶ ἐμπορικῆς δραστηριότητος στοὺς Ἑβραίους (ἀν καὶ συνέχιζαν νὰ ἀποκλείονται ἀπὸ τὴν κατοχὴ γῆς στὴν ὕπαιθρο), τὸ ἔδικτο εἶχε στόχο νὰ καταστήσει τοὺς Ἑβραίους τῆς Αὐστρίας χρήσιμους στὸ κράτος. Ὅπως ἡ «κατασταλτικὴ ἀνοχή» τοῦ Μαρκουῤῥε, ἔδινε μὲ τὸ ἓνα χέρι καὶ ἤλεγχε μὲ τὸ ἄλλο. Οἱ Ἑβραῖοι ἐνθαρρύνονταν νὰ ἱδρύνουν τὰ δικά τους ὑπὸ κυβερνητικὴ ἐποπτεία σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσης. Τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰ ἱδρύματα ἀνώτερης ἐκπαίδευσης ἀνοῖξαν στοὺς Ἑβραίους. Ἐν τῷ μεταξύ, ὅμως, ἡ χρῆση τῆς ἐβραϊκῆς καὶ τῶν Γίντις στὰ λογιστικὰ κατὰστιχα καταργήθηκε καὶ στὰ 1782 ἡ νομοθεσία ἀνάγκασε τοὺς Ἑβραίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἐβραϊκὰ πατρώνυμα καὶ νὰ υἱοθετήσουν γερμανικὰ προσωπικὰ καὶ οἰκογενειακὰ ὀνόματα¹⁵. Πολλοὶ ἔδειξαν προτίμηση γιὰ ὀνόματα ζώων καὶ πουλιῶν καὶ εἶναι πιθανὸν κάποιοι πρόγονοι τοῦ Κάφκα στὸν ὄψιμο 18ο αἰῶνα νὰ ἐπέλεξε τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα ἡ νὰ τοῦ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ αὐτοκρατορικοὺς ὑπαλλήλους¹⁶. «Μὴν ἐκπλήσσεσθε μὲ τὴν ἔλλειψη προσήλωσης τῶν Ἑβραίων στὰ ὀνόματά τους», ἔγραφε ὁ Joseph Roth. «Γιὰ τοὺς Ἑβραίους τὰ ὀνόματά τους δὲν ἔχουν καμμία ἀξία, γιατίι δὲν εἶναι τὰ ὀνόματά τους...» Ἐχουν ὑποχρεωτικὰ ψευδώνυμα. Τὸ πραγματικὸ τους ὄνομα εἶναι ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο καλοῦνται νὰ προσέλθουν στὴν Τορὰ τὸ Σάββατο καὶ τίς ἅγιες ἡμέ-

15. Βλ. DIETZ BERING, *The stigma of names: Antisemitism in German daily life, 1812-1933*, 1987. Ἐπιτράπηκαν μόνον 156 μικρὰ ὀνόματα, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ διακηρυγμένος στόχος νὰ μὴν συνεχίσουν οἱ Ἑβραῖοι νὰ φέρουν «ἐβραϊκὰ ὀνόματα ἢ ὀνόματα ἀγνωστα κατὰ τὰ ἄλλα στὴν γερμανικὴ γλώσσα». Δὲς ἐπίσης HILLEL J. KIEVAL, *The making of Czech Jewry: National conflict and Jewish Society in Bohemia, 1870-1918*, 1988.

16. Γιὰ μιὰ πληρέστερη ἱστορικὴ ἐκθεση, βλέπε ὁ.π.

ρες: τὸ μικρὸ τους ἑβραϊκὸ ὄνομα, καὶ τὸ μικρὸ ἑβραϊκὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τους»¹⁷. Μονάχα ὁψιμα στὸν αἰῶνα ποὺ ἀκολούθησε τὸ *Toleranzpatent* οἱ Ἑβραῖοι στὴν Βοημία χειραφετήθηκαν πλήρως καὶ ἄρχισαν νὰ κινουῦνται πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα. Ὁ Χέρμαν Κάφκα ἦταν ἓνα τυπικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς κινητικότητος.

Ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας τοῦ Κάφκα ὑπῆρξε μιὰ διαφορετικὴ κληρονομιά. Ἡ Γιούλιε Κάφκα προερχόταν ἀπὸ μιὰ περισσότερο ἀστικὴ οἰκογένεια ποὺ εἶχε εὐδοκιμήσει στὴν ὑφαντουργία καὶ ζυθοποιία στὸ Poděbrady (Podiebrad) ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ὑλβα. Ὁ πατέρας της, ἓνας ὑφαντουργὸς ἀπὸ τὸ Humpolec τῆς ἀνατολικῆς Βοημίας, εἶχε κάνει καλὸ γάμο. Μαζί μὲ τὴν γυναίκα του πῆρε προίκα ἓνα σπίτι στὸ Podiebrad καὶ ἓνα μαγαζί. Ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ φίλος, ἐκτελεστής τῆς λογοτεχνικῆς διαθήκης του καὶ πρῶτος βιογράφος τοῦ Κάφκα, Max Brod (1884-1968): «Ἐδῶ βρίσκουμε λόγιους, ὄνειροπόλους, ρέποντες στὴν ἐκκεντρικότητα, καὶ ἄλλους ποὺ ἐλαύνονται ἀπὸ τὴν κλίση αὐτὴ πρὸς τὸ περιπετειῶδες, τὸ ἐξωτικό, ἢ τὸ ἀλλόκοτο καὶ μονήρες»¹⁸. Εἶναι εὐκόλο νὰ δοῦμε γιατί ὁ Κάφκα ἐνιωθε ἑλξη πρὸς τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τῆς καταγωγῆς του. Σὲ μερικὲς χειρόγραφες σημειώσεις ποὺ προορίζονταν γιὰ τὴν οἰκογένειά της στὴν δεκαετία τοῦ 1930, ἡ Γιούλιε σκιαγράφησε μιὰ εἰκόνα τοῦ οἰκογενειακοῦ της ὑπόβαθρου. Ὁ παππούς της ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας της, ὁ Adam Porias, ἦταν «ἓνας εὐσεβὴς Ἑβραῖος καὶ πολὺ γνωστὸς ταλμουδιστὴς» μὲ ἓνα ἀνθηρὸ κατὰστημα ὑφασμάτων στὸ Podiebrad, τὸ ὁποῖο παραμελοῦσε χάριν τῶν ταλμουδικῶν μελετῶν του. Ὅταν αὐτὸς καὶ ἡ γυναίκα του μετακινήθηκαν στὴν Πράγα σὲ προχωρημένη ἡλικία, εἶχαν ἓνα ὠραῖο σπίτι στὴν Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης μὲ μιὰ λόγια βιβλιοθήκη στὸ πρῶτο πάτωμα πάνω ἀπὸ τὸ μαγαζί. Ὁ Ἄνταμ ἔπαιρνε καθημερινά, χειμῶνα-καλοκαίρι, τὸ μπάνιο του στὸν Ὑλβα, ἀκόμη κι ἂν αὐτὸ ἀπαιτοῦσε τὸ σπάσιμο τοῦ πάγου μὲ μιὰν ἄξίνα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τοῦ Ἄνταμ, ἦταν ἀκόμη πιὸ θρησκευτικὸς καὶ γινόταν περίγελως τῶν

17. JOSEPH ROTH, *Juden auf Wanderschaft*, 1927. Στὴν μετάφραση τοῦ Michael Hofmann, *The Wandering Jews*, 2002, σελ. 197.

18. MAX BROD, *Franz Kafka: A Biography*, 1960, σελ. 6. Στὸ ἐξῆς Brod.

συμμάθητων του ἐπειδὴ φοροῦσε τὶς φοῦντες ἀπὸ τὸ σάλι τῆς προσευχῆς πάνω ἀπὸ τὸ πανωφόρι του. Ἕνας ἄλλος ἀδελφὸς ἦταν γιαντρός πού μεταστράφηκε στὸν χριστιανισμό, ἓνας ἀπὸ τοὺς οὐκ ὀλίγους ἀποστάτες τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὴν μεριά τῆς Γιούλιε, παρὰ τοὺς συχνοὺς ἰσχυρισμοὺς ὅτι ἦσαν πιὸ εὐλαβεῖς ἀπὸ τοὺς Κάφκα¹⁹. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ πλούσιοι ἀδελφοὶ τῆς Γιούλιε Rudolf, Alfred καὶ Josef Löwy.

Σὲ μιὰ ἡμερολογιακὴ ἐγγραφή ὁ Κάφκα ἔκανε λόγο γιὰ τοὺς συγγενεῖς του, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὴν μεριά τῆς μητέρας του. «Στὰ ἐβραϊκὰ ὀνομάζομαι Anselm ὅπως ὁ παππούς τῆς μητέρας μου ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας της [Adam Porias], πού ἔχει μείνει ὡς ἓνας πολὺ εὐσεβὴς καὶ σπουδαγμένος ἄνδρας μὲ μακριὰ ἄσπρη γενειάδα στὴ μνήμη τῆς μητέρας μου, ἡ ὁποία ἦταν 6 χρόνων ὅταν πέθανε ἐκεῖνος. Θυμᾶται πού ἔπρεπε νὰ κρατήσει τὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν τῆς σοροῦ καὶ νὰ ζητήσει συγχώρεση γιὰ τὰ πιθανὰ κρίματά της ἀπέναντι στὸν παππού» [TB, 318].

Ἡ μητέρα τῆς Γιούλιε, Esther Löwy, πέθανε ἀπὸ τύφο σὲ ἡλικία εἴκοσι ὀκτῶ ἐτῶν, ἀφήνοντας τὴν Γιούλιε τριῶν χρονῶν καὶ τρεῖς ἀδελφούς. Ἡ μητέρα τῆς Ἑστερ, μὲ τὰ λόγια τοῦ Κάφκα, «ἔγινε μελαγχολικὴ, ἀρνιόταν νὰ φάει, δὲν μιλοῦσε μὲ κανέναν» καὶ στὴν συνέχεια, ἓνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο τῆς θυγατέρας της, βγήκε γιὰ ἓναν περίπατο καὶ δὲν ξαναγύρισε. Τὸ πτώμα της βρέθηκε στὸν Ἑλβα. Δύο ἀκόμη ἀδέλφια γεννήθηκαν, ἀφοῦ ὁ πατέρας τῆς Γιούλιε, ὁ Γιάκομπ, ξαναπαντρεύτηκε ἓνα χρόνο ἀργότερα. Πολὺ πιθανὸ ὁ γρήγορος αὐτὸς δεύτερος γάμος μετὰ τὸν θάνατο τῆς θυγατέρας της νὰ συνέβαλε στὴν αὐτοκτονία τῆς μητέρας τῆς Ἑστερ.

Οἱ θεῖοι τοῦ Κάφκα ἀπὸ τὸ σὺν τῶν Λαίβυ ἐξῆπταν τὴν φαντασία του, καὶ ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, ἐπηρέασαν τὴν συγγραφὴ τοῦ Ἀγνούμενου. Ὁ θεῖος Ἄλφρεντ ἔγινε διευθυντὴς τῶν Ἰσπανικῶν σιδηροδρόμων (γεγονὸς πού ἴσως ἐξηγεῖ τὴν ἀναγκαστικὴ μεταστροφή του)· ὁ θεῖος Siegfried (ἓνας ἄλλος ἀδελφὸς τῆς Γιούλιε), ὁ ἀγαπημένος τοῦ Κάφκα, ἔγινε ἀγροτικὸς γιαντρός στὸ Triesch, τῆς Μοραβίας· καὶ ὁ θεῖος Ροῦντολφ

19. Βλ. ANTHONY NORTHEY, «Myths and realities in Kafka Biography», στὸ *The Cambridge Companion to Kafka*, 2002, σελ. 197.

(ένας έργένης, όπως ο θετός αδελφός του Άλφρεντ), ο οποίος ήταν λογιστής σέ μια ζυθοποιία, μεταστράφηκε στον καθολικισμό και γινόταν σταθερά όλο και πιο εκκεντρικός, αν και όχι στον ίδιο βαθμό με τον θείο του, τον Nathan, τον οποίο ή Γιούλιε περιέγραψε ως «ο μουρλός ο θεός Νάθαν». Ο Ρούντολφ χρησιμοποιόταν από τον Χέρμαν ως άλλη μια βίτσα για να χτυπάει τον γιό του. «Όλοιδεις ο Ρούντολφ!» αναφωνούσε όταν ο Κάφκα έκανε «κάποια φαινομενική άνοησία». Ο Χέρμαν θεωρούσε τον Ρούντολφ «άκρως γελοίο [...] έναν άκατανόητο, υπερβολικά φιλικό, υπερβολικά σεμνό, μοναχικό και συγχρόνως φλύαρο σχεδόν άνθρωπο». Με το να του χτυπάει διαρκώς την σύγκριση αυτή, έκανε τον Κάφκα να νιώθει σάμπως το όλίσθημά του να ήταν ή έκφραση κάποιου δικού του έλαττώματος και παρά το γεγονός ότι δεν διέκρινε καμμία πραγματική όμοιότητα με τον Ρούντολφ, ο άναθεματισμός του πατέρα του κατάφερε «ώστόσο ν' αρχίσω [...] να μοιάζω στον θείο μου» [BB, 361].

Η διάκριση τούτη μεταξύ των Κάφκα και των Λαίβυ προσυπογραφόταν από τον Φράντς. Αρχίζει να ακούγεται σαν ένα χαριτωμένο, Λωρεντιανό παραμυθάκι εν τω γενάσθαι – ο τραχύς, κτηνώδης πατέρας και ή ευαίσθητη, με καλλιτεχνική αισθαντικότητα μητέρα, με την οποία το παιδί με την καλλιτεχνική ευαισθησία συνήψε έναν αποκλειστικό δεσμό. Τα πράγματα, όμως, δεν ήσαν καθόλου έτσι. Άν και ο Χέρμαν Κάφκα δεν ήταν σίγουρα ένας φιλαναγνώστης και ή πολιτιστική του εκλέπτυνση εξαντλούνταν στο να παίζει χαρτιά μετά το δείπνο, ή τραχύτητα και χοντροκοπιά του ενσυνείδητα δεν υποτιμήθηκαν ποτέ από τον χλωμένο γιό του. Και ή Γιούλιε, αν και καλοπροαίρετη, ποτέ δεν κατανόησε πραγματικά την σημασία που είχε για τον γιό της το γράψιμο, ως μία ιερή κλήση. Το θεωρούσε λίγο-πολύ ως μία άκακη διασκέδαση για να περνά την ώρα του (*Zeitvertreib*²⁰). Όπως έγραψε ο Μάξ Μπρόντ: «Η μητέρα του Φράντς τον αγαπά πολύ, αλλά δεν έχει την παραμικρή ιδέα ποιός είναι ο γιός της

20. [Σ.τ.Μ.]: Από το πρώτο γράμμα της μητέρας του Κάφκα στην Φελίτσε Μπάουερ· BF, σελ. 100.

καὶ τί ἀνάγκες ἔχει. Ἡ λογοτεχνία εἶναι μιὰ “διασκέδαση γιὰ νὰ περνᾷ ἡ ὥρα”! Θεέ μου! Σὰν νὰ μὴν κατασπάραζε τὴν καρδιά μας· ἀλλὰ εὐχαρίστως θυσιαζόμαστε. Ὑπῆρξαν φορές πού τὰ τσουγκρίσαμε μὲ τὴν κυρία Κάφκα. Βλέπετε ὅλη ἡ ἀγάπη τοῦ κόσμου δὲν ὠφελεῖ, ὅταν δὲν ὑπάρχει καθόλου κατανόηση»²¹.

Ὑπῆρχαν δύο πολὺ ἰσχυροὶ λόγοι γιὰ τὴν ἔλλειψη αὐτῆ ἀμοιβαίας κατανόησης (ἂν καί, γιὰ νὰ εἴμαστε δίκαιοι ἀπέναντι στοὺς γονεῖς τοῦ Κάφκα, θὰ πρέπει νὰ ἦταν δύσκολο παιδί). Ὁ πρῶτος ἦταν ἡ δουλειά, πού ἀπαιτοῦσε ὅλη τὴν φροντίδα τοῦ Χέρμαν καὶ τῆς Γιούλιε καὶ ἄφηνε ἐλάχιστο χρόνο εἴτε γιὰ πνευματικὲς ἐνασχολήσεις εἴτε γιὰ νὰ ἐνδιαφερθοῦν γιὰ τίς λογοτεχνικὲς προσδοκίες τοῦ γιου τους. Ὁ δεύτερος ἦταν τὰ παιδικὰ χρόνια πού εἶχε βιώσει ὁ καθένας τους. Θὰ ἦταν ἀκριβέστερο νὰ ποῦμε ὅτι τὰ παιδικὰ τους χρόνια ἦσαν στὴν πραγματικότητα ἀνύπαρκτα. Τὸν Χέρμαν τὸν εἶχαν βάλει νὰ δουλεύει ἀπὸ μικρὸ παιδί, ὅσο γιὰ τὴν Γιούλιε, ἦταν πέντε χρονῶν ὅταν ὁ πατέρας της ξαναπαντρεύτηκε καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ἔχει στὴν φροντίδα της τρία ἀδελφία καὶ δύο θετοὺς ἀδελφούς. Τὸ μοντέλο οἰκογενειακοῦ βίου ἦταν σκληρὸ καὶ δίχως ἀνάπαυλα· ἄφηνε ἐλάχιστη σκόλη γιὰ νὰ ἀκονιστοῦν οἱ λεγόμενες σήμερα «γονεϊκὲς δεξιότητες». Σὲ ἡλικία τριάντα ἔξι περίπου χρονῶν, ὁ Κάφκα ἔγραψε τὴν περίφημη Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα, ἓνα ἄγριο κατηγορῶ σὲ μέγεθος φυλλαδίου, γιὰ τὴν ἀδιαφορία τοῦ πατέρα του καὶ τὴν εὐθύνη του γιὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ γιου νὰ ἐναρμονισθεῖ μὲ τὴν ζωή. Θὰ τὴν ἐξετάσουμε πιὸ λεπτομερῶς, ἀργότερα, ἀλλὰ ἀκόμη κι ἂν εἶχε ἐπιδοθεῖ (πράγμα πού δὲν ἔγινε) εἶναι ἀπίθανο οἱ ἐπιτιμητικὲς αἰχμές του νὰ διαπερνοῦσαν τὸ χοντρὸ δέρμα τοῦ Χέρμαν Κάφκα. Γονεῖς καὶ γιὸς μιλοῦσαν ἀπλῶς διαφορετικὲς γλῶσσες. «Ἐγὼ τοὺς γονεῖς μου πάντοτε τοὺς ἐνιωθα νὰ μὲ κατασκοπεύουν» [BF, 112], ἔγραψε κάποτε ὁ Φράντς. Ἦνιωθε φρίκη γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ζωή:

«Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ ζῶ μὲ ἀνθρώπους: μισῶ ἀπεριόριστα ὅλους τοὺς

21. Γράμμα τοῦ Μπρόντ στὴν Φελίτσε· BF, 114.

συγγενεῖς μου, ὅχι ἐπειδὴ εἶναι συγγενεῖς μου, ὅχι ἐπειδὴ θὰ ἦσαν κακοὶ ἄνθρωποι, ὅχι ἐπειδὴ δὲν θὰ σκεπτόμουν τὸ καλύτερο γιὰ 'κεῖνους [...]. ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπειδὴ εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ζοῦνε πλάι μου. Δὲν μπορῶ ἀπλῶς ν' ἀντέξω τὴ συμβίωση μὲ τοὺς ἀνθρώπους [...]. "Ὅταν κοιτάζω ἀμέτοχος μὲ χαροποιοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ χαρὰ δὲν εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ μὴν ἤθελα νὰ ζῶ σὲ μιὰν ἔρημο, σ' ἓνα δάσος, σ' ἓνα νησί μὲ τίς ἀπαραίτητες σωματικὲς προϋποθέσεις ἀσυγκρίτως πιὸ εὐτυχῆς ἀπ' ὅ,τι ἐδῶ μὲς στὸ δωμάτιό μου ἀνάμεσα στὸ ὑπνοδωμάτιο καὶ τὸ καθιστικὸ τῶν γονιῶν μου». [BF, 423]

Αὐτὴ εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ μήτρα ἀπ' ὅπου προῆλθε ἡ τρομακτικὴ κλειστοφοβία καὶ ἀπέχθεια γιὰ τὸν ἑαυτό του ποὺ συναντᾶμε στὸν Γκρέγκορ Ζάμσα τῆς *Μεταμόρφωσης*.

Ο Φράντς Κάφκα γεννήθηκε στο κέντρο της Πράγας στις 3 Ιουλίου 1883, έναν χρόνο μετά τον γάμο του πατέρα του με την Γιούλιε Λαίβυ. Ο Χέρμαν Κάφκα είχε φθάσει στην πόλη επί του ποταμού Μολδάβα (Vltava), αφού εγκατέλειψε τον στρατό την δεκαετία του 1870, για να ασχοληθεί με το λιανικό εμπόριο υφασμάτων. Ειδικεύτηκε στα *Galanteriewaren* ή είδη νεωτερισμού που περιλάμβαναν ψιλικά, άξεσουάρ, μπαστούνια και παρασόλια. Ήταν τριάντα χρονών, όταν παντρεύτηκε την Γιούλιε Λαίβυ και το πρώτο τους παιδί γεννήθηκε στο «Μέγαρο του Πύργου», στην άκρη του παλαιού εβραϊκού γκέτο, παραπλεύρως ακριβώς της Πλατείας της Παλιᾶς Πόλης, στην γωνία Karpfengasse και Maiselgasse (σημερινές Kaprova και Maislova αντίστοιχως). Το μέγαρο κατεδαφίστηκε αργότερα, αλλά σώζεται ακόμη ή είσοδος ενσωματωμένη στο νεώτερο κτήριο.

Αργότερα στην ζωή του ο Κάφκα θεωρούσε ότι το να είσαι πρωτότοκος —«που ἐγὼ εἶμαι ἕνα μελαγχολικὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμά τους» [BF, 193]— παρουσίαζε σημαντικά μειονεκτήματα σε σύγκριση με την εμπειρία τῶν ἀδελφῶν που ἀκολουθοῦσαν.

«Αὐτοὶ οἱ ὑστερότοκοι ἔχουν ἀμέσως γύρω τους μιὰ τέτοια ποικιλία ἐν μέρει δοκιμασμένων ἤδη, ἐν μέρει πολυπόθητων βιωμάτων. Οἱ γνώσεις, οἱ ἐμπειρίες, οἱ ἐπινοήσεις, οἱ κατακτήσεις τῶν ὑπόλοιπων ἀδελφῶν τους καὶ τὰ προτερήματα, τὰ διδάγματα, οἱ ἐνθαρρύνσεις μιᾶς τόσο κοντινῆς, τόσο πλούσιας σὲ σχέσεις συγγενικῆς ζωῆς εἶναι τεράστιες. Ἐπιπλέον γι' αὐτοὺς ἡ οἰκογένεια εἶναι ἤδη πολὺ πιὸ ἐπισταμένα ἐκπαιδευμένη, οἱ γονεῖς [...] ἔχουνε διδαχθεῖ ἀπὸ τὰ σφάλματά τους [...] κι αὐτοὶ οἱ ὑστερότοκοι κάθονται ἀπλῶς ἀπὸ μόνοι τους ἤδη πιὸ ζεστά στὴ φωλιά, οἱ ἄλλοι γνοιάζονται μάλιστα λιγότερο γι' αὐτούς» [δικές μου οἱ ὑπογραμμίσεις].

Τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν βαθειὰ ἀμφιθυμία τοῦ Κάφκα ἔναντι τῆς οἰκογένειάς του. Ἦθελε νὰ τὸν ἀφήνουν στὴν ἡσυχία του, γιὰ νὰ γίνεται σεβαστὴ ἢ μοναχικὴ, ἰδιαίτερη ἀτομικότητά του (*Eigentümlichkeit*).

Ταυτόχρονα, όμως, ήταν απαιτητικός και έτοιμος να απαγγείλει κατηγορίες για παραλείψεις στην γονεϊκή συμπεριφορά.

Ἡ Γιούλιε Κάφκα περιέγραψε τὸ νέο της μωρὸ ὡς «ένα ντελικάτο, ἀλλὰ ὑγιὲς παιδί»²². Δύο χρόνια ἀργότερα ἔφερε στὸν κόσμον τὸν Georg, «ένα ὁμορφο, γερὸ παιδί»²³, ποὺ πέθανε δεκαπέντε μῆνες ἀργότερα ἀπὸ ἱλαρά· καὶ στὰ 1887 γεννήθηκε ὁ Heinrich, ἀλλὰ ἔζησε μόνο ἑξι μῆνες. Κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Κάφκα καὶ τὰ δύο παιδιά πέθαναν «μὲ εὐθύνη τῶν γιατρῶν» καὶ ἔτσι «ἐγὼ ἤμουν τὸ μοναδικὸ παιδί, μέχρι ποὺ ἔπειτα ἀπὸ 4, 5 χρόνια ἀρχίσανε νὰ προσελάνουν οἱ τρεῖς ἀδελφές μου μὲ 1 καὶ 2 χρόνια διαφορά. Ἔτσι ἐγὼ ἔζησα γιὰ πολὺ μόνος καὶ βολόδερνα μὲ παραμάνες, γριὲς νταντάδες, δηγκτικὲς μαγεύσεις, θλιμμένες γκουβερνάντες, διότι οἱ γονεῖς μου ἦσαν συνεχῶς στὸ ἐμπορικό» [BF, 193]. Τούτῃ ἡ μοναξιά τῶν πρώτων παιδικῶν χρόνων δὲν μπορούσε παρὰ νὰ ἀφήσει τὰ σημάδια της στὴν ψυχὴ ἐνὸς ντροπαλοῦ, ντελικάτου παιδιοῦ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Κάφκα, ὁ Ernst Pawel, διατύπωσε τὴν εἰκασία ὅτι ὁ Φράντς ἐνδεχομένως νὰ πικράθηκε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν δύο ἀνταγωνιστῶν του στὴν διεκδίκηση τῆς προσοχῆς τῶν γονιῶν του (σίγουρα τὸ «ὁμορφο, γερὸ» δείχνει λίγο τρυφερότερο ἀπὸ τὸ «ντελικάτο, ἀλλὰ ὑγιὲς») καὶ ἀφοῦ φαντασιώθηκε τὸν θάνατό τους, πολὺ πιθανὸν νὰ βασανιζόταν ἀπὸ τύψεις, ὅταν αὐτοὶ πράγματι πέθαναν λίγο ἀργότερα²⁴. Εἶναι μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἰδέα, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Κάφκα ποτὲ δὲν ἔδειξε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ εἶχε αἰσθήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀδελφές, τὴν Gabriele («Elli»), τὴν Valerie («Valli») καὶ τὴν Ottilie («Ottla»), ἡ ἀγαπημένη τοῦ Κάφκα ἦταν ἡ μικρότερη, ἡ Ὕττλα.

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1889, σὲ ἡλικία ἑξὶ χρονῶν, ὁ Φράντς ἄφησε τὸν μοναχικὸ αὐτὸν περίκλειστο χώρο γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν κόσμον τῆς ἐκπαίδευσης. Ἀφοῦ ἡ οἰκογένεια συνέχιζε νὰ μένει στὸ κέντρο τῆς Παλιᾶς Πόλης, ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὸ ἐντυπωσιακὸ Μέγαρο Minuta —τὴν πέμπτη στὴν

22. Χειρόγραφες σημειώσεις τῆς Γιούλιε Κάφκα στὸ ALENA WAGNEROVA, ὁ.π., παρ.: «Franz war ein zartes aber gesundes Kind».

23. Στὸ ἴδιο: «Es war ein schönes kräftiges Kind».

24. ERNST PAWEL, *The nightmare of reason: A Life of Franz Kafka*, 1984, σελ. 16.

σειρά κατοικία από τήν γέννηση τοῦ Κάφκα— στήν Μικρή Πλατεία (Kleiner Ring ἢ Malé náměstí), ἕως τὸ Γερμανικὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο Ἀρρένων (Deutsche Knabenschule) στήν Κρεαταγορά (Fleischmarkt), δὲν ἦταν παρὰ ἓνα σύντομος περιπάτος. Τριάντα χρόνια ἀργότερα, ὁ Κάφκα, ἀναπολοῦσε τοὺς πρώτους, μικροὺς αὐτοὺς περιπάτους γιὰ τὸ σχολεῖο: «Ἡ μαγείρισσά μας, μία κοντή, ξερακιανή, ἰσχνή, μὲ σουβλερὴ μύτη, βαθουλωμένα μάγουλα, κιτρινιάρια, ἀλλὰ γερὴ, δυναμικὴ καὶ ἀνώτερη μὲ πήγαινε κάθε πρωὶ στὸ σχολεῖο. Μένουμε στὸ κτήριο ποὺ χωρίζει τὴ Μικρὴ Πλατεία ἀπ’ τὴ Μεγάλῃ Πλατεία. Ἔτσι περνοῦσαμε πρῶτα τὴ Μικρὴ Πλατεία, ὕστερα μπαίναμε στήν ὁδὸ Τάιν, ὕστερα διασχίζαμε κάτι σὰν θολωτὴ πύλη γιὰ νὰ πάρουμε τὴν ὁδὸ Κρεαταγορᾶς μέχρι τὴν κρεαταγορὰ κάτω» [BM, 71]. Στούς μικροὺς αὐτοὺς περιπάτους μὲ τὴν μαγείρισσα, κάθε πρωὶ γιὰ ἓναν περίπου χρόνο, ἐκεῖνη ἀπειλοῦσε νὰ πεῖ στὸν δάσκαλο πόσο ἄτακτο παιδὶ ἦταν στὸ σπίτι:

«Τώρα ἐγὼ βέβαια πιθανὸν δὲν ἤμουν πολὺ ἄτακτος, ἀλλὰ ὥντως πεισματάρης, ἄχρηστος, θλιμμένος, κακὸς καὶ ἀπ’ αὐτὰ πιθανὸν πάντοτε θὰ ἔβγαινε κάτι ὁμορφο γιὰ τὸν δάσκαλο. Αὐτὸ τὸ ἤξερα καὶ ἐπομένως τὴν ἀπειλὴ τῆς μαγείρισσας δὲν τὴν ἔπαιρνα ἐλαφρά. Ὡστόσο πίστευα κατ’ ἀρχὰς ὅτι ὁ δρόμος γιὰ τὸ σχολεῖο ἦταν πάρα πολὺ μακρὺς, ὅτι ἐκεῖ μποροῦσαν νὰ συμβοῦν πολλὰ ἀκόμη (ἀπὸ τέτοια φαινομενικὰ παιδιὰστικὴ ἐπιπολαιότητα ἀναπτύσσεται σιγὰ-σιγὰ, ἀφοῦ βέβαια οἱ δρόμοι δὲν εἶναι πάρα πολὺ μακριοί, ἐκεῖνη ἡ ἀγωνία κι ἡ σοβαρότητα ποὺ ἔχει κάτι ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ)». ²⁵

Τὸ μικρὸ ἀγόρι ἀμφέβαλλε κατὰ πόσον ἡ μαγείρισσα θὰ τολμοῦσε νὰ μιλήσει στὸ «σεβαστὸ ἀπ’ ὅλο τὸν κόσμον πρόσωπο τοῦ δασκάλου» καὶ τῆς τὸ εἶπε. Ἐκεῖνη ἀπάντησε μέσα ἀπὸ «τὰ λεπτά, ἄσπλαχνα χεῖλη της» ὅτι καὶ βέβαια θὰ μιλοῦσε, εἴτε ἐκεῖνος τὸ πίστευε εἴτε ὄχι, καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐντάθηκε.

«Τὸ σχολεῖο ἦταν ποὺ ἦταν ἀπὸ μόνον τοῦ ἑνὸς τρόμος καὶ τώρα ἡ μα-

25. BM, 71: «Ängstlichkeit und totenaugenhafte Ernsthaftigkeit».

γείρισσα ήθελε νά μου τὸ κάμει ἀκόμη πιὸ δύσκολο. Ἐγὼ ἄρχιζα νά τήν παρακαλῶ, ἐκείνη κουνούσε ἀρνητικὰ τὸ κεφάλι, ὅσο περισσότερο παρακαλοῦσα ἐγὼ τόσο πολυτιμότερο μου φάνταζε ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο παρακαλοῦσα, τόσο μεγαλύτερος ὁ κίνδυνος, κοντοστεκόμουν καὶ ζητοῦσα νά μὲ συγχωρήσει, ἐκείνη μὲ τραβοῦσε, τήν ἀπειλοῦσα μὲ τήν ἀνταπόδοση ἀπ' τοὺς γονεῖς μου, ἐκείνη γελοῦσε, ἐδῶ ἦταν πανίσχυρη ἐκείνη, κρατιόμουν γερά ἀπὸ τίς εἰσόδους τῶν ἐμπορικῶν, ἀπὸ τοὺς γωνιόλιθους, δὲν ἤθελα νά συνεχίσω, προτοῦ μὲ συγχωρήσει, τήν τραβοῦσα ἀπ' τὸ φουστάνι νά γυρίσει (εὐκόλο δὲν ἦτανε καὶ γιὰ 'κεῖνη) ἀλλὰ μὲ ἔσερνε μαζί της μὲ τὴ διαβεβαίωση ὅτι θὰ τὸ πεῖ κι αὐτὸ στὸν δάσκαλο, ἦτανε ἀργά, χτυποῦσε ὀκτῶ ἀπὸ τήν ἐκκλησία τοῦ Ἰακώβου, ἀκούονταν τὰ κουδούνια τοῦ σχολείου, ἄλλα παιδιὰ ἀρχίζανε νά τρέχουν, τήν ἀργοπορία πάντοτε τὴ φοβόμουν πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα, τώρα ἔπρεπε νά τρέξουμε κι ἐμεῖς καὶ συνεχῶς ἡ σκέψη: “Θὰ τὸ πεῖ, δὲν θὰ τὸ πεῖ” – βέβαια δὲν τὸ ἔλεγε, ποτέ, ἀλλὰ πάντοτε εἶχε τὴ δυνατότητα καὶ μάλιστα μία φαινομενικὰ αὐξανόμενη δυνατότητα (ἐχθὲς δὲν τὸ εἶπα, ἀλλὰ σήμερα θὰ τὸ πῶ ὅπως δὴποτε) καὶ δὲν τήν ἐγκατέλειπε ποτέ. Καὶ μερικὲς φορὲς [...] χτυποῦσε τὸ πόδι της στὸν δρόμο ἀπ' τὸν θυμὸ της γιὰ μένα καὶ μία καρβουνιάρισσα ἐπίσης ἦταν μερικὲς φορὲς κάπου ἐκεῖ καὶ κοίταζε». [BM, 72]

Ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι νά διαβάσει κανεὶς τὸ ἀνέκδοτο αὐτό. Σὲ ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο εἶναι μιὰ τρομακτικὴ ἐμπειρία τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ εἶδους ἐκείνου πού συνδέεται μὲ ἓνα πρόσωπο αὐθεντίας καὶ πού πολλοὶ ἐνήλικοι τήν κουβαλᾶνε διὰ βίου. Ἰδωμένο ἀπὸ μιὰν ἄλλη ὀπτικὴ γωνία, εἶναι μία ἔνδειξη τοῦ ὅτι ὁ Κάφκα θὰ μπορούσε κάλλιστα νά εἶναι ἓνα παραχάιδεμένο, δύσκολο παιδί πού χρειάζοταν κάποιον μὲ πυγμὴ. Θεωροῦνταν, φαίνεται, κάτι σὰν κανακάρης τῆς μαμᾶς, γιατί τὸν ἔφερναν πάντα στὸ σχολεῖο, παρ' ὅλο πού τὸ σπίτι ἦταν κοντά²⁶. Σὲ ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο ἐπί-

26. HARTMUT BINDER, «Kindheit in Prag; Kafkas Volksschuljahre», *Humanismen: Som, Salt & Styka*, 1987, σελ. 83: «als Muttersöhnchen gehänselt wurde».

σης, πιθανόν νά ἐκδραματίζονταν περίπλοκες ταξικές καί ἐθνικιστικές ἐντάσεις. Ἡ μαγείρισσα σχεδόν σίγουρα θά ἦταν Τσέχα μέσα σέ ἕνα μέτρια εὐπορο νοικοκυριό τοῦ ὁποίου ὁ Φράντς ἦταν ὁ χαϊδεμένος γόνος. Τὸ σιωπηλὸ βλέμμα τῆς καρβουνιάρισσας θά τὸ εἶχε δεῖ καί θά τὸ εἶχε καταλάβει. Ἀποκλείεται ἄραγε οἱ δύο γυναῖκες νά ἀντάλλαξαν μεταξύ τους ματιές συνενόησης, ἄγνωστες στὸν Φράντς;

Ὅταν ὁ Χέρμαν Κάφκα εἶχε ἔρθει στὴν Πράγα νά στήσει τὴν δική του δουλειά, εἶχε πάρει κάποιες ἀποφάσεις γιὰ τὸ πῶς θά καθόριζε τὴν θέση του. Νεοφερμένος ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, ἀπὸ ἕνα τσέχικο χωριό, θά ἔβλεπε ἀρχικὰ τὸν ἑαυτό του ὡς Τσέχο. Ἐδῶ καί κάποια χρόνια ὅμως, ἡ Βοημία γενικὰ καί ἡ Πράγα εἰδικότερα, ἔβριθαν ἀπὸ πολιτικές καί ἐθνικὲς ἐντάσεις. Οἱ δηλώσεις ὑποταγῆς καί ἀφοσίωσης μετροῦσαν. Ἄν καί ἀρκετὰ χλιαρὸς στὴν τήρηση τῆς ἐβραϊκῆς θρησκείας (πράγμα πού θά τοῦ καταλόγιζε ὁ γιός του ἀργότερα), ὁ Χέρμαν, ὥστόσο, υἱοθέτησε τὴν ἄποψη, ὅτι τὸ μέλλον του βρισκόταν στὸ πλευρὸ τῆς εὐημερούσας γερμανο-εβραϊκῆς ἐλίτ τῆς Πράγας, ἡ ὁποία δέσποζε στὴν ἐπιχειρηματικὴ καί κοινωνικὴ ζωὴ τῆς πόλης. Τὰ γερμανικὰ ὀνόματα πού δόθηκαν καί στὰ ἔξι παιδιὰ καί ἡ ἐπιλογή τοῦ γερμανικοῦ δημοτικοῦ σχολείου —ἐνῶ ἀγνοήθηκε ἐπιδεικτικὰ ἡ ἐναλλακτικὴ λύση τοῦ τσέχικο σχολείου στοιχειώδους ἐκπαίδευσης στὸ ὁποῖο φοιτοῦσε μόνο τὸ 10% τῶν ἐβραϊόπουλων— ἀποτελοῦσαν πρόκριση τῆς ομάδας ἐκείνης μὲ τὴν ὁποία ὁ ἴδιος καί ὁ γιός του ἐπρόκειτο νά συνταχθοῦν.

Στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, οἱ αὐστριακὲς ἐπαρχίες τῆς Βοημίας καί Μοραβίας, συμπεριλαμβανομένης τῆς πόλης τῆς Πράγας, ἀποτελοῦσαν τὸ θέατρο ραγδαίων κοινωνικῶν καί πολιτικῶν ἀλλαγῶν. Οἱ ἐντάσεις πού προκαλοῦσε ὁ γοργὰ μετεξελισσόμενος τοῦτος περίγυρος, ἔβρισκαν ἐνίοτε ἔκφραση σὲ πράξεις βίας. Ἡ Βοημία εἶχε γίνει τὸ κέντρο τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος τῆς περιοχῆς, καί οἱ ἐκβιομηχανισμένοι ἐργάτες ἄρχισαν νά ἰδρύνουν συνδικάτα καί νά συγκροτοῦν ἕνα εὐμέγεθες προλεταριάτο. Ἀναβίωσε ὁ πανγερμανικὸς ἐθνικισμὸς, ὅπως καί ὁ ἀντίπαλός του τσέχικος ἐθνικισμὸς. Οἱ συγκρούσεις μεταξύ ἀντιμαχόμενων μερίδων ἦσαν συχνὲς καί τακτικὰ καλοῦνταν αὐστριακὰ στρατεύματα γιὰ νά ἐπιβάλουν

τὴν τάξη. Γιὰ ὁλόκληρες περιόδους κατὰ τὰ νεανικά χρόνια τοῦ Κάφκα, ἡ Πράγα βρισκόταν ὑπὸ τὴν ἄμεση διοίκηση τῆς Βιέννης. Σὲ κινήματα ὅπως τῶν Νεοτσέχων ἀνθοῦσε ἓνας ἔντονος ἀντισιμητισμός, ὡς μέρος ἑνὸς ἐθνικιστικοῦ προγράμματος, παραξυνόμενος ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐργάτες ἦσαν ἀνεξαιρέτως Τσέχοι, ἐνῶ τὰ ἀφεντικά ἀνεξαιρέτως Ἑβραῖοι.

Ἡ σταδιακὴ κατάργηση τῶν νόμων ποὺ ἔβαζαν περιορισμούς στοὺς Ἑβραίους πολίτες τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα μιὰ μετακίνηση Ἑβραίων ὅπως ὁ Χέρμαν Κάφκα, ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο πρὸς τὴν πόλη. Ὑπῆρχε ἓνα Τσεχο-εβραϊκὸ κίνημα καὶ ὁ Χέρμαν φαίνεται πὼς συμμετεῖχε γιὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα στὴν συναγωγὴ ποὺ βρισκόταν στὴν Heinrichgasse (Jindřišská) καὶ ἡ ὁποία ἦταν ἡ πρώτη στὴν Πράγα ὅπου τὸ κήρυγμα γινόταν στὰ Τσέχικα. Σύντομα ὅμως συνέδεσε τὴν τύχη του μὲ τὴν γερμανο-εβραϊκὴ μερίδα τῆς κοινωνίας. Ὡστόσο, κατὰ τὶς ἀντισιμητικὲς ταραχὲς τοῦ Δεκεμβρίου 1897 στὴν πόλη, τὸ κατάστημά του γλύτωσε ἀπὸ ἐπιθέσεις τοῦ ὄχλου, διότι θεωρήθηκε ἀρκετὰ Τσέχος, ὥστε νὰ μὴν ἀποτελέσει στόχο. Μιὰ ἀπόκρυφη ἱστορία διηγεῖται ὅτι ὁ ὄχλος κοντοστάθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ μαγαζί του στὴν Παλιά Πόλη καὶ φώναξε: «Ἀφῆστε τὸν Κάφκα· εἶναι Τσέχος»²⁷.

Στὴν καμπὴ τοῦ αἰῶνα, τὸ ἐθνικιστικὸ αἶσθημα καὶ τὸ φυλετικὸ μίσος ἐντάθηκαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Αὐстроουγγρικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ διακυβέρνηση τῶν Ἀψβούργων θὰ ἔληγε ὀριστικὰ μὲ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιον Πόλεμο, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ἰδρύθηκε ἡ νέα Δημοκρατία τῆς Τσεχοσλοβακίας μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Thomáš Masaryk. Ὁ Μάζαρυκ, στὰ 1899, ὑπῆρξε ὁ γενναῖος ὑπερασπιστὴς τοῦ Leopold Hilsner, ἑνὸς Ἑβραίου τσαγκάρη ποὺ κατηγορήθηκε ἀδίκως γιὰ τὸν φόνο, τὴν παραμονὴ τοῦ Πάσχα, μιᾶς νεαρῆς γυναίκας, τῆς Agnes Hruza. Ὁ ἰσχυρισμὸς ἦταν ὅτι τὸ κορίτσι βιάσθηκε καὶ σφαγιασθηκε τελετουργικὰ καὶ τὸ αἷμα τῆς χρησιμοποιήθηκε στὴν παρασκευὴ τῶν ἄζύμων γιὰ τὸ ἐβραϊκὸ Πάσχα. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ γνώριμη ἐπιστροφή τῆς παλιάς συκοφαντίας

27. Ἀναφέρεται σὲς περισσότερες ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες βιογραφίες, ἀλλὰ παραμένει ἀτεκμηρίωτη.

έναντίον τῶν Ἑβραίων γιὰ αἱματηρὲς πρακτικὲς καὶ ἡ περίπτωσις χαρακτηρίστηκε ὡς «τὸ ἀνατολικο-ευρωπαϊκὸ ἀντίστοιχο τῆς ὑπόθεσις Ντρέυφους»²⁸. Ὁ Μάζαρυκ, τὸ παράδειγμα τοῦ ὁποῖου φανέρωνε ὅτι ἡ τσέχικη αὐτοδιάθεσις δὲν συνδεόταν κατ' ἀνάγκην μὲ τὸ φυλετικὸ μίσος, ἔφερε ἀργότερα στὴν μνήμη τοῦ τὴν φαρμακερὴ ἐναντίωσις ποὺ συνάντησε, ὅταν δημοσίευσε ἓνα φυλλάδιο πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Χίλσνερ καὶ τὸ θέαμα τῶν «φοβισμένων» προσώπων τόσο πολλῶν γνωστῶν μου ποὺ ξαφνικά μ' ἔβλεπαν κι ἄλλαζαν δρόμο»²⁹. Τὸ ὄψιμα ἀφυπνισμένον ἐνδιαφέρον τοῦ Κάφκα γιὰ τὶς ἑβραϊκὲς τοῦ ρίζες στὴν τρίτη δεκαετία τῆς ζωῆς του, ἡ ἀποδοκιμασία ποὺ ἐξέφρασε γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πατέρας του παραμέλησε τὴν ἰουδαϊκὴ κληρονομιά του, καὶ τὸ μετέπειτα ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ Σιωνιστικὸ κίνημα ποὺ γεννιόταν, ὅσο ἐπιφυλακτικὸ κι ἂν ἦταν, ἔχουν ὅλα βαθιεῖς ἱστορικὲς ρίζες στὴν κατάστασις τῶν Ἑβραίων στὴν Πράγα, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Αὐστρίας εἶχαν τελικὰ κατορθώσει τὴν πλήρη χειραφέτησίν τους μονάχα τὴν δεκαετία τοῦ 1860, ἐνῶ Ἑβραῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Πράγα ἀπὸ τὸν 10ο αἰῶνα. Εἶναι μιὰ παράξενη ἐμπειρία νὰ κάθῃσαι σήμερα ἡσυχα στὴν «Παλαιὰ-Νέα» (Staronová ἢ Altneu) Συναγωγὴ στὴν Πράγα —τὴν ἀρχαιότερη ἐν λειτουργίᾳ συναγωγὴ στὴν Εὐρώπῃ— καὶ νὰ κοιτάζεις ψηλὰ τὴν μᾶλλον παράξενη σὲ πρώτη ματιὰ ἀρχιτεκτονικὴ τεχνοτροπία τῶν γοτθικῶν ψαλιδωτῶν θόλων. Ἡ δουλειὰ ποὺ ἄρχισε τὸν 13ο αἰῶνα, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἀπαγορευόταν νὰ γίνονται ἀρχιτέκτονες, πιστεύεται ὅτι ἔγινε ἀπὸ Φραγκισκανοὺς μαστόρους ποὺ ἐργάζονταν σὲ μιὰ κοντινὴ γυναικεία μονή. Βρίσκεται στὴν καρδιὰ τοῦ ἄλλοτε διαβόητου γκέτο τῆς Πράγας, ἐνὸς ἀνθυγιεινοῦ, ἀσφυκτικὰ πολυάνθρωπου, βρωμεροῦ καὶ ἄθλιου περιτειχισμένου θύλακος³⁰. Ὁ περίφημος ραββῖνος Löw, ὁ θρυλικὸς δημιουργὸς τοῦ γκόλεμ, ἦταν παρὼν ἐδῶ κατὰ τὴν χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ γκέτο

28. PAWEL, ὁ.π., παρ. σελ. 42.

29. Ὁ.π., σελ. 44.

30. Βλ. JOHANN BAUER, *Kafka and Prague*, 1971, γιὰ μιὰ περιγραφὴ τοῦ γκέτο τὴν ἐποχὴ τοῦ ναδὶρ του, σσ. 21-2.

τῆς Πράγας. Ὄταν ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωσήφ Β' ἀφαίρεσε τὶς πύλες τοῦ γκέτο κατὰ τὴν μεταρρυθμιστικὴν περίοδο τὴν δεκαετία τοῦ 1780, ἡ περιοχὴ ὀνομάστηκε πρὸς τιμὴν τοῦ Josefov. Μετὰ τὶς ἐπαναστάσεις τοῦ 1848, ἐπιτράπηκε στοὺς Ἑβραίους νὰ ἐγκαθίστανται ἐκτὸς τῶν τειχῶν καὶ τοὺς παραχωρήθηκε ἰσότιμο καθεστῶς πολίτου. Οἱ πλέον εὐκατάστατοι Ἑβραῖοι μετακινήθηκαν σὲ προάστεια προορισμένα γιὰ κατοικίες, καὶ τὴν θέσιν τους κατέλαβαν κάθε εἶδους ἄνθρωποι τοῦ σχοινιοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συνωστίζονται δίπλα-δίπλα ἢ διαφθορὰ μὲ τὴν πλέον ἀκραία ὀρθοδοξία καὶ εὐλάβεια. Ἔτσι μέχρι τὰ 1890 ἡ περιοχὴ κατέληξε νὰ εἶναι μονάχα κατὰ τὸ 20% ἐβραϊκὴ. Τρία χρόνια ἀργότερα, τὴν περίοδο τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Κάφκα ἄρχισε ἡ διαδικασία ἐκκαθάρισης τῶν στενῶν, ἐλικοειδῶν δρόμων καὶ ὁ τομέας ἐξυγιάνθηκε. Σήμερα εἶναι μιὰ εὐπρεπὴς, καθαρὴ περιοχὴ τοῦ ἔσω ἱστορικοῦ κέντρου πού τὸ ἐπισκέπτονται τουρίστες ἀπ' ὅλο τὸν κόσμον.

Στὰ 1900 οἱ Ἑβραῖοι ἀποτελοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τὸ 7% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πράγας καὶ τῶν ἔσω προαστείων³¹, ἀλλὰ ἡ ἰσχὺς τους, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐπιρροή τους ἦταν σημαντικὴ. Πολλοὶ Ἑβραῖοι ἐπέλεξαν τὴν ἀφομοίωση καὶ τὴν πολιτιστικὴν μεθαρμογὴν γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν φτώχεια καὶ τοὺς περιορισμοὺς τῆς ζωῆς τοῦ γκέτο. Ὁ βίος τοῦ ἀστοῦ ἐπιχειρηματία καὶ ἐλεύθερου ἐπιτηδευματία ἦταν ὁ προφανὴς δρόμος πού ἀνοιγόταν μπροστὰ τους καὶ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς Ἑβραίους τῆς Βοημίας κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνα ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὰ χρηματοπιστωτικὰ μέσα, ἐνῶ ἕνα ἐπιπλέον 15-25% μὲ τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα. Αὐτὸ πού κάνει ἐντύπωση στὴν ἐβραϊκὴ κοινότητα τῆς Πράγας ἦταν τὸ ὅτι δὲν διέθετε καμμία σημαντικὴ βιομηχανικὴ ἐργατικὴ τάξη. Σύμφωνα μὲ τὸν Gary Cohen, «ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν Ἑβραίων τῆς Πράγας υἰοθέτησε τὴν κουλτούρα τῆς αὐстроγερμανικῆς μεσαίας τάξης. Ὁ γλωσσικὸς καὶ πολιτιστικὸς ἐκγερμανισμὸς σὲ εὐρεία κλίμακα τῶν Ἑβραίων τῆς Βοημίας εἶχε ἀρχίσει ἐπὶ βασιλείας τοῦ Αὐτο-

31. GARY COHEN, «Jews in German society: Prague, 1860-1914», *Central European History*, 10 (1), Μάρτιος 1977, σελ. 30· ὅ,τι ἀκολουθεῖ, ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν μελέτη αὐτή.

κράτορος Ίωσήφ Β', όταν η κυβέρνηση ίδρυσε σχολεία για Έβραίους με γλώσσα διδασκαλίας τα Γερμανικά». Μέχρι το 1860 η γερμανική γλώσσα είχε αντικαταστήσει στην πράξη την τοπική εβραϊκή διάλεκτο, γνωστή με τον ύποτιμητικό όρο *Mauscheldeutsch*³², ως κύρια γλώσσα που ομιλούνταν στις μεγαλύτερες εβραϊκές κοινότητες. Τα Γερμανικά ήταν η γλώσσα του εμπορίου, της δημόσιας διοίκησης και της εκπαίδευσης. Ήταν φυσικό οι Έβραίοι της Πράγας να επιλέξουν την γλώσσα αυτή, αν και χρειάζονταν ακόμη να έχουν κάποια γνώση της τσέχικης. Αυτό δεν σημαίνει ότι αγκαλιάστηκαν από την άλλη εκείνη μειονότητα —τους χριστιανούς Γερμανούς— αλλά, όλο και περισσότερο άρχισαν να κινούνται μέσα στην γερμανική πολιτιστική σφαίρα της Πράγας. Η τάση αυτή επιταχύνθηκε με την άνοδο του τσέχικου εθνικισμού κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Ο κοινωνικός και οικονομικός φθόνος των Τσέχων μικροκαταστηματάρχων, χειροτεχνών και ειδικευμένων εργατών πυροδότησε σποραδικές διαμαρτυρίες στους δρόμους από την δεκαετία του 1840 μέχρι το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Κοινωνική τάξη όσο και θρησκεία έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στον εκγερμανισμό των Έβραίων της Πράγας και ο σχετικά μικρός αριθμός των φτωχών Έβραίων άρχισε όντως να ευθυγραμμίζεται με τους Τσέχους μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1880. Στην παλαιά εβραϊκή συνοικία, την περίοδο αυτή μέχρι την εκκαθάριση του γκέτο, το Τσεχο-εβραϊκό κίνημα κέρδισε κάποια εκλογική υποστήριξη, αλλά η συντριπτική πλειοψηφία των μεσοαστών Έβραίων συνέχισε την διαδικασία του εκγερμανισμού, παρά την τάση τους —παράδειγμα της οποίας πάλι ήταν ο Χέρμαν Κάφκα— να δηλώνουν στην Άπογραφή ότι μιλούσαν Τσέχικα στο σπίτι,

32. [Σ.τ.Μ.]: Από το ουσιαστικό «Mauschel», η ρίζα του οποίου ανάγεται στο εβραϊκό όνομα «Μωυσής» και το οποίο αρχικά ήταν ένας ύβριστικός χαρακτηρισμός για Έβραίο έμπορο και σήμαινε «φτωχοεβραϊός», ενώ αργότερα η ύβριστική χρήση του αναφερόταν σε όλους τους Έβραίους ανεξαιρέτως. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι το γερμανικό ρήμα «mauscheln» σημαίνει: 1) κάνω εμπορικές συναλλαγές με δόλιους τρόπους, 2) κλέβω στα χαρτιά, 3) μιλώ Γερμανικά με προφορά Γίντις, και 4) μιλώ άκατανόητα.

ὡς *Umgangssprache* (καθομιλουμένη). Μόνον ἓνα 45% τῶν Ἑβραίων τῆς Πράγας ἰσχυρίζοταν ὅτι μιλοῦσε Γερμανικά στὴν Ἀπογραφὴ τοῦ 1900, γεγονὸς ποὺ ἦταν ὀλοφάνερα ἀνακριβές.

Οἱ Γερμανοὶ στὸ σύνολό τους ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν τὶς δικές τους ἰδιαίτερες μορφές πολιτιστικῆς ζωῆς καὶ τὸ 1862 ἰδρύθηκε στὸ νευραλγικὸ κέντρο τῆς γερμανικῆς κοινότητος τὸ Γερμανικὸ Καζίνο (παρὰ τὴν ὀνομασία του ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ κοινωνικὴ λέσχη). Οἱ Ἑβραῖοι ἀποτελοῦσαν σχεδὸν τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ κοινωνικὰ ἐπιλεκτοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ καὶ δὲν ἔνιωθαν τὴν ἀνάγκη νὰ μειώσουν τὴν σημασία τοῦ ἑβραϊσμοῦ τους. Ὁ ἐξαδελφός τοῦ Κάφκα, Μπροῦνο, ἦταν μέλος μὲ μεγάλη ἐπιρροή τῆς Γερμανικῆς Λέσχης, τοῦ πολιτικοῦ βραχίονα τοῦ Καζίνου, καὶ οἱ κοινές ἀξίες τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τοῦ ἀντικληρικαλισμοῦ δημιουργοῦσαν ἓνα δεσμὸ μεταξύ Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν Γερμανῶν. Δὲν ἔπαυαν νὰ συναποτελοῦν μιὰ μειονότητα καὶ συνεπῶς οἱ μὲν χρειάζονταν τοὺς δέ. Στὴν ἰδιωτικὴ σφαίρα, ὥστόσο, ἡ ἀλληλεγγύη ἦταν μικρότερη. Ὅπως τὸ θέτει ὁ Cohen: «Ὅσο κι ἂν οἱ Ἑβραῖοι ἐπιθυμοῦσαν καὶ κέρδιζαν τὴν γενικὴ ἀποδοχὴ στὴν δημόσια ζωὴ τῆς γερμανικῆς κοινωνίας στὴν Πράγα, μονάχα ἓνας πολὺ μικρὸς ἀριθμὸς διατηροῦσε οἰκογενειακὲς σχέσεις μὲ μὴ-Ἑβραίους».

Οἱ Τσέχοι, ὥστόσο, εἶχαν γιὰ ὅλα αὐτὰ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἄποψη. Γι' αὐτοὺς, οἱ Γερμανοὶ τῆς Πράγας –Ἑβραῖοι καὶ Χριστιανοὶ ἐξίσου– συγκροτοῦσαν μιὰ ἰσχυρὴ ἐλίτ, κατέχοντας θέσεις ἰσχύος καὶ ἐπιρροῆς ἐντελῶς δυσανάλογες μὲ τὸν ἀριθμὸ τους (στὰ 1900, 34.000 σὲ σύνολο πληθυσμοῦ τῆς πόλης περίπου 450.000 κατοίκων). Μιλοῦσαν τὴν γλῶσσα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας καὶ στὰ μάτια τῆς τσέχικης μειονότητας ἔδειχναν ἐπιρρεπεῖς σὲ μιὰ ὀρισμένη ἀλαζονεία. Τὰ χωριστὰ θέατρα, οἱ λέσχες, οἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ ἰδρύματα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τους, ἀποτελοῦσαν ἓνα εἶδος πολιτισμικοῦ ἀπαρτχάνιντ. Ἐνα ἐλάχιστο ὑπόλειμμα τοῦ πνεύματος αὐτοῦ συνεχίζεται μέχρι τὶς μέρες μας. Ἐν ἔτει 2000, ξέσπασε στὴν Πράγα ὀλόκληρη διαμάχη, ὅταν τὸ δημοτικὸ συμβούλιο πρότεινε νὰ μετονομασθεῖ ἡ μικροσκοπικὴ πλατεία μπροστὰ στὸν τόπο γέννησης τοῦ Κάφκα, Franze Kafky Náměstí (Πλατεία Φράντς Κάφκα). Ὁ τοπικὸς δὴ-

μαρχος προέβαλε αντιρρήσεις και η Marta Zelesná, μέλος του Συλλόγου Φράντς Κάφκα δήλωσε στο BBC ότι η πόλη διατηρεί «μια αμφίθυμη σχέση» με τον πιο διάσημο συγγραφέα της. «Δέν θεωρείται “δικός μας” συγγραφέας, γιατί ήταν Έβραϊος και γιατί έγραψε στα Γερμανικά»³³, ανέφερε. Απαγορευμένο την εποχή του κομμουνισμού ως παρακμιακό, το έργο του Κάφκα μόλις τώρα έρχεται στο φως, μεταφρασμένο στο σύνολό του στα Τσέχικα. Το όνομά του απουσιάζει από την τσέχικη έκδοση του *Who's Who in History*. Η πλατεία μετονομάστηκε, αλλά η αμφιθυμία παραμένει.

Στα τέλη του 19ου αιώνα οι Τσέχοι έβλεπαν τους Γερμανούς ως άρχουσα τάξη. Σύμφωνα με τον Τσέχο συγγραφέα Pavel Eisner:

«Αποτελούνταν από εκγερμισμένους ή ξένους ευγενείς, από κατόχους ύψηλων ή ενδιάμεσων κυβερνητικών θέσεων, αξιωματικούς της φρουράς της Πράγας, βιομηχάνους και χονδρεμπόρους, από άλλους πλούσιους ανώτερους αστούς, τους καθηγητές του Πανεπιστημίου και του Ίνστιτούτου Τεχνολογίας, τους Γερμανούς ήθοποιούς, όπως επίσης και από το ρευστό στοιχείο των Γερμανών φοιτητών που ήταν προσωρινοί μόνο στην Πράγα και ποτέ δεν έγιναν κομμάτι της πόλης επί του Μολδάβα. Ποτέ δεν υπήρξε γερμανική έندochώρα σε άμεση γειτονία με την Πράγα».³⁴

Ο Eisner θεωρούσε την κατάσταση αυτή ένα κοινωνικό και γλωσσολογικό γκέτο. «Σε αυτό το γκέτο με άορατα τείχη, προσδέθηκε ο Γερμανός Έβραϊος». «Όταν κανείς λάβει υπ' όψιν του τα γεγονότα —ότι ο Γερμανός Έβραϊος της Πράγας ήταν ένας βιομήχανος, ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας, ήγετικό τραπεζικό στέλεχος, γιατρός ή δικηγόρος με μεγάλη πελατεία, καθηγητής πανεπιστημίου· ότι το χονδρεμπόριο σχεδόν στο σύνολό του και όλο σχεδόν το εξαγωγικό και εισαγωγικό εμπόριο διεκπεραιωνόταν από Έβραίους· και ότι όλα τα ακριβά είδη νεωτε-

33. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/645506.stm>, 16 February 2000. Prague divided over Kafka Square.

34. PAVEL EISNER, *Kafka's Prague*, 1950, σελ. 20.

ρισμού αποτελούσαν εβραϊκό μονοπώλιο— δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διαβλέψει κανεὶς γιὰ ποιὸν λόγο ὑπῆρχε φθόνος καὶ γιατί ἀνθοῦσαν τὰ ἀντισημιτικά στερεότυπα. «Ὡς βιομήχανος, ὁ Γερμανὸς Ἑβραῖος τῆς Πράγας εἶχε ἀποκλειστικά Τσέχους ἐργάτες —δὲν ὑπῆρχαν ἄλλοι— καὶ Τσέχους ἐπιστάτες», ἔγραψε ὁ Eisner. «Εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ ἐπιχειρηματία εἴτε ὄχι, οἱ οἰκειακοὶ ὑπῆρέτες ἦσαν πάντοτε Τσέχοι. Τὸ ἴδιο ἦταν ὁ θυρωρὸς, ὁ ἁμαξὰς καὶ ὁ σωφὲρ, ὁ μανάβης, ὁ γαλατάς, ἡ γυναίκα γιὰ τὰ ψώνια καὶ τὰ θελήματα, ὅπως καὶ ἡ πλύστρα».

Τὸ σπιτικό τῶν Κάφκα ἦταν μία ἐνσάρκωση αὐτοῦ τοῦ συστήματος μὲ τὰ οἰονεὶ χαρακτηριστικά τῆς κάστας. Οἱ ὑπῆρέτριες καὶ παραμάνες ἦσαν Τσέχες, ὅπως Τσέχοι ἀποτελοῦσαν καὶ ὅλο τὸ ὑπηρετικό προσωπικό: εἶναι πασίγνωστο ὅτι ὁ Χέρμαν Κάφκα κόλλησε στὸ τσέχικο προσωπικό τοῦ καταστήματός του τὴν ρετσινιά τῶν «πληρωμένων ἐχθρῶν»³⁵. Εἶναι πιθανὸ τὰ ὅποια ζωντανὰ Τσέχικα νὰ μαθαίνονταν ἀποκλειστικά ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοινωνικά κατώτερους. Καὶ ἀνεξαιρέτως ἀπὸ Τσέχες τῆς κατώτερης τάξης μυοῦνταν σεξουαλικά οἱ νέοι γόνοι τῶν Γερμανῶν ἀστῶν, ὅπως ὁ Κάφκα.

Ὁ Γερμανὸς τῆς Πράγας φοιτοῦσε σὲ γερμανικά σχολεῖα, σὲ γερμανικὸ Πανεπιστήμιο καὶ διάβαζε πιθανὸν μία ἀπὸ τίς δύο γερμανικὲς καθημερινὲς ἐφημερίδες τῆς Πράγας, τὴν *Bohemia* (ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ φιλοτσέχικη ἦταν) καὶ τὴν *Prager Tagblatt*, ἢ τὴν ἐβδομαδιαία *Montagsblatt*, ποὺ καὶ οἱ τρεῖς τοὺς εἶχαν Γερμανοὺς ἐκδότες.

Οἱ ἀγρότες Γερμανοὶ τῆς παραμεθορίου περιοχῆς (*Sudetengau*), ἴσως νὰ ἦσαν τόσο ἀποξενωμένοι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τῆς Πράγας καὶ ἀπὸ τὰ κοσμοπολίτικα, πρωτοποριακὰ γοῦστα τους, ὅσο ἦσαν καὶ οἱ Τσέχοι. Ὅταν, ὡστόσο, ὁ Eisner συγκρίνει τὴν γερμανικὴ κοινωνία τῆς Πράγας μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀποικία στὴν Σανγκάη, ἀρχίζει κανεὶς νὰ ὑποπτεύεται ὅτι ὑπερβάλλει τὴν ἑκταση τῆς ἀμοιβαίας ἀκατανοησίας³⁶.

35. Δὲς στὴν ΕΠ, σελ. 46.

36. Ὑπάρχει ἐνίοτε ἓνας ἀνησυχητικὸς ἀπόηχος ἀντισημιτικῆς προπαγάνδας σὲ ὀρισμένες περιγραφὲς Τσέχων γιὰ τὴν ἔλλειψη ριζῶν τῶν Γερμανῶν Ἑβραίων τῆς Πρά-

Σίγουρα ο Κάφκα αποτελούσε εξαίρεση, καθώς μιλούσε Τσέχικα με κάποια ευχέρεια, όπως θα δοῦμε, καὶ ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τσέχικη γλώσσα καὶ κουλτούρα. Αὐτὸ πού μᾶς ἐνδιαφέρει οὐσιαστικά ἐδῶ εἶναι ἡ ἔκταση στὴν ὁποία τὸ γεγονός ὅτι μεγάλωσε μέσα σὲ ἓναν μᾶλλον ἀποκαθαρμένο, χωριστὸ κόσμον, ἦρθε νὰ ἐπιτείνει τὴν φυσικὴ προδιάθεσή του νὰ νιώθει ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸν περίγυρό του, τὴν αἴσθησή τοῦ μὴ συνανήκειν. Ἡ γλώσσα, συγκεκριμένα, ἦταν ἓνα κεντρικὸ ζήτημα. Ὁ Κάφκα, ἂν καὶ δὲν ἦταν μὲ καμμία ἔννοια ἓνας ἰδεολογικὸς ἢ προγραμματικὸς συγγραφέας, εἶχε πάντα ὀξυμένη πολιτικὴ συνείδηση, μιὰ συμπάθεια γιὰ τὸν ἀδύναμον καὶ μιὰ δυσπιστία ἀπέναντι στὸν ἰσχυρό. Ζώντας τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀγώνα τῶν Τσέχων γιὰ αὐτοδιάθεση ἐνάντια σὲ μιὰ σκληρωτικὴ, συντηρητικὴ αὐτοκρατορία πού διοικούνταν ἀπὸ τὴν Βιέννη, θὰ εἶχε πλήρη ἐπίγνωση τοῦ τί διακυβευόταν. Ἡ ἐποχὴ του στὴν Πράγα χαρακτηριζόταν, μὲ τὰ λόγια τοῦ Emmanuel Frynta, ὡς «μια περίοδος μετάβασης καὶ ἐξέγερσης, ὅπου τὸ ἔδαφος ἦταν ἀσταθὲς κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῶν ἀνθρώπων, μιὰ περίοδος χωρὶς παρόν, χωρὶς προσήλωση, χωρὶς ἀπάγγιο»³⁷.

Φθάνοντας στὸ σχολεῖο στὴν Κρεαταγορά, οἱ ἐγγενεῖς στὴν κατάσταση τοῦ ἐξάχρονου Κάφκα ἐντάσεις, θὰ γίνονταν ὁρατὲς καὶ αἰσθητὲς —μόλις κατάφερνε νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ περιοριστικὸ χέρι τῆς κακόβουλης μαγειρίσσας— στοὺς χλευασμοὺς καὶ τὶς πετριές τῶν ἀγοριῶν πού πήγαιναν στὸ τσέχικο δημοτικὸ ἀκριβῶς δίπλα. Τόσο βίαιες ἦσαν οἱ συγκρούσεις μεταξὺ Τσέχων καὶ Γερμανῶν μαθητῶν πού ἓνας ἀπὸ τοὺς μετέπειτα φίλους τοῦ Κάφκα, ὁ Oskar Baum, ἔχασε ὀριστικὰ τὴν ὄρασή του σὲ μιὰ ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς συμπλοκές. «Σὲ μιὰ πολὺ μικρὴ ἡλικία τοῦ ἐπιβλήθηκε βίαια ἓνα αἶσθημα ἐνοχῆς καὶ ἡ αἴσθησή ὅτι δὲν εἶναι εὐπρόσδεκτος», διατείνεται ὁ Emmanuel Frynta. Πάνω ἀπὸ τὸ Τσέχικο δημοτικὸ σχολεῖο, ὑπῆρχε χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: «Ἡ θέση ἐνὸς μικροῦ Τσέχου εἶναι σ' ἓνα

γας. Δὲς λόγου χάριν, BAUER, ὁ.π., σελ. 11: «Τὸ ἱστορικὰ προοδευτικὸ, ἐπιθετικὸ, βιολογικὰ ὑγιὲς τσέχικο στοιχεῖο θρῖσκόταν σὲ ἔντονη ἀντίθεση μὲ τὸν γερμανικὸ καὶ ἐβραϊκὸ θύλακα... μιὰ ἰντελιγκέντσια ὁλοένα καὶ περισσότερο δίχως ρίζες...».

37. EMMANUEL FRYNTA, *Kafka and Prague*, 1960, μτφρ. Jean Layton.

τσέχικο σχολείο». Ὁ δάσκαλος τοῦ Κάφκα τὴν πρώτη ἐκείνη μέρα ἦταν ὁ Hans Markert, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς συμμαθητὲς τοῦ Κάφκα, τὸν Hugo Hecht, ὁ μόνος δάσκαλος ποὺ ἔκανε ἐντύπωση στὰ παιδιὰ ἦταν ὁ Moritz Beck, «ἓνας ἐξαίρετος δάσκαλος ποὺ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ ἐκτὸς τῆς σχολικῆς ζωῆς». Ὁ Κάφκα, ἂν καὶ ντροπαλὸς καὶ νευρικός, «ἦταν πάντα ὑποδειγματικὸς μαθητὴς, συχνὰ ἀριστειοῦχος, οἱ δάσκαλοι συμπαθοῦσαν πολὺ αὐτὸν τὸν σεμνὸ, ἤρεμο, καλὸ μαθητὴ»³⁸. Ὁ ἔχτ μπορεῖ νὰ ἀνακαλέσει μόνον μία περίπτωση ποὺ ὁ ἄψογος μαθητὴς δέχτηκε ἐπίπληξη. Ἐνα ὁμορφο ἀνοιξιάτικο πρωινὸ ὁ Κάφκα ἀφαιρέθηκε τόσο πολὺ νὰ κοιτάζει ἓνα σπουργιτάκι ποὺ ἦρθε νὰ σταθεῖ στὸ περβάζι τοῦ ἀνοικτοῦ παραθύρου ποὺ παρ' ὅλο ποὺ ὁ δάσκαλος ἐπανελάβε πολλές φορὲς τὸ ὄνομά του, ἐκεῖνος δὲν ἀπάντησε.

Ὁ Φράντς θὰ παρέμενε στὴ Deutsche Knabenschule, γιὰ τέσσερα χρόνια, παίζοντας στὰ διαλείμματα στοὺς διαδρόμους καὶ τὶς αἰθουσες διδασκαλίας, ἀφοῦ τὸ σχολεῖο δὲν διέθετε δική του αὐλὴ καὶ ἀφομοιώνοντας ἀπὸ τοὺς τοίχους κορνιζωμένα ρητὰ τοῦ τύπου: «Ὁ λόγος εἶναι ἄργυρος· ἢ σιωπὴ χρυσός». Στὴν συνέχεια ὁ Χέρμαν ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσει γιὰ τὸ ἐπόμενο βῆμα τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ μεγαλύτερου γιοῦ του. Ἐπέλεξε νὰ στείλει τὸ δεκάχρονο παιδὶ στὸ Γερμανικὸ Γυμνάσιο, ὅπου θὰ ἄρχιζε μὲ ζῆλο τὴν πορεία τῆς πνευματικῆς ἀνακάλυψης τοῦ ἑαυτοῦ του.

38. EK, 28: «Immer war er ein Musterschüler, oft Vorzugsschüler; die Lehrer hatten den bescheidenen, stillen, guten Schüler sehr gern».

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1893, ο δεκάχρονος Φράντς Κάφκα μπήκε στο Altstädter Deutsches Gymnasium, τὸ αὐστηρὸ, σπαρτιατικὸ Γερμανικὸ Γυμνάσιο τῆς Παλιᾶς Πόλης πὸν στεγαζόταν στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ Palais Kinský. Ὁ ἐπίσημος τίτλος του –«Αὐτοκρατορικὸ καὶ Βασιλικὸ [kaiserlich und königlich] Κρατικὸ Γυμνάσιο Γερμανόφωνης Ἑκπαίδευσης»– φέρνει στὸν νοῦ μὲ τὸν μοναρχικὸ του στόμφο τὸν σατιρικὸ κόσμο τῆς Κακανίας (τὰ δύο αὐτὰ βασιλικά ἀρχικά, k. k. [προφέρονται καὶ κά] συνδυασμένα μὲ πρόδηλη σκατολογικὴ πρόθεση στὸ εὔρημα τοῦ σύγχρονου μὲ τὸν Κάφκα Βιεννέζου μυθιστοριογράφου Robert Musil [1880-1942], τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργο Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς ἰδιότητες³⁹ [1930], φέρνει στὸ φῶς τὶς ἔσχατες ἡμέρες τῆς Ἀψβουργικῆς κοινωνίας). Ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ Franz Baumer: «Μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀποπνέουσα μούχλα καὶ ἓνα συντηρητικὸ, φιλισταϊκὸ πνεῦμα διαπότιζαν τὸ ἴδρυμα, πὸν ἦταν χτισμένο ἐξ ὀλοκλήρου πάνω στὴν ἀρχὴ ἑνὸς ξεροῦ πραγματισμοῦ συνδυασμένου μὲ μιὰ ἐκδηλῆ, αὐταρχικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν σχέση μετὰ καὶ μαθητῆ. Ἦταν στὴν φύση τῶν πραγμάτων ὁ πρῶτος νὰ μονοπωλεῖ τὴν μεγάλη κεντρικὴ σκιάλα, ἐνῶ ὁ τελευταῖος νὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῖ τὶς σκιάλες ὑπηρεσίας»⁴⁰.

Παρὰ τὸν ἐπίμονο ἰσχυρισμὸ τοῦ Κάφκα, ὅτι ἦταν ἓνα «ἀργά-ἀργὰ ἀναπτυσσόμενο» καὶ «φοβητσίαικο παιδί» [ΕΠ, 19], γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἐντυπωσίασε τοὺς συγχρόνους του μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὶς ἐπιτυχίες του

39. [Σ.τ.Μ.]: «Πόσα παράξενα θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὴν καταποντισμένη Κακανία! Ἦταν, γιὰ παράδειγμα, “Αὐτοκρατορικὴ-Βασιλική” καὶ ταυτόχρονα “Αὐτοκρατορικὴ καὶ Βασιλική”. Ἐνα ἀπὸ τὰ δύο ἐμβλήματα “Α. Β.” ἢ “Α. κ. Β.” ἔφερε κάθε πράγμα καὶ πρόσωπο, ὅμως παρ’ ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ κατέχει κανεὶς μιὰ μυστικὴ ἐπιστήμη γιὰ νὰ ξεχωρίζει μὲ σιγουριά ποιὸς θεσμὸς καὶ ποῖα πρόσωπα ἔπρεπε νὰ ἀποκαλεῖ “Α. Β.” καὶ ποῖα “Α. κ. Β.”. Γραπτὰ αὐτοαποκαλοῦνταν Αὐстро-Οὐγγρικὴ Μοναρχία, ἀλλὰ προφορικὰ ἀπλῶς Αὐστρία». βλ. POMPERT ΜΟΥΖΙΑ, Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς ἰδιότητες, μτφρ. Τούλας Σιέτη, ἐκδ. Ὁδυσσεύς, 1992. σελ. 39 κ.ε.

40. FRANZ BAUMER, *Franz Kafka*, 1971, ἀγγλικὴ μτφρ. Abraham Farbstein, σελ. 32.

—ἂν ἐξαιρέσουμε τὰ μαθηματικά— μέσα στοὺς περιορισμοὺς τοῦ παραδοσιακοῦ προγράμματος σπουδῶν, ἐπικεντρωμένου στοὺς κλασσικοὺς ποὺ διδάσκονταν μὲ ἐλάχιστη φαντασία ἢ ταλέντο. Ὁ πατέρας του εἶχε ἐπιλέξει τὸ κλασσικὸ Γυμνάσιο, καὶ ὅχι τὴν πιὸ σύγχρονη Realschule (Πρακτικὴ Σχολή). Ἡ τελευταία αὐτὴ σχολὴ θὰ προετοίμαζε τὸν γιό του γιὰ μιὰ ἐπιχειρηματικὴ σταδιοδρομία. Πιθανὸν ὁ Χέρμαν νὰ παρακινήθηκε ἀπὸ ἓναν αὐξανόμενο μὲ τὰ χρόνια ρεαλισμὸ γιὰ τὸ κατὰ πόσον ὁ Φράντς εἶχε τίς κατάλληλες ικανότητες νὰ γίνεῖ ἓνας πρακτικὸς ἐπιχειρηματίας· ἢ ἀπὸ κοινωνικὴ φιλοδοξία, καθὼς τὸ Γυμνάσιο τροφοδοτοῦσε ἐκ παραδόσεως τὴν αὐτοκρατορικὴ διοίκηση μὲ ἀνώτερους λειτουργοὺς καὶ δικηγόρους. Τὸ πρόγραμμα σπουδῶν δὲν προέβλεπε τὴν ἐκμάθηση σύγχρονων γλωσσῶν ἢ τὴν διδασκαλία τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας, καὶ ἡ μουσικὴ, ἡ φυσικὴ ἀγωγή καὶ ἡ Τέχνη ἦσαν ἀπλῶς κατ' ἐπιλογὴν μαθήματα. Ἀπὸ τὸ τρίτο ἔτος καὶ ὕστερα ὁ μισὸς περίπου σχολικὸς χρόνος ἦταν ἀφιερωμένος στὰ Λατινικὰ καὶ τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά, ἐντούτοις ὁ Κάφκα στὰ μετέπειτα χρόνια δὲν ἀνέφερε ποτὲ ἓναν κλασσικὸ συγγραφέα ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ πλούσια διαβάσματά του. Ὁ ἀγαπημένος του δάσκαλος φαίνεται πὼς ἦταν ὁ καθηγητὴς τῆς Δαρβινικῆς φυσικῆς ἱστορίας Adolf Gottwald. Ὁ ὑπεύθυνος καθηγητὴς τῆς τάξης ἦταν ἓνας καθολικὸς ἱερέας τοῦ Πιαιριστικοῦ Τάγματος⁴¹, ὁ Emil Gschwind, οἱ περισσότεροι μαθητὲς τοῦ ὁποίου ἦσαν Ἑβραῖοι. «Τὸ Γυμνάσιό μας δὲν ἦταν ἓνα φοβερὸ χαράκωμα, ἦταν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἓνα σύμπτωμα τῆς νησιωτικῆς ἀπομόνωσης στὴν ὁποία ἔζησαν οἱ περισσότεροι Ἑβραῖοι τῆς Πράγας στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1900»⁴², ἀνέφερε ὁ Emil Utitz ποὺ φοιτοῦσε τὴν ἴδια περίοδο στὸ σχολεῖο. Ὁ Zdenko Vanek, ὁ μόνος Τσέχος μαθητὴς στὸ ὄγδοο καὶ τελευταῖο ἔτος τοῦ Γυμνασίου, ποὺ ἦταν μιὰ τάξη παραπάνω ἀπὸ τὸν Κάφκα, θυμᾶται ὅτι ἔπρεπε νὰ φεύγει ἀπὸ τὸ μάθημα, ὅταν ἐρχόταν ὁ ραββῖνος

41. [Σ.τ.Μ.]: Πρόκειται γιὰ ἓνα κοσμικὸ τάγμα τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας ποὺ τὰ μέλη του ἦσαν ἀφιερωμένα ἀμοισθῆ στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων. Ἰδρύθηκε στὴν Ρώμη λίγο πρὶν τὸ 1600.

42. ΕΚ, 39.

για να διδάξει στους μαθητές του, ὅλοι σχεδὸν παιδιὰ Ἑβραίων βιοτεχνῶν καὶ καταστηματαρχῶν. Ὁ Vanek θυμᾶται ὅτι ὁ Κάφκα «ἦταν ἕνας σιωπηλός, προβληματισμένος καὶ σκεπτικός τύπος»⁴³.

Ὁ Κάφκα ἔκανε λίγους μόνο φίλους στὸ σχολεῖο, στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονται ὁ Hugo Bergmann, ὁ Σιωνιστὴς φιλόσοφος, ὁ Rudolf Illowý, ὁ σοσιαλιστὴς στοχαστής, ὁ Ewald Přibram, ὁ πατέρας τοῦ ὁποίου ἦταν ἐξυπηρετικὰ πρόεδρος τῆς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας στὴν ὁποία θὰ δούλευε ἀργότερα ὁ Κάφκα, καὶ ὁ Oskar Pollak, ὁ ἱστορικὸς τῆς Τέχνης. Ὁ Μπέργκμαν πού ἦταν καὶ στὸ δημοτικὸ μαζὶ μὲ τὸν Κάφκα, θυμόταν τὸν φίλο του κάπως σὰν ἀντάρτη, περισσότερο σοσιαλιστὴ, παρὰ Σιωνιστὴ: «Ζήσαμε μαζὶ τίς ἔντονες συγκινήσεις τοῦ ἀντικομοφομιστῆ»⁴⁴, ἰσχυρίστηκε. Οἱ δύο τους παρέμειναν προκλητικὰ καθισμένοι κατὰ τὴν ἀνάκρουση τοῦ πατριωτικοῦ ἄσματος «Die Wacht am Rhein» («Ἡ φρουρὰ στὸν Ρῆνο») σὲ μιὰ ἐκδρομὴ πού ἔκανε μιὰ λέσχη τελειοφίτων (Altstädter Kollegentag) στὴν ὁποία ἔπρεπε ὑποτίθεται νὰ ἀνέκουν ὅλοι⁴⁵. Ὁ Κάφκα, σὰν ὅλους τοὺς ἔξυπνους μαθητές, πέρασε διάφορες ἰδεολογικὲς φάσεις – ἀθεϊστική, πανθεϊστική, σοσιαλιστική. Ἐνθουσιάστηκε σφόδρα γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Μπόερς γύρω στὰ 1900 καὶ λέγεται πὼς φοροῦσε στὴν μπουτουνιέρα του (παρὰ τὴν ἐπιθυμία του νὰ εἶναι ἀόρατος) τὸ κόκκινο γαρόφαλο –rote Nelke– τῆς σοσιαλιστικῆς τάσης. Ὁ Vanek θυμᾶται ὅτι ὁ Κάφκα ἦταν ἤδη στὸ Γυμνάσιο φανατικὸς ἀναγνώστης κοινωνιολογικῶν περιοδικῶν καὶ μηνιαίων ἐπιθεωρήσεων τῆς διανόησης, μιὰ συνήθεια πού διατήρησε σὲ ὅλο τὸν βίو του. Αὐτὴ περίπου τὴν περίοδο ἄρχισε νὰ διαβάζει τὴν μηνιαία ἐπιθεώρηση τέχνης *Der Kunstwart* (Ὁ φύλακας τῆς Τέχνης) πού ἱδρυσε καὶ ἐξέδιδε ὁ ἄνδρας τῆς ἀνηψιᾶς τοῦ Ρίχαρντ Βάγκνερ, Ferdinand Avenarius. Τὸ περιοδικὸ ἦταν ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸν Νίτσε, ὅπως καὶ ὁ Κάφκα τὰ χρόνια ἐκεῖνα, καὶ εἶχε ἓνα ἀφ' ὑψηλοῦ, αἰσθητιστικὸ καὶ κάπως ὑπὲρ τὸ δέον περίτεχνο

43. EK, 38: «Er war ein stiller, grübelnder und nachdenklicher Typ».

44. EK, 17: «Wir erlebten zusammen die Erregungen des Nonkonformisten».

45. KLAUS WAGENBACH, *Kafka*, 1964, ἑλληνικὴ μτφρ. Στέλλας Νικολοῦδη, «Συγγραφεῖς γιὰ πάντα»/Θεμέλιο, 1986, σελ. 51.

ὕφος, μαζί μὲ ἓναν ἐθνικολαϊκὸ (völkisch) συναισθηματισμό, στὸν ὁποῖο ὁ Κάφκα ἀντέδρασε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου.

Ὁ Κάφκα ἦταν ἓνας καλὸς συζητητὴς, σύμφωνα μὲ τὸν Μπέργκμαν, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ὑπερασπίζεται τὸν Σιωνισμό του ἀπέναντι στὴν ἰδεολογικὴ ἐπίθεση τοῦ φίλου του. Ὁ Κάφκα τὸ θυμήθηκε πολλὰ χρόνια ἀργότερα, ἀνακαλώντας τὶς λογομαχίες «μὲ τὸν Μπέργκμαν μ' ἓναν εἶτε προϋπάρχοντα μέσα μου εἶτε ἀντιγραμμένο ἀπὸ 'κεῖνον ταλμουδικὸ τρόπο γιὰ τὸν θεὸ καὶ τὴν πιθανότητα νὰ ὑπάρχει. Μοῦ ἄρесе τότε ν' ἀρχίζω μ' ἓνα θέμα ποὺ εἶχα βρεῖ σ' ἓνα χριστιανικὸ περιοδικό —θαρρῶ ἦταν “ὁ χριστιανικὸς κόσμος”— στὸ ὁποῖο ἓνα ὠρολόγιο καὶ ὁ κόσμος καὶ ὁ ὠρολογιοποιὸς καὶ ὁ θεὸς παραλληλίζονταν μεταξύ τους κι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ὠρολογιοποιοῦ ὑποτίθεται ὅτι ἀποδείκνυε ἐκείνη τοῦ θεοῦ» [TB, 333]. Ὁ Κάφκα ἀποκάλυψε ἐπίσης στὸν Μπέργκμαν τὴν ἐπιθυμία του νὰ γίνεῖ συγγραφέας, ἀλλὰ οἱ ὁποιοσδήποτε συγγραφικὲς ἀπόπειρες ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα πιθανὸν νὰ καταστράφηκαν. Εἶναι σίγουρο ὅτι ὁ φίλος του τὸν θεωροῦσε μανιώδη βιβλιοφάγο. Ὅταν πέρασαν οἱ δύο τους μπροστὰ ἀπὸ τὴν βιτρίνα ἑνὸς βιβλιοπωλείου στὴν Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης, ὁ Κάφκα ζήτησε ἀπὸ τὸν Οὔγκο νὰ πεῖ δυνατὰ τὸν τίτλο ὁποιοσδήποτε βιβλίου στὴν προθήκη, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ ὀνόμαζε τὸν συγγραφέα. Ἡ ἐπιτυχία του στὴν δοκιμασία αὐτὴ ἐντυπωσίασε δεόντως τὸν φίλο του.

Ὁ Οὔγκο Ἔχτ, ὁ φίλος τοῦ Κάφκα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ποὺ τὸν ἀκολούθησε καὶ στὸ γυμνάσιο, θυμόταν τὸν Κάφκα ὡς ἓναν ἐξαιρετικὰ κόσμιο μαθητὴ —«πάντα πολὺ ἀγνό»⁴⁶— ποὺ ἀρνιόταν νὰ πάρει μέρος στὶς συνήθεις σεξουαλικὲς αἰσχρολογίες τῶν ἐφήβων μαθητῶν. Ἦταν «πολὺ καλοντυμένος», ἀλλὰ ἐπίσης «πάντα κάπως ἀπόμακρος, ἀπομονωμένος ἀπὸ μᾶς»⁴⁷. Στούς συγχρόνους του ἔδειχνε νὰ ζεῖ, πίσω, θὰ ἔλεγε, ἀπὸ «ἓναν γυάλινο τοῖχο»⁴⁸, ὅχι ἐχθρικός ἢ ἀλαζόνας, ἀλλὰ κουμπωμένος.

46. EK, 29: «immer sehr rein».

47. Ὁ.π.: «immer etwas entfernt, distanziert von uns».

48. KLAUS WAGENBACH, *Franz Kafka: Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912*, 1958, σελ. 268. Στὸ ἐξῆς Wagenbach.

Πάντοτε ανταποκρινόταν, όταν κάποιος τὸν πλησίαζε μὲ διάθεση γιὰ κουβέντα, καὶ δὲν ἦταν ὁ γρουσουζέης πού χαλάει τὸ κέφι τῆς παρέας, ποτὲ ὁμως δὲν ἔκανε ἐκεῖνος τὸ πρῶτο βῆμα. Ἦταν, ὅπως εἶπε ὁ Ἕμιλ Οὐτίς, «ἡσυχος, δειλὸς καὶ λίγο αἰνιγματικὸς»⁴⁹.

Οἱ σχολικὲς ἐπιδόσεις τοῦ Κάφκα ἦσαν πολὺ ἐπάνω ἀπὸ τὸν μέσο ὄρο καὶ συχνὰ ἔπαιρνε ἀριστους ἐλέγχους, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἀλλιῶς διάλεξε νὰ παρυσιάσει τὴν κατάστασή του στὸν ἑαυτό του. Παραπονέθηκε ἀργότερα στὸν πατέρα του ὅτι ἡ στάση αὐτοῦ τοῦ τελευταίου ὑπέσκαπτε διαρκῶς τὸν αὐτοσεβασμὸ του. Πίστευε πὼς δὲν θὰ ἔβγαζε ποτὲ τὴν πρώτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ, ἐντούτοις ὅχι μόνο τὴν πέρασε, ἀλλὰ ἔλαβε μάλιστα καὶ ἀριστεῖο. Μιὰ παρόμοια ἱστορία συνέβη μὲ τὴν εἰσαγωγικὴν ἐξετάσεις γιὰ τὸ Γυμνάσιο. Στὸ τέλος τῆς πρώτης χρονιᾶς του ἐκεῖ, θεωροῦσε ὅτι θὰ ἔμενε στὴν ἴδια τάξη ἀλλά,

«Ὁχι, δὲν ἔμεινα κι αὐτὸ γινόταν συνεχῶς. Ἀπ’ αὐτὸ ὁμως δὲν προέκυψε κάποια αἰσιοδοξία, ἀντιθέτως, ἐγὼ ἤμουν πάντοτε πεπεισμένος –καὶ στὸ δικό σου τὸ ἀπορριπτικὸ τὸ ὕφος εἶχα τυπικὰ τὴν ἀπόδειξη γι’ αὐτό– ὅτι ὅσο περισσότερο τὰ καταφέρνω τόσο χειρότερη ἔκβαση μέλλει νὰ ἔχει ἐν τέλει. Συχνὰ ἔβλεπα νοερά ἐγὼ τὴν τρομερὴ συνέλευση τῶν καθηγητῶν [...] πὼς θὰ συνέρχονταν [...] γιὰ νὰ ἐξετάσουν τούτη τὴ μοναδική, κραυγαλέα περίπτωση, πὼς ἐγώ, ὁ πιὸ ἀνίκανος καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει πιὸ ἀμαθὴς εἶχα καταφέρει νὰ φθάσω γλιστρώντας ὥς ἐκεῖ ἐπάνω σ’ ἐκείνη τὴν τάξη, πού, ἐφόσον τώρα ἦταν στραμμένη ἐπάνω μου ἡ γενικὴ προσοχή, φυσικὰ πάραυτα θὰ μὲ ξερνοῦσε, πρὸς ἀλαλαγμὸ ὅλων τῶν ἀπαλλαγμένων ἀπ’ αὐτὸν τὸν βραχνὰ δικαίων. Δὲν εἶναι εὐχολο γιὰ ἓνα παιδί νὰ ζεῖ μὲ τέτοιες φαντασιώσεις. Τί μὲ ἔγνοιαζε ὑπὸ αὐτὲς τίς συνθῆκες τὸ μάθημα ἐμένα;» [ΕΠ, 71]

Παρὰ τὴν φλογερὴ αὐτομαστίγωση τοῦ Κάφκα ἐδῶ, εἶναι προφανές, ἐντούτοις, ὅτι ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ μαθήματά του καὶ πέρασε τίς ἀπολυτήριες

49. EK, 43: «ruhig, scheu, und ein bißchen rätselhaft».

ἐξετάσεις εύκολα μετὰ ἀπὸ ὀκτώ χρόνια στὸ Γυμνάσιο (ἔστω κι ἂν προ-
φασιζόταν ὅτι ὁ θρίαμβός του ἦταν ἀποτέλεσμα «ἀγρυπτείας»). Τουλάχισ-
στον ἓνας φίλος του ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ὁ Οὕγκο Μπέργκμαν, δὲν μπορούσε
νὰ καταλάβει ἀκριβῶς τί λόγο εἶχε νὰ παραπονιέται ὁ Κάφκα. Ὅταν ἐπι-
σκέφτηκε τὸ σπίτι τοῦ φίλου του στὴν Celetná, τοῦ ἔκανε βαθεῖα ἐντύ-
πωση τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Φράντς εἶχε στὴν διάθεσή του ὄχι μόνο ἓνα φαρδὺ
γραφεῖο (*Schreibtisch*), ὅπου χωροῦσαν νὰ κάτσουν καὶ οἱ δύο καὶ νὰ κά-
νουν τὰ μαθήματά τους, ἀλλὰ καὶ τὸ δικό του δωμάτιο, μὲ ὠραία θέα στὸν
πολύβουο δρόμο.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Κάφκα ἦσαν χλιαροὶ στὴν τήρηση τῶν τύπων
τῆς ἐβραϊκῆς θρησκείας τους, ὁ Κάφκα πέρασε ἀπὸ τὴν τελετὴ τῆς θρη-
σκευτικῆς ἐνηλικίωσής του (*Bar Mizwa*) στὶς 13 Ἰουνίου 1896. Πολλὰ
χρόνια ἀργότερα θυμόταν: «Τὰ 13α γενέθλια εἶναι μία ἰδιαίτερη γιορτὴ,
ἔπρεπε ν' ἀπαγγεῖλω μέσα στὸν ναὸ ἓνα κομμάτι ποὺ εἶχα κοπιάσει πολὺ
νὰ μάθω παπαγαλιστί, ἐπάνω δίπλα στὸ βῆμα, ὕστερα νὰ βγάλω στὸ σπίτι
ἓναν μικρὸ (ποὺ εἶχα ἐπίσης μάθει παπαγαλιστί) λόγο. Πῆρα ἐπίσης πολλὰ
δῶρα» [BM, 207]. Ὁ βαθμὸς ἀφομοίωσης τοῦ Χέρμαν Κάφκα μπορεῖ νὰ
ἐκτιμηθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ τυπωμένες προσκλήσεις ποὺ ἔστειλε γιὰ
τὴν περίσταση ἀναφέρονταν σ' αὐτὴν μὲ τὸν ὄρο «χρίσμα». Ὁ Φράντς
βαριόταν τὴν θρησκεία τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ ἡ τελετὴ *Bar Mizwa* δὲν σή-
μαινε γι' αὐτὸν τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ «γελοία ἀποστήθιση [...] μιὰ
γελοία δοκιμασία» [ΕΠ, 61].

Κατὰ τίς τελευταῖες σχολικὲς καλοκαιρινὲς διακοπές του, στὰ 1900,
ὁ Κάφκα πέρασε λίγες μέρες μαζί μὲ τὸν ἀγαπημένο του θεῖο Ζήγκφρηντ,
ἀγροτικὸ γιατρὸ στὸ Triesch (Třešť), καὶ στὴν συνέχεια συνάντησε τοὺς
γονεῖς του στὴν βοημικὴ πόλη Roztoky (Rostok), στὸν ποταμὸ Μολδάβα,
11 περίπου χλμ. βόρεια τῆς Πράγας, τὴν ὁποία ὁ ὁδηγὸς *Baedeker* τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης περιγράφει περιληπτικὰ «μέσα σὲ ὀπωροφόρα δένδρα». Οἱ
Κάφκα ἔμεναν στὸ σπίτι τοῦ διευθυντῆ τοῦ ταχυδρομείου τοῦ Roztoky καὶ
ὁ Φράντς δὲν ἄργησε νὰ κάνει τὴν γνωριμία τῆς κόρης τοῦ διευθυντῆ,
Selma Robitschek. Περνοῦσαν μαζί πολλὰς ὥρες στὸ δάσος, μὲ τὸν Κάφκα
νὰ διαβάζει μεγαλοφώνως ἀπὸ τὰ ἔργα —φυσικὰ— τοῦ Νίτσε. Στις 4 Σε-

πτεμβρίου έγραψε στο λεύκωμά της: «Θαρρεῖς καὶ μποροῦν νὰ θυμοῦνται οἱ λέξεις»⁵⁰.

Πίσω στὴν Πράγα, ἀργότερα τὸν ἴδιο μῆνα, ὁ Κάφκα στρώθηκε στὴν δουλειά γιὰ τὸν τελευταῖο χρόνο του στὸ Γυμνάσιο. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ πέρασε στὰ 1901 τὶς ἀπαραίτητες ἐξετάσεις. Τὸ καλοκαίρι τὸ πέρασε μὲ τὸν θεῖο Ζήγκφρηντ στὴν Βόρεια Θάλασσα, στὰ νησιωτικὰ θέρετρα τοῦ Helgoland καὶ Norderney, προετοιμαζόμενος γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο τὸ φθινόπωρο.

Σὲ μιὰ μετέπειτα ἐγγραφὴ στὰ σημειωματάρια του –μία ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ εἶναι ἐν μέρει αὐτοβιογραφικές, ἐν μέρει ἓνα σχεδιάσμα μιᾶς ἱστορίας καὶ ἡ ὁποία, ἐπομένως, θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ μὲ προσοχή– ὁ Κάφκα ἔγραψε: «Ὅταν τὸ σκέπτομαι καλὰ, τότε ἀναγκάζομαι νὰ πῶ ὅτι ἐμένα ἡ ἀνατροφή μου ἀπὸ κάποιαν ἀποψη μὲ ἔβλαψε πολὺ. Τούτῃ ἡ κατηγορία ἀπευθύνεται σ’ ἓνα πλῆθος ἀνθρώπων, δηλαδὴ στοὺς γονεῖς μου, μερικοὺς συγγενεῖς, μεμονωμένους ἐπισκέπτες τοῦ σπιτιοῦ μας, διάφορους συγγραφεῖς, μία ἀπολύτως συγκεκριμένη μαγεύρισα, ποὺ μὲ πῆγαινε γιὰ ἓνα χρόνο στὸ σχολεῖο, ἓνα σωρὸ δασκάλους [...] ἓναν σχολικὸ ἐπιθεωρητὴ, περαστικοὺς ποὺ περπατοῦσαν ἀργά, ἐν ὀλίγοις τούτῃ ἡ κατηγορία στριφογυρίζει σὰν μαχαίρι μέσα στὴν κοινωνία» [TB, 18]. Πιθανὸν ὁ Κάφκα νὰ ἔνιωθε πραγματικὰ ἔτσι, καὶ εἶναι συνηθισμένο γιὰ ἐξαιρετικὰ πρωτότυπα καὶ δημιουργικὰ μυαλὰ νὰ βρίσκουν ψεγάδια στὴν σχολικὴ τους μαθητεία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶχε τὴν τάση νὰ μὴν χάνει ποτὲ εὐκαιρία νὰ ζωγραφίζει μιὰ εἰκόνα μὲ τὰ μελανότερα χρώματα. Θὰ μποροῦσε ὥστόσο νὰ θεωρηθεῖ δικαιολογημένο τὸ παράπονο ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, σὲ σχέση μὲ τὰ μαθηματικά. Χρόνια ἀργότερα ἔφερε στὸν νοῦ του τὴν ἀγωνία μιᾶς συγκεκριμένης σχολικῆς ἡμέρας:

«εἶδα τὸν καθηγητὴ ἐπάνω νὰ ξεφυλλίζει τὸν κατάλογό του καὶ νὰ ψάχνει πιθανότατα γιὰ τ’ ὄνομά μου καὶ σύγκρινα μ’ ἐκεῖνο τὸ θέαμα δύναμης, τρόμου καὶ πραγματικότητος τὸ ἀσύλληπτο τίποτε τῶν δικῶν

50. BB, 9: «Als ob Worte erinnern könnten!»

μου τῶν γνώσεων, ὀνειροπολώντας σχεδὸν ἀπὸ φόβο εὐχήθηκα νὰ μποροῦσα νὰ σηκωθῶ ἐπάνω σὰν πνεῦμα, νὰ διασχίσω σὰν πνεῦμα τὸν δρόμο ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ θρανία, νὰ πετάξω ἐλαφρὺς σὰν τὴ γνώση μου στὰ μαθηματικά μπροστὰ ἀπ' τὸν καθηγητὴ, νὰ περάσω κάπως τὴν πόρτα, νὰ συνέλθω ἀπ' ἔξω καὶ νὰ εἶμαι πιά ἐλεύθερος στὸν ὠραῖο ἀέρα, ποὺ σ' ὀλόκληρο τὸν γνωστὸ σ' ἐμένα κόσμῳ δὲν εἶχε τέτοιες ἐντάσεις ὅπως ἐκεῖ μέσα στὴν αἴθουσα. [...] Ἀλλὰ δὲν ἔγινε ἔτσι». [BM, 146]

Ὅντως, ὁ καθηγητὴς φώναξε τὸ ὄνομά του, τοῦ ἔβαλε νὰ κάνει μιὰ ἄσκηση ποὺ χρειαζόταν τὴν χρῆση λογαριθμικῶν πινάκων καὶ ὅταν ἐκεῖνος δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ τοὺς πίνακες στὸ θρανίῳ του, τοῦ εἶπε: «Εἶστ' ἓνας κροκόδειλος ἐσεῖς!» καὶ τὸν βαθμολόγησε «κάτω ἀπ' τὴ βάση». Αὐτὸ τουλάχιστον ἀποσόβησε τὴν δημόσια ἐκθεση τῆς ἀγνοίας του ποὺ ἀναγκαῖα θὰ ἐπακολουθοῦσε. Τὸ παράδοξο ἠθικὸ δίδαγμα ποὺ ἀντλήσε ὁ Κάφκα ἀπὸ τὸ συνηθισμένο αὐτὸ συμβάν τῆς σχολικῆς ρουτίνας ἦταν ὅτι μποροῦσε κανεὶς νὰ «ἐξαφανισθεῖ» ἀπὸ μιὰ παρόμοια ὀδυνηρὴ πραγματικότητα «καὶ οἱ δυνατότητες ἦσαν ἄπειρες καὶ μποροῦσε κανεὶς ἀκόμη κι ἐν ζωῇ νὰ “πεθάνει”» [BM, 147]. Τούτῃ τὴν ἰκανότητα αὐτο-απουσιασμοῦ, αὐτοἀρνησης ἔμαθε ὁ Κάφκα νὰ ἀκονίζει στὰ πρῶιμα αὐτὰ χρόνια.

Ὁ Κάφκα ἦταν πολὺ περισσότερο ἐπηρεασμένος ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες καὶ ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, παρὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο – ἂν καὶ δὲν θὰ πρέπει κανεὶς νὰ ὑποτιμῇ τὴν σπουδαιότητα ποὺ εἶχε ἡ ἀπὸ στήθους ἐκμάθηση τῶν Γερμανῶν κλασσικῶν, ὅπως τοῦ Γκαίτε (1749-1832) (τὸν ὁποῖο, παρὰ ταῦτα, ὁ Κάφκα θαύμαζε ἀπεριόριστα), οὔτε τὴν συνάντησή του μὲ νεώτερους Τσέχους κλασσικοὺς τῆς λογοτεχνίας, ὅπως συνέβη μὲ τὸ ἔργο τῆς Božena Němcová (1820-1862), *Babička* (*Ἡ γιαγιά*) (1855). Στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα ὁ Κάφκα ἔκανε σαφὲς τὸ τί σκεφτόταν γιὰ τὴν ἀνατροφή ποὺ ἔλαβε. Παραδεχόταν ὅτι ἴσως νὰ ἦταν

«ξεροκέφαλος, ὅπως εἶναι τὰ παιδιά, μὲ κακομάθαινε σίγουρα κι ἡ μητέρα, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολο νὰ καθοδηγηθῶ, δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ἓνας εὐγενικὸς λόγος, ἓνα ἥρεμο

κράτημα τοῦ χερσιού, ἓνα καλοκάγαθο βλέμμα δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἀξιώσει ἀπὸ μένα ὅ,τι θὰ ἤθελε κανεὶς [...] δὲν εἶναι ὅμως τόσο ἐπίμονο κι ἀτρόμητο κάθε παιδί, ὥστε νὰ ψάχνει τόσο πολὺ χρόνο, μέχρι νὰ φθάσει στὴν καλοσύνη. Ἐσύ μπορείς νὰ μεταχειρίζεσαι ἓνα παιδί μόνο ἔτσι, ὅπως ἀκριβῶς εἶσαι πλασμένος ἐσὺ ὁ ἴδιος, μὲ δύναμη, μὲ φασαρία κι ἀψιθυμία, κι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αὐτὸ σοῦ φαινόταν πέραν τούτου κατὰλληλο πολὺ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐσύ ἤθελες νὰ μ' ἀναστήσεις ἓναν ρωμαλέο, θαρραλέο νεανία». [ΕΠ, 20]

Εἶναι εὐκόλο νὰ δεῖ κανεὶς τὸ πρόβλημα ἐδῶ. Ἡ τραχειά, δυναμικὴ μεταχείριση τοῦ ὑπερευαίσθητου παιδιοῦ ἐκ μέρους τοῦ Χέρμαν, μὲ σκοπὸ νὰ τὸ διαπλάσει κατ' εἰκόνα του, ὡς σκληρὸ βιοπαλαιστή, δὲν ἦταν ἀρκετὰ εὐέλικτη—ἀκόμη κι ἂν μπορούσε ὁ φορτωμένος μὲ ἔγνοιες ἐπιχειρηματίας νὰ βρεῖ τὸν χρόνο νὰ ἀφιερωθεῖ στὸ ἔργο αὐτό— ὥστε νὰ χωρέσει τίς ἰδιαιτέρες ἀνάγκες τοῦ γιοῦ του.

Ὁ Κάφκα ἀπειθυνόμενος στὸν πατέρα του ἰσχυριζόταν ὅτι «ἦσουν καθ' ὁλοκληρίαν δεσμευμένοι στὸ ἐμπορικό, οὔτε μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα δὲν μπορούσες νὰ μοῦ κάμεις τὴ χάρη νὰ σέ δῶ» [ΕΠ, 21], κι ἔτσι, ὅταν ἐκεῖνος ὄντως ἐμφανιζόταν, ἡ ἐντύπωση ποὺ ἔκανε ἦταν ἀκόμη πιὸ τρομακτική. Θυμόταν συγκεκριμένα ἓνα περιστατικὸ τῶν παιδικῶν του χρόνων, ὅταν, ἀφοῦ ζητοῦσε διαρκῶς νερὸ κλαψουρίζοντας «κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἐν μέρει γιὰ πείραγμα, ἐν μέρει γιὰ νὰ διασκεδάσω», ὁ Χέρμαν ἄρπαξε τὸν γιό του ἀπὸ τὸ κρεβάτι καὶ τὸν ἔβγαλε σηκωτὸ ἔξω στὸ Pawlatsche⁵¹ (ἓναν χαρακτηριστικὸ ἐξώστη ποὺ περιέτρεχε τίς πολυκατοικίες τῆς Πράγας μὲ θέα τὸ μεσαῦλιο) καὶ τὸν ἄφησε ἐκεῖ μόνο μὲ τὸ νυχτικὸ του νὰ κοιτάζει τὴν κλειστὴ πόρτα. Ἀπὸ τὴν μεριά τοῦ Κάφκα, ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ χαρακτηρίζε «τὰ δικά σου τὰ παιδαγωγικὰ τὰ μέσα καὶ τὴν ἐπίδρασή τους

51. [Σ.τ.Μ.]: Ἡ γερμανικὴ λέξη Pawlatsche (ἀπὸ τὴν τσέχικη pavlač) τῆς καθομιλουμένης Γερμανικῆς ὅχι μόνο στὴν Πράγα τὴν ἐποχὴ τῆς Αὐстро-Οὐγγρικῆς μοναρχίας, ἀλλὰ καὶ στὴ Βιέννη, ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πατέρα ὡς «μεσαῦλιο».

σ' ἐμένα». Στὸ ἐξῆς ἦταν τὴν περίοδο ἐκείνη μᾶλλον πειθαρχικός, παρ' ὅλα αὐτὰ τοῦ «ἔμεινε ἓνα ἐσωτερικὸ τραῦμα». Τὸ παιδὶ δὲν μπορούσε νὰ συνδυάσει τὸ ἀσήμαντο παράπτωμα μὲ τὸν τρόπο τοῦ πατρικοῦ νόμου. «Ἀκόμη κι ὕστερα ἀπὸ χρόνια ὑπέφερα ἀπὸ τὴ βασαναστική φαντασίωση ὅτι ὁ πελώριος ὁ ἄνδρας, ὁ πατέρας μου, ἡ ἐσχάτη κρίση, μπορούσε νὰ ἔρθει σχεδὸν χωρὶς αἰτία καὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ μὲ βγάλει ἀπ' τὸ κρεβάτι σηκωτὸ στὸ μεσαῦλι κι ὅτι ἐγὼ ἐπομένως ἤμουν ἓνα μηδενικὸ γιὰ 'κεῖνον» [ΕΠ, 22]. Στὴν πραγματικότητα ὁ Χέρμαν, πιθανὸν νὰ ἐπέστρεψε μὲ τὸ βαρὺ του περπάτημα στὰ χαρτιά του γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν παρτίδα, συλλογιζόμενος ὅτι αὐτὸ δὲν ἔπιανε χαρτωσιά μπροστὰ στίς καμπάνες πού ἔτρωγε κείνος ὅταν ἦταν ἄτακτο παιδὶ στὸ Ὅσεκ.

Ὁ Κάφκα, ὥστόσο, ἦταν ἀμείλικτος. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τὸ εἶδε ἀπλῶς ὡς «μιὰ μικρὴ ἀρχή» πού καρπὸς τοῦ ἦταν «αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς μηδαμινότητος πού συχνὰ μὲ καταλαμβάνει» καὶ τὸ ὁποῖο «κρατᾷ ἐν πολλοῖς ἀπ' τὴ δική σου τὴν ἐπιρροή». Ἰσχυρίζοταν ὅτι αὐτὸς χρειάζοταν ἀπλῶς «λίγη ἐνθάρρυνση, λίγη εὐγένεια, λίγο ἀνοιγμα τοῦ δρόμου μου, ἀντὶ γι' αὐτὸ ἐσὺ μοῦ τὸν ἔφραζες». Ἀναπολεῖ συγκινητικὰ τὴν ἀγαλλίαση τοῦ πατέρα του, ὅταν ὁ νεαρὸς Φράντς χαιρετοῦσε καὶ παρήλαυνε μὲ ὠραῖο τρόπο, ὅπως ἔκανε ὁ Χέρμαν τὰ χρόνια τὰ δικὰ του στὸν αὐστριακὸ στρατό, «ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ἤμουν μελλοντικὸς στρατιώτης». Ὁ Χέρμαν παρακινοῦσε τὸν γιό του νὰ τρώει πολὺ, νὰ πίνει μπύρα μὲ τὸ φαγητό του καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνει τραγούδια τοῦ πιστοῦ – «ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἦταν γιὰ τὸ μέλλον τὸ δικό μου». Ἀκόμη καὶ ἡ σωματικὴ διάπλαση τοῦ πατέρα του τὸν κατέθλιβε. Ὁ Κάφκα ἀγαποῦσε σὲ ὅλη του τὴν ζωὴ τὸ κολύμπι, ὅταν ὅμως οἱ δύο τους ξεντύνονταν στὴν ἴδια καμπίνα: «Ἐγὼ λιπόσαρκος, ἀδύναμος, μιὰ σταλιά, ἐσὺ δυνατός, ψηλός, εὐρύτερονος» [ΕΠ, 23]. Τὸ παιδὶ ἐνιωθε σωματικὰ κατώτερο ὅχι μόνο στὰ μάτια τοῦ πατέρα του, «ἀλλὰ ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου, διότι ἐσὺ ἦσουν γιὰ μένα τὸ μέτρο ὅλων τῶν πραγμάτων». Αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἀνισότητος στὴν σωματικὴ δύναμη μεταξὺ ἐκείνου καὶ τοῦ πατέρα του παρέμεινε γιὰ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ τοῦ Κάφκα καὶ εἶναι ρωμαλέα παρὸν στὴν μείζονα μυθοπλασία του, ὅπως στὴν *Κρίση* / *Das*

Urteil, πού είχε ήδη εκδοθεί, όταν γραφόταν το κατηγορητήριο της Έπιστολής προς τὸν πατέρα.

Ὅταν ὁ Χέρμαν ἐπαίξε τὸν τυραννικὸ πατριάρχη σὲ ἓνα μικρὸ δωμάτιο («Ἀπὸ τὴν πολυθρόνα σου κυβερνοῦσες ἐσὺ τὸν κόσμον ὅλον» [ΕΠ, 24]) ἡ καρδιά τοῦ γιου τοῦ λαχτάριζε καθὼς ὁ πατέρας του μέσα σὲ εὐθυμία ἐβγάξε ἄχρηστους τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο Τσέχους, Γερμανοὺς καὶ Ἑβραίους. «Ἡ δική σου ἡ γνώμη ἦταν σωστή, κάθε ἄλλη ἦταν τρελή, ὑπερβολική, παραβή, ἀφύσικη [...] Ἐσὺ ἀποκτοῦσες γιὰ μένα τὴν αἰνιγματικότητα πού ἔχουν ὅλοι οἱ τύραννοι πού τὸ δίκιο τους ἐδράζεται στὸ πρόσωπό τους, κι ὄχι στὴ σκέψη». Τοῦτο εἶχε μιὰ παραλυτικὴ ἐπίδραση στὸ παιδί. Ἦταν ἀνίκανος νὰ ἀρθρώσει τίς εὐθραυστες, ἀνώριμες σκέψεις του μέσα σὲ τοῦτο τὸ θορυβῶδες καὶ δογματικὸ δικαστήριο: «Ὅλες ἐκεῖνες οἱ φαινομενικὰ ἀνεξάρτητες ἀπὸ ἐσένα σκέψεις ἦσαν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβεβαρυμένες μὲ τὴ δική σου τὴ δυσμενῆ τὴν κρίση· τὸ νὰ τὸ ὑπομένω αὐτὸ μέχρι τὴν πλήρη κι ἀδιάλειπτη ἐξαγωγή τῆς σκέψης ἦταν σχεδὸν ἀδύνατον» [ΕΠ, 25]. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ πατέρας του ἦταν ὁ παντοδύναμος κριτής, ὁ νόμος, σήμαινε ὅτι τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα πού ὁ γιός του ἦταν σὲ θέση νὰ πεῖ, νὰ σκεφτεῖ ἢ νὰ πράξει δὲν μπορούσαν νὰ βαρύνουν στὴν ζυγαριὰ σὲ ἀντιστάθμισμα τῆς ἀμιγροῦς σωματικότητος, τῆς ἐναντίωσης καὶ περιφρόνησής του: «Τὸ θάρρος, ἡ ἀποφασιστικότητα, ἡ αἰσιοδοξία, ἡ χαρὰ γιὰ τὸ 'να καὶ γιὰ τ' ἄλλο δὲν κρατοῦσαν μέχρι τέλους, ὅταν ἐσὺ ἦσουν ἐνάντιος ἢ ἀκόμη κι ὅταν ἡ δική σου ἡ ἐναντίωση μπορούσε ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ εἶναι πιθανή· καὶ πιθανή μποροῦσε νὰ εἶναι βέβαια σχεδὸν σὲ ὅλα ὅσα ἔκαμνα ἐγώ» [ΕΠ, 26].

Στίς ὅψεις ἐκεῖνες τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδιοῦ πού εἶχαν περισσότερο νὰ κάνουν μὲ τὴν καθημερινή ρουτίνα, ὅπως ἡ συμπεριφορὰ στὸ τραπέζι—ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μέρη ὅπου ὁ Χέρμαν περνοῦσε τακτικὰ ἀποιοὺς ὥρες μὲ τὸν γιό του— ἡ μεγάλη ὀρεξὴ τοῦ πατέρα κατέληγε σὲ μιὰ σειρά ἐκφοβιστικῶν προσταγῶν στὸν γιό του (ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἀνέπτυξε μιὰ σχολαστικὴ προσέγγιση τῆς τροφῆς καὶ ἔγινε χορτοφάγος) νὰ τρώει ὅλο τὸ φαῖ του καὶ γρήγορα καὶ νὰ τηρεῖ κανόνες πού ὁ ἴδιος δὲν τηροῦσε. Μὲ ἀποτέλεσμα ὁ κόσμος νὰ φαίνεται στὸν νεαρὸ Κάφκα χωρισμένος σὲ τρία μέρη: «σὲ ἓνα, ὅπου ζοῦσα ἐγώ, ὁ σκλάβος, κάτω ἀπὸ νόμους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν

ἐπινοηθεῖ γιὰ μένα μόνο καὶ στοὺς ὁποίους ἐγὼ ἐπιπλέον, δὲν ἤξερα γιατί, οὐδέποτε μπόρεσα ν' ἀντεπεξέλθω πλήρως, ὕστερα σ' ἓναν δεύτερο κόσμο, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀτέρμονα ἀπομακρυσμένος ἀπ' τὸν δικό μου, στὸν ὁποῖον ζοῦσες ἐσύ, ἀπασχολούμενος μὲ τὴ διακυβέρνηση, μὲ τὴν ἔκδοση τῶν διαταγῶν καὶ μὲ τὸν θυμὸ λόγῳ τῆς μὴ τήρησής τους, κι ἐν τέλει σ' ἓναν τρίτο κόσμο, ὅπου ζοῦσαν οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι εὐτυχεῖς κι ἐλεύθεροι ἀπὸ διαταγές καὶ ὑπακοές. Ἐγὼ ἤμουν συνεχῶς μέσα στὴν ἀτίμωση» [ΕΠ, 29].

Συνέπεια αὐτῆς τῆς οἰκογενειακῆς κατάστασης —πού ὁ Κάφκα περιγράφει μὲ τόσο ἀδιάλειπτη ἐπιμονή πού μπορεῖ νὰ κουράσει τὸν ἀναγνώστη— ἦταν ὅτι: «Ἐγὼ ξέμαθα νὰ μιλῶ» [ΕΠ, 31]. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν ἥσυχος, ὅτι κρατοῦσε τὴν γνώμη του γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἡ τάση του νὰ ἀπαντᾷ μονάχα ὅταν τοῦ ἀπηύθυναν τὸν λόγο, πράγματα πού παρατηροῦσαν οἱ συμμαθητές του, ἀπέρρεαν ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ πανταδύναμος πατέρας τοῦ ἐπέβαλλε τὴν σιγὴ μὲ τίς φωνές. Ὡς ἐτσι μπροστά του μιλοῦσε «κομπιάζοντας, τραυλίζοντας, κι αὐτὸ ἀκόμη ἦταν πολὺ γιὰ σένα, ἐν τέλει σώπαινα ἐγὼ, ἀρχικὰ ἴσως ἀπὸ πείσμα, ὕστερα ἐπειδὴ ἐνώπιόν σου δὲν μποροῦσα οὔτε νὰ σκεφθῶ οὔτε νὰ μιλήσω. Κι ἐπειδὴ ἐσύ ἤσουν ὁ μοναδικὸς παιδαγωγός μου, τοῦτο ἐπενεργοῦσε παντοῦ στὴ ζωὴ μου καὶ κατόπιν» [ΕΠ, 32].

Ὅπως συμβαίνει σὲ πολλοὺς ἐκφοβιστὲς ἀδυνάτων, ἡ ὑπακοή μποροῦσε ἐνίοτε νὰ ἐπικριθεῖ τόσο ὅσο καὶ μιὰ ἐνδεχόμενη ἀπροκάλυπτη ἀντίσταση. Ὡς ἐτσι, ὅταν «παραήμουν πειθαρχικός, βουβαινόμουν παντελῶς, πῆγαινα νὰ κρυφτῶ ἀπὸ σένα καὶ τολμοῦσα νὰ κουνηθῶ μόλις εἶχα ἀπομακρυνθεῖ τόσο πολὺ ἀπὸ σένα, πού νὰ μὴν φθάνει πιά [...] ἡ δική σου ἡ δύναμη ὡς ἐκεῖ» [ΕΠ, 33], καὶ αὐτὸ ὁ πατέρας τὸ ἐρμηνεύε ὡς μιὰ ἐπιπλέον προσβολὴ στὸ πρόσωπό του. Τὰ «ἄκρως ἀποτελεσματικά» γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Κάφκα «λεκτικὰ μέσα» πού χρησιμοποιοῦσε ὁ πατέρας του γιὰ τὴν διαπαιδαγώγησή του πάντα μὲ ἐπιτυχία «ἦσαν: ὕβρεις, ἀπειλές, εἰρωνεία, κατγασμός καὶ —παραδόξως πῶς— αὐτοκατηγορίες».

Μία ἀπὸ τίς ἀπειλές τοῦ Χέρμαν στὸ νεαρὸ ἀγόρι —ἀκούγεται σὰν ἔκφραση ἀπὸ τὰ παραστατικὰ Γίντις— ἦταν: «Θὰ σὲ σχίσω σὰν σαρδέλα» [ΕΠ, 34]. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαρκoῦς αὐτῆς ὑπονόμευσης τοῦ αὐτοσεβασμοῦ τοῦ ἀγοριοῦ ἦταν ὅτι: «Ἀπώλεσα τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ νὰ πράττω

αυτοβούλως. "Ημουν άσταθής, άναποφάσιτος». 'Ο Φράντς είχε, ώστόσο, επίγνωση, ότι κάτι τουλάχιστον από αυτό που είχε γίνει όταν πιά ένηλικιώθηκε, ήταν αποτέλεσμα τής ίδιας του τής φύσης και δεν έφταιγε αποκλειστικά τὸ φωνακλάδικο και νταϊλίδικο τοῦτο σύστημα γαλούχησης. Παραδεχόταν, λοιπόν, ότι: «ἐσὺ ἐπέτεινες ἀπλῶς ὅ,τι ὑπῆρχε, ἀλλὰ τὸ ἐπέτεινες πολὺ, ἐπειδὴ ἐσὺ ἀκριβῶς ἔναντί μου ἦσουν πολὺ ἰσχυρὸς κι ὅλη τὴν ἰσχὺ γι' αὐτὸ τὴ χρησιμοποιοῦσες» [ΕΠ, 35]. Κι ὅταν ὁ Κάφκα στὴν συνέχεια κατηγορεῖ τὴν χρῆση εἰρωνείας καὶ σαρκασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ πατέρα του, ἀναρωτιέται κανεὶς μήπως μιὰ μικρὴ δόση ἀπὸ τὴν εἰρωνεία αὐτὴ στὸν γιὸ θὰ τὸν εἶχε ἀπαλλάξει ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς ὀδύνης του. "Ὡς ἓναν βαθμὸ, ὄντως ἀναισθητοποιήθηκε ἀπέναντι στὸν μόνιμο ἐξάψαλμο: «"Ἐγινε ἓνα κατσούφικο, ἀπρόσεκτο, ἀνυπάκουο παιδί, σκεπτόμενο πάντοτε κάποια φυγὴ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνδόμυχη. "Ἐτσι ὑπέφερες ἐσὺ, ἔτσι ὑποφέραμε ἐμεῖς» [ΕΠ, 36]. 'Υπῆρχαν φυσικὰ καὶ στιγμὲς τρυφερότητας, πὺ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦσαν τόσο ἐμφανῶς σπάνιες τίς ἔκανε ἀκόμη πιὸ συγκινητικὲς, ὅπως ὅταν ὁ Χέρμαν ἔμπαινε στὸ δωμάτιο τοῦ ἄρρωστου Κάφκα «κι ἔχοντας τὴν ἔγνοια μου χαιρετοῦσες μόνο μὲ τὸ χέρι. Τέτοιες ἐποχὲς ξαπλωνόταν ὁ ἄλλος κι ἔκλαιε ἀπὸ εὐτυχία καὶ τώρα πάλι κλαίει, ἐνόςῳ τὰ γράφει αὐτὰ» [ΕΠ, 38].

Διαβάζοντας τὸ κατηγορητήριο αὐτὸ εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ λησμονήσει ὅτι ὁ Κάφκα εἶχε δύο γονεῖς. Ἀναγνώριζε ὅτι «ἡ μητέρα ἦταν ἀπειριόριστα καλὴ μαζί μου» [ΕΠ, 40], ἀλλὰ κατὰ μία ἔννοια σχεδὸν παραῆταν καλὴ. Οἱ προσπάθειές της νὰ συγκρατήσῃ μιὰ ἐνδεχομένως χρήσιμη ἐφηβικὴ ἀντίσταση, εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐξωθεῖται ὁ Φράντς πίσω στὴν τροχιά τοῦ πατέρα του, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς διατήρησης τῆς εἰρήνης: «Ἡ μητέρα εἶχε ἀσυνείδητα τὸν ρόλο ἑνὸς παγανιστῆ στὸ κυνήγι». 'Ο Χέρμαν δὲν κτυποῦσε ποτὲ τὸν γιὸ του – παρ' ὅλο πὺ τοῦ ἄρσαν πολὺ οἱ θεατρinιστικὲς ἀπειλές, ὅπως τὸ ν' ἀφήνει προσωρινὰ τίς τιράντες του στὴν ράχη τῆς καρέκλας, σάμπως νὰ ἐτοιμαζόταν νὰ τὸν δαίρει. Τοῦτο ὅμως ἀπέβαινε ἓνας ἐπιπλέον λόγος γιὰ μομφή, γιὰτὶ ὅταν τὴν γλύτωνε τελικὰ τὸ ἀγόρι, «συσσωρευόταν πάλι μιὰ ὀγκώδης συνείδηση ἐνοχῆς» [ΕΠ, 41] – μὲ τὸ νὰ ἔχει καταστει, καὶ μάλιστα μὲ τὸ παραπάνω, σαφές,

ὅτι τοῦ ἄξιζε ἓνα γερὸ ξύλο. Ἡ Γιούλιε Κάφκα ἦταν «πάρα πολὺ πιστὰ ἀφοσιωμένη» στὸν Χέρμαν «γιὰ νὰ μπορεῖ στὸν πόλεμο τοῦ παιδιοῦ ν' ἀποτελεῖ μακροπρόθεσμα αὐτοτελῆ πνευματικὴ δύναμη» [ΕΠ, 49]. ⁵² Ἦταν πολὺ δύσκολο γι' αὐτὴν νὰ βρίσκεται ἔτσι στὸ μέσον τοῦ θεάτρου τῶν συγκρούσεων αὐτῶν: «καὶ ξεθυμαίναμε στὴ μητέρα» [ΕΠ, 50].

Γιὰ τὸ γυμνασιόπαιδο ποὺ μεγάλωνε, τὸ συσσωρευτικὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκογενειακῆς αὐτῆς σύγκρουσης ἦταν ἡ ὑπονόμευση τῆς αὐτοπεποίθησής του. Ἡ εὐέξαπτη παράνοια τοῦ Χέρμαν ἔναντι τοῦ ἔξω κόσμου, τόσο χαρακτηριστικὴ στὸν αὐτοδημιούργητο ἄνθρωπο, ἦταν βαθύτατα βλαπτικὴ: «ἐκείνη ἡ δυσπιστία, ποὺ γιὰ μένα τὸν μικρὸ δὲν ἐπιβεβαιωνόταν στὰ δικὰ μου τὰ μάτια, ἐφόσον ἐγὼ παντοῦ ἔβλεπα μόνο ἀνέφικτα ἐξαίρετους ἀνθρώπους, ἔγινε ἐντὸς μου δυσπιστία γιὰ τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτὸ καὶ διηνεκὴς φόβος γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους» [ΕΠ, 59].

Ὁ Κάφκα δὲν ἀπώλεσε ποτὲ τὴν πεποίθησή του ὅτι σύνολη ἡ πορεία τῆς ζωῆς του ἀποφασίστηκε μέσα στὰ πνιγηρὰ ἐκεῖνα οἰκογενειακὰ ἐσωτερικὰ τῆς Πράγας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ μόνο, ἡ διασύνδεση μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν παιδικῶν του χρόνων καὶ τῆς ὥριμης μυθοπλασίας του δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑποτιμηθεῖ: ὑπάρχει μιὰ ἐντυπωσιακὴ ἀναλογία θεμάτων στὴν ζωὴ καὶ τὴν τέχνη τοῦ Κάφκα. Ἡ Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα εἶναι μιὰ ἔξυπνα χτισμένη μαρτυρία. Ὁ Κάφκα τῆς ἀναγνώρισε ἀργότερα τὴν ἀνάπτυξη πανούργων ρητορικῶν στρατηγημάτων, τὰ «δικολαβικὰ τεχνάσματα» («advokatorischen Kniffe»⁵²). Εἶναι ἡ μία πλευρὰ τῆς ἱστορίας. Ἔχει, ὅντως, πολλὰς ὁμοιότητες μὲ τίς ἐπιστολὰς ποὺ γράφονται στίς μέρες μας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ χρησιμοποιοῦν «ἀνακτημένους μνημεις» γιὰ νὰ στηρίζουν κατηγορίες γιὰ προηγουμένως ἀμνημόνευτα περιστατικὰ παιδικῆς κακοποίησης⁵³.

52. BM, 85: «Und verstehe beim Lesen alle advokatorischen Kniffe, es ist ein Advokatenbrief» («Καὶ νὰ καταλαβαίνεις ὅσο διαβάζεις ὅλα τὰ δικολαβικὰ τεχνάσματα, εἶναι ἐπιστολὴ δικολάβου»).

53. Γιὰ τὴν θεώρηση αὐτὴ εἶμαι ὑπόχρεως στὴν Margaret Jervis τῆς British False Memory Society.

Ἀκόμη κι ἂν συγχωρήσουμε, ὅμως, ἕναν ὀρισμένο βαθμὸ ὑπερβολῆς ἢ παράνοιας, τὰ δημιουργήματα τῆς μυθοπλασίας τοῦ Κάφκα διέπονται συχνὰ ἀπὸ ἕνα σύστημα σκέψης καὶ ἀντίληψης ἀνάλογο μὲ τὸν ἐφιαλτικὸ κόσμον τοῦ φόβου, τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἐνοχῆς ποὺ περιγράφει στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα του. Εἶναι ἕνας κόσμος τὸν ὁποῖο φοβισμένα, ὑπερευαίσθητα παιδιὰ ἀναγνωρίζουν καὶ αἰσθάνονται ὡς ἀληθινό, ὅσο κι ἂν οἱ λογικοὶ ἐνήλικες προσπαθοῦν νὰ τὰ φέρουν πίσω στὴν πραγματικότητα. Ἀκόμη καὶ στὴν Ἐπιστολὴ ὁ Κάφκα γνώριζε ὅτι ἔπρεπε νὰ διακρίνει μεταξὺ τοῦ πῶς ἐκεῖνος, ὡς πρόσωπο, θὰ ἦταν σὲ ὁποιαδήποτε οἰκογένεια, σὲ ὁποιοδήποτε σύστημα ἀνατροφῆς, καὶ αὐτοῦ ποὺ ἔγινε ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ συγκεκριμένου οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύχθηκε. Ἐν τέλει τὸ πῶς γίνονται ἀντιληπτὰ τὰ πράγματα ἐνδέχεται νὰ εἶναι τὸ γεγονὸς ποὺ μετράει, τὸ γεγονὸς ποὺ εἶναι ἀδιάσειστο. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ὁ Κάφκα εἶχε δίκιο νὰ κατηγορεῖ τὸν πατέρα του γι' αὐτὸ ποὺ ἦταν ὡς ἄνθρωπος ὁ γιὸς του, γιὰ τὴν ζωὴ ποὺ ἔζησε, ἢ σύγκρουση ἦταν αὐτὴ ποὺ καθόρισε τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου του – τοῦ κόσμου ποὺ σκιαγραφεῖται στὴν μυθοπλασία του, στὶς ἐπιστολές του, στὰ ἡμερολόγιά του. Εἶναι ἕνας κόσμος ποὺ τὸν διέπει μιὰ ἄγρια συνέπεια καὶ σταθερότητα, κι ἕνας κόσμος ἐπίσης μέσα στὸν ὁποῖο δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ κρίνει τὸν ἑαυτό του τὸ ἴδιο σκληρὰ ὅπως ἔκρινε καὶ τοὺς ἄλλους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ σορὸς τοῦ Κάφκα μεταφέρθηκε πίσω στὴν Πράγα καὶ ἐνταφιάστηκε στὶς 11 Ἰουνίου 1924 στὸ Νέο Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο στὸ Strašnice. Ἡ Ντόρα εἶχε χάσει τὸν νοῦ της. Ὁ Κλόπστοκ γράφοντας στὴν οἰκογένεια τὴν περιέγραψε νὰ κείτεται τὴν ἐπαύριο τοῦ θανάτου τοῦ Κάφκα μισοξύπνια μουρμουρίζοντας: «Mein Lieber, mein Lieber, mein gutter Du [«Ἀγαπημένε μου, ἀγαπημένε μου, καλέ μου ἐσύ»]»³⁸⁴ καὶ στὴν κηδεία κατέρρευσε ἀπὸ τὴν θλίψη της. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ Χέρμαν Κάφκα γύρισε τὴν πλάτη στὸ κορίτσι ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ σὰν νὰ τὴν ἀπέρριπτε (ἢ ἴσως ὄχι ἐκείνη ἀλλὰ μόνο τὴν ἔλλειψη αὐτοκυριαρχίας της), ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἡ Ντόρα ἔμεινε γιὰ κάποιον διάστημα στοὺς Κάφκα μετὰ τὸν θάνατο τοῦ γιοῦ τους καὶ ἔγινε θερμὰ δεκτὴ. Φρόντισαν μάλιστα τὰ πενιχρὰ συγγραφικὰ δικαιώματα ἀπὸ τὸ ἔργο του νὰ στέλνονται σ' ἐκείνη, σὰν νὰ ἦταν πραγματικὰ ἡ γυναίκα τοῦ Κάφκα. Ὁ Χέρμαν πέθανε στὰ 1931, ἡ γυναίκα του τὸν ἀκολούθησε μετὰ ἀπὸ 3 χρόνια.

Καθὼς ἡ σορὸς κατέβαινε στὸν τάφο στὶς 4 τὸ ἀπόγευμα ὁ οὐρανὸς σκοτείνιασε καὶ ἄρχισε νὰ βρέχει. Περίπου ἑκατὸ πενθοῦντες ἦσαν παρόντες καθὼς ἐνταφιαζόταν ὁ Κάφκα μὲ τὴν ἑβραϊκὴ προσευχὴ γιὰ τοὺς νεκρούς. Μία ἐβδομάδα ἀργότερα ἔλαβε χώρα μία ἐπιμνημόσυνη τελετὴ στὴν Μικρὴ Σκηνὴ / Kleine Bühne, στὴν Πράγα, ὅπου συγκεντρώθηκαν περισσότερα ἀπὸ 500 ἄτομα γιὰ νὰ ἀκούσουν λόγους, ἀναγνώσεις, ἐγκώμια – διαψεύδοντας τὴν ἰδέα ὅτι ὁ Κάφκα ἦταν ἀφανὴς καὶ ἄγνωστος ὅταν πέθανε.

Στὶς ἐφημερίδες τῆς Πράγας δημοσιεύτηκαν νεκρολογίες, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ἡ πιὸ εὐγλωττὴ καὶ διεισδυτικὴ, ὅπως προαναφέρθηκε, γράφτηκε ἀπὸ τὴν Μίλενα Γιέσενσκα στὶς 6 Ἰουλίου στὴν Národní listy:

«Προχθές, πέθανε στὸ σανατόριο Κήρλινγκ στὸ Κλόστερνόμπουργκ, κοντὰ στὴν Βιέννη, ὁ Φράντς Κάφκα, ἓνας Γερμανὸς συγγραφέας ποὺ

384. MAX BROD, *Franz Kafka*, S. Fischer, 1954, σελ. 260.

ζούσε στην Πράγα. Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι τὸν γνώριζαν ἐδῶ στὴν Πράγα, γιατί ἦταν ἓνας μονήρης, ἓνας σοφὸς ἄνθρωπος τρομαγμένος ἀπὸ τὸν κόσμο· ὑπέφερε καιρὸ τώρα ἀπὸ μιὰ πνευμονικὴ πάθηση, καὶ παρ' ὅλο πού φρόντιζε νὰ τὴν γιατρέψει, τὴν ἔτρεφε ὥστοςο συνειδητὰ καὶ τὴν ἐνθάρρυνε μὲ τὴ σκέψη του. “Ὅταν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιά δὲν ἀντέχουνε πιά τὸ φορτίο, παίρνουν οἱ πνεύμονες τὸ μισὸ πάνω τους, γιὰ νὰ εἶναι τουλάχιστον τὸ φορτίο κάπως ἴσα μοιρασμένο” ἔγραψε κάποτε σὲ μιὰ ἐπιστολὴ καὶ ἔτσι ἦταν κι ἡ ἀρρώστια του. Τοῦ ἔδωσε μιὰ σχεδὸν ἀπίστευτὴ εὐαισθησία καὶ μιὰ τρομακτικὰ ἀσυμβίβαστὴ διανοητικὴ ἐκλέπτυνση· αὐτὸς ὅμως, ὁ ἄνθρωπος, εἶχε φορτώσει ὁλόκληρο τὸν διανοητικὸ του φόβο γιὰ τὴ ζωὴ στὶς πλάτες τῆς ἀρρώστιας του. Ἦταν δειλός, περιδεής, πράος καὶ καλός, ἀλλὰ τὰ βιβλία πού ἔγραψε ἦσαν σκληρὰ καὶ ἐπώδυνα. Ἔβλεπε τὸν κόσμο γεμάτο ἀόρατους δαίμονες πού τσακίζουν καὶ ἀφανίζουν τὸν ἀπροστάτετο ἄνθρωπο. Ἦταν περίσσια διορατικὸς, περίσσια σοφὸς γιὰ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ζήσει, περίσσια ἀδύναμος γιὰ νὰ ἀγωνιστεῖ, ἀδύναμος ὅπως εἶναι οἱ εὐγενεῖς, ὥραῖοι ἄνθρωποι πού δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀγωνισθοῦν ἐνάντια στὸν φόβο τους γιὰ τὴν ἔλλειψη κατανόησης, καλούς, γιὰ τὸ πνευματικὸ ψεῦδος, ἀφοῦ ἔχουν ἐκ τῶν προτέρων ἐπίγνωση τῆς ἀνημπορίας τους καὶ ἡττημένοι ντροπιάζουν τὸν νικητὴ. Γνώριζε τοὺς ἀνθρώπους ὅπως μόνον ἓνας ἄνθρωπος μὲ ὁζὺ αἰσθητήριο μπορεῖ νὰ τοὺς γνωρίζει, ἓνας ἄνθρωπος πού ζεῖ μονάχος καὶ σχεδὸν προφητικὰ μπορεῖ νὰ διαβάσει τὸν ἄλλον ἀπὸ μιὰ καὶ μόνον λάμψη τοῦ ματιοῦ. Γνώριζε τὸν κόσμο μὲ ἀσυνήθιστο καὶ βαθὺ τρόπο, ὁ ἴδιος ἦταν ἓνας ἀσυνήθιστος καὶ βαθὺς κόσμος. Ἐγραψε τὰ σημαντικότερα βιβλία τῆς νέας γερμανικῆς λογοτεχνίας· ἡ πάλι τῆς σημερινῆς γενιᾶς ὁλόκληρου τοῦ κόσμου βρίσκεται σ' αὐτά, ἂν καὶ χωρὶς μεροληπτικὸ λόγο. Εἶναι ἀληθινὰ, γυμνὰ καὶ ἐπώδυνα, ἔτσι ὥστε ἀκόμη κι ἐκεῖ πού ἐκφράζονται συμβολικά, εἶναι σχεδὸν νατουραλιστικά. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὴν στεγνὴ χλεύη καὶ τὴν εὐαισθητὴ ματιὰ ἐνὸς ἀνθρώπου πού εἶδε τὸν κόσμο μὲ τέτοια ἐνάργεια, ὥστε δὲν μπόρεσε νὰ τὸ ἀντέξει καὶ ἔπρεπε νὰ πεθάνει γιατί ἦταν ἀπρόθυμος νὰ κάνε ὑποχωρήσεις καὶ νὰ ἀναζητήσει σωτηρία, ὅπως κάνουν οἱ ἄλλοι, στὶς διαφορές, ἔστω καὶ εὐγενεῖς πλάνες τῆς λογικῆς ἢ τοῦ ἀσυνειδήτου.

Ὁ Δρ Φράντς Κάφκα ἔγραψε τὸ ἀπόσπασμα Ὁ θερμαστής ... πρῶτο κεφάλαιο ἐνὸς θαυμάσιου, ἀδημοσίετου ἀκόμη μυθιστορήματος, τὴν Κρίση, τὴν σύγκρουση δύο γενεῶν, τὴν Μεταμόρφωση, τὸ βιβλίο μὲ τὴν μεγαλύτερη δύναμη στὴν σύγχρονη γερμανικὴ λογοτεχνία, τὴν Σωφρονιστικὴ ἀποικία καὶ τὰ σκίτσα Παρατήρηση καὶ Ἕνας ἀγροτικός γιατρός. Τὸ τελευταῖο μυθιστόρημα, Ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου³⁸⁵ εἶναι χρόνια τώρα ὁλοκληρωμένο στὰ χειρόγραφα, ἔτοιμο πρὸς δημοσίευση. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βιβλία ἐκεῖνα πού, ἂν τὰ διαβάσει κανεὶς ὡς τὸ τέλος, τοῦ ἀφήνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι κλείνουν μέσα τους ἓναν τόσο ὁλοτελῆ κόσμον, ὥστε κάθε περαιτέρω σχόλιο περιττεύει. Ὅλα τὰ βιβλία του εἰκονίζουν τὴν φρίκη τῆς μυστηριώδους ἀκατανοησίας, τῆς ἀνυπαίτιας ἐνοχῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἦταν ἓνας καλλιτέχνης καὶ ἄνθρωπος τόσο λεπταίσθητης συνείδησης, ὥστε ἄκουγε κι ἐκεῖ πού οἱ ἄλλοι, κουφοί, βαυκαλίζονταν ὅτι ἦσαν ἀσφαλεῖς». ³⁸⁶

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν γεμάτη δύναμη καὶ ἀκρίβεια ἐπιτομή, τί ἄλλο μποροῦσε νὰ κάνει ὁ Μάξ Μπρόντ ἀπὸ τὸ νὰ ἐτοιμάσει τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου ἐνὸς τέτοιου συγγραφέα; Ἀρχισε μὲ τὴν Δίκη στὰ 1925, τὸν Πύργο στὰ 1926 καὶ τὴν Ἀμερικὴ στὰ 1927. Ἀγγλικὲς μεταφράσεις ἀπὸ τοὺς Edwin καὶ Willa Muir ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται στὰ 1930 μὲ τὸν Πύργο. Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ὁ Edwin Muir ἔγραψε: «Τὸ ὄνομα τοῦ Κάφκα, ἐξ ὅσων γνωρίζω, εἶναι σχεδὸν ἄγνωστο στοὺς Ἀγγλοὺς ἀναγνώστες»³⁸⁷. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐλάχιστων Ἀγγλῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Πύργου ἦταν ὁ Aldous Huxley, ὁ ὁποῖος τὴν περίοδο ἐκείνη ἀκριβῶς ἀνασκουμπωνόταν στὸ σπίτι του στὴν νότια Γαλλία γιὰ νὰ γράψει τὸ *Brave New World*. «Ἄν θέλεις νὰ διαβάσεις ἓνα καλὸ βιβλίο, πάρε

385. [Σ.τ.Μ.]: «Vor dem Gericht» στὰ Γερμανικά, ἐννοεῖται ἡ Δίκη, ἀπ' τὴν ὁποία ἡ Μίλενα γινώριζε μόνο τὴν παραβολὴ *Πρὸ τοῦ νόμου* [«Vor dem Gesetz»].

386. Παρατίθεται στὸ MARGARETE BUBER-NEUMANN, *Milena-Kafkas Freundin*, 1969 (ἀγγλ. μτφρ. Ralph Manheim, 1989), σσ. 72-3.

387. EDWIN MUIR, «Introduction», στὸ *The Castle*, 1930, σελ. 5.

τὸ *The Castle* τοῦ Κάφκα, μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Edwin Muir», ἔγραφε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1931. «Κάνει τοὺς ἄλλους Γερμανοὺς μυθιστοριογράφους, ἀκόμη καὶ τὸν Μάνν, νὰ φαίνονται πολὺ ἱσχυροὶ καὶ ἀνούσιοι. Γιὰ μένα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα βιβλία τῆς ἐποχῆς αὐτῆς»³⁸⁸. Τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Κάφκα γρήγορα μεταφράστηκαν σὲ ὅλες τὶς μείζονες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, ἀλλὰ οἱ Τσέχοι παρέμειναν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδιάφοροι καὶ μετὰ τὸ 1938, οἱ νέοι Ναζὶ κατακτητὲς ἀπαγόρευσαν τὸ «παρακμιακὸ» ἔργο του, ὅπως θὰ ἔκαναν ἐπίσης καὶ οἱ κομμουνιστικὲς ἀρχὲς μετὰ τὸν πόλεμο. Παρὰ τὶς ὅποιες κριτικὲς ποὺ εἶχαν στόχο τὶς ἐκδοτικὲς πρακτικὲς τοῦ Μπρόντ καὶ τὶς μεταφράσεις τοῦ ζεύγους Muir (ἀκαδημαῖοι τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας σκανδαλίστηκαν ἀνακαλύπτοντας ὅτι οἱ Muirs ἦσαν αὐτοδίδακτοι στὰ Γερμανικά), ἡ φήμη τοῦ Κάφκα μεγάλωνε. Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι αὐτὸ συνέβαινε μέσῳ τῶν μεταφράσεων καὶ ὅτι ἐπανεξήχθη πίσω στὴν Γερμανία, ὅπου τὴν ὥρᾳ θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους τῆς σύγχρονης γερμανικῆς λογοτεχνίας, παραμένοντας τὴν ἴδια στιγμή κατὰ μία πολὺ εἰδικὴ ἔννοια κτῆμα τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον ἀναγνωστῶν σὲ τόσο πολλὰς γλώσσες.

Ἡ πρώτη μετάφραση τοῦ Κάφκα σὲ ἄλλη γλώσσα φαίνεται νὰ ἦταν ἡ ἰσπανικὴ ἐκδοχὴ τῆς *Μεταμόρφωσης* τὸν Ἰούνιο τοῦ 1925, μόλις ἓνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κάφκα. Τὸ ἴδιο ἔργο κυκλοφόρησε στὰ γαλλικὰ τρία χρόνια ἀργότερα καὶ ἀκολούθησαν καὶ ἄλλα ἔργα σὲ ἄλλες γλώσσες, ἰδιαιτέρως ὅταν τὰ τρία μυθιστορήματα ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται μετὰ θάνατον. Ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ '30 καὶ πέρα, ἡ φήμη τοῦ Κάφκα ἀπογειώθηκε, ἂν καὶ συχνὰ ὁ ρόλος του ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἀγωνίας τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου πῆρε τὸ προβάδισμα ἔναντι τῆς θεωρήσεως τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐπιτεύγματός του. Ἐν μέρει αὐτὸ ὀφείλεται στὸν ἐνθουσιασμό μετὰ τὸν ὁποῖο ὁ Μᾶξ Μπρόντ ἔβλεπε στὸν Κάφκα ἓναν ὀρθόδοξο στοχαστή. Μέσῳ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀδημοσίευστων κειμένων, ἀλλὰ καὶ τῆς σημαντικῆς βιογραφίας τοῦ Κάφκα, ὁ Μπρόντ ἄσκησε ἰσχυρὴ ἐπιρροή

388. *Letters of Aldous Huxley*, 1969, ἐκδ. Grover Smith, σελ. 345.

στήν εξέλιξη τῆς φήμης τοῦ Κάφκα. Οἱ βασικοὶ μεταφραστές τοῦ Κάφκα στήν ἀγγλική γλῶσσα, οἱ Edwin καὶ Willa Muir, ἦσαν οἱ ἴδιοι βαθιὰ ἐπη-
 ρεασμένοι ἀπὸ τὴν παραδοχὴς τοῦ Μπρόντ. Πολλοὶ διακεκριμένοι συγγρα-
 φεῖς, ὅπως ὁ Ἀλμπέρ Καμὺ καὶ ὁ Γ. Χ. Ὡντεν ἔγραψαν μὲ ἐνθουσιασμὸ
 γιὰ τὸν Κάφκα, συχνὰ μὲ ὅρους ποὺ τὸν ἐνέπλεκαν στήν δική τους προ-
 βληματική. Στὴν Γαλλία ἰδιαίτερα, ὁ Κάφκα ἔχαιρε μεγάλης φήμης με-
 ταξὺ τῶν ὑπαρξιστῶν καὶ τῶν θιασωτῶν τοῦ παραλόγου. Στὴν Γερμανία
 μονάχα μετὰ τὸν πόλεμο οἱ κριτικοὶ ἄρχισαν νὰ τὸν παίρνουν στὰ σοβαρά,
 συμπαρασύροντάς τον συχνὰ στὶς μεταφυσικὲς διαμάχες καὶ πολεμικὲς
 τους, ἐνῶ ἡ αἰσθητικὴ ἀνάλυση ὑστεροῦσε σημαντικὰ. Οἱ Φροϋδιστὲς ἐνδια-
 φέρθηκαν γιὰ τὰ προφανῆ σεξουαλικά σύμβολα τοῦ Κάφκα καὶ ἐν καιρῷ
 ἔγινε ἀντικείμενο ἀνάλυσης ἀπὸ τὴν περισσότερες δεσπόζουσες σχολὲς κρι-
 τικῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Πάντα, ὡστόσο, ἀναδυόταν καὶ πάλι ὡς ὁ σύνθε-
 τος, αἰνιγματικὸς συγγραφέας μὲ τὰ ἄκρως ἐξατομικευμένα χαρακτηρι-
 στικά, γνωστὸς σὲ ἑκαταμμύρια ἀναγνῶστες σήμερα.

Ἄν τὰ βιβλία τοῦ Κάφκα ὑπῆρξαν «σκληρὰ» κατὰ τὰ λεγόμενα τῆς
 Μίλενα, οἱ δεκαετίες ποὺ δὲν πρόλαβε νὰ δεῖ, σίγουρα ἀξίζουν τὸν χαρα-
 κτηρισμὸ αὐτό. Καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφές του δολοφονήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ναζὶ
 σὲ στρατόπεδα τοῦ θανάτου. Ἡ Ὑοτλα, ἡ ἀγαπημένη του, ἀρνήθηκε νὰ
 κρυφτεῖ πίσω ἀπὸ τὸν ἄρειο σύζυγό της (ὅντως τὸν χώρισε γιὰ νὰ γλυ-
 τώσει τὴν ζωὴ του) καὶ δήλωσε Ἑβραία στὶς ναζιστικὲς ἀρχές. Στάλ-
 θηκε στὴν Theresienstadt, ὅπου καὶ προσφέρθηκε ἐθελοντικὰ νὰ συνοδεύ-
 σει 1.260 παιδιὰ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1943 σὲ μιὰ
 «εἰδικὴ μεταγωγὴ». Ὁ κοινὸς προορισμὸς τους ἦταν τὸ Ἄουσβιτς.

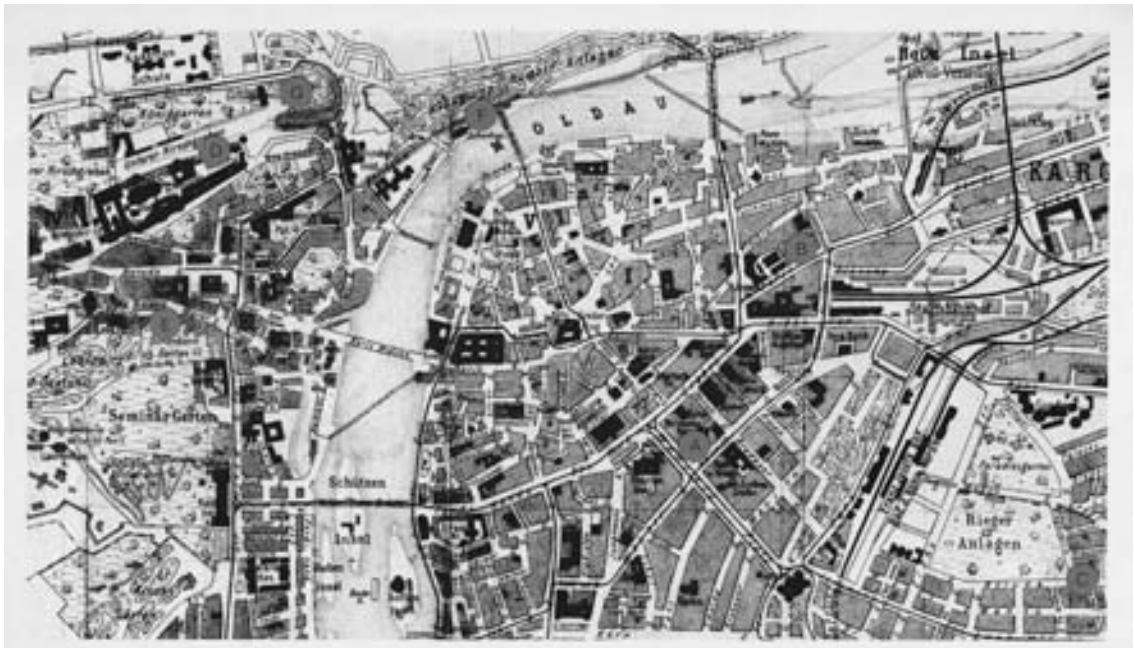
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου γιὰ τὴν βοήθεια ποὺ μοῦ προσέφεραν στὴν συγγραφή τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τὰ κάτωθι ἰδρύματα, φορεῖς καὶ πρόσωπα: ἡ Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Taylorian Institute στὴν Ὁξφόρδη, ἡ Bodleian Library – Τμῆμα Δυτικῶν χειρογράφων (Συλλογὴ Κάφκα), ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Λονδίνου, οἱ Τουριστικὲς Ἀρχεὲς τῆς Τσεχίας, ὁ καθηγητὴς Jeremy Adler τοῦ King's College τοῦ Λονδίνου, ἡ Kathi Diamant, ἡ Margaret Jervis, ὁ Tim Rogers, ὁ Anthony Rudolf, ὁ Michael Steiner. Ἡ Eliska Treterová μοῦ προσέφερε φιλόξενη ὑποδοχὴ, ὅπως καὶ ξενάγηση, στὴν Πράγα.

Ἰδιαίτερη εὐγνωμοσύνη ὀφείλω στὸν καθηγητὴ Ritchie Robertson τοῦ St John's College τῆς Ὁξφόρδης ποὺ ὑπῆρξε μιὰ ἀστείρευτη πηγὴ συμβουλῶν καὶ ἐνθάρρυνσης καὶ ποὺ διάβασε τὸ τελικὸ χειρόγραφο κάνοντας πολὺτιμες ἐπισημάνσεις. Τὰ ὅποιαδῆποτε ἐναπομείναντα λάθη, ὥστόσο, βαρύνουν ἀποκλειστικὰ τὸν συγγραφέα.

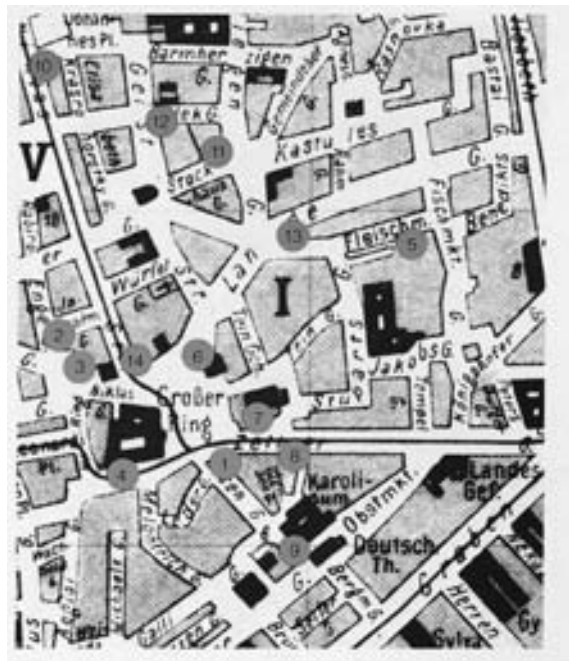
1. Ὁ τάφος τοῦ Κάφκα καὶ τῶν γονιῶν του στὸ Νέο Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο τῆς Πράγας. Στὸ κάτω μέρος τῆς στήλης μνημονεύονται οἱ τρεῖς ἀδελφές του ποὺ πέθαναν στὰ ναζιστικὰ στρατόπεδα (φωτ. τοῦ συγγραφέα).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ ΤΗΣ ΠΡΑΓΑΣ

- A. Τα γραφεία της εταιρείας Assicurazioni Generali.
- B. Το Ίδρυμα Ασφάλισης Έργατικών Άτυχημάτων.
- C. Nerudagasse 48.
- D. Όδός Άλχημιστών 22.
- E. Μέγαρο Σαϊνμπορν.
- F. Δημόσια Σχολή Κολύμβησης.
- G. Το πάρκο Chotek.

1. Το «Smetanahaus» στην Πλατεία της Παλιᾶς Πόλης, κατοικία της μητέρας του Κάφκα πρὶν τὸν γάμο της.
2. Ἐδῶ ἔμενε ὁ πατέρας τοῦ Κάφκα πρὶν τὸ γάμο του (τὸ κτήριο στὸν ἀρ. 30/1 δὲν σώζεται).
3. Τὸ σπίτι πού γεννήθηκε ὁ Φράντς.
4. Τὸ μέγαρο Minuta, οἰκογενειακή κατοικία ἀπὸ τὸ 1889 ἕως 1896.
5. Τὸ Γερμανικὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο στὴν Κρεαταγορά.
6. Τὸ μέγαρο Kinski.
7. Zeltnergasse 3, κατοικία τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸ 1896 ἕως τὸ 1907. Τὰ χρόνια αὐτὰ ἐδῶ βρισκόταν ἐπίσης καὶ τὸ ἐμπορικὸ κατάστημα τοῦ Χέρμαν Κάφκα.
8. Zeltnergasse 12· ἐδῶ στεγαζόταν τὸ ἐμπορικὸ κατάστημα ἀπὸ τὸ 1906 ἕως τὸ 1912.
9. Τὸ Καρολίνειο Πανεπιστήμιο.
10. Niklasstraße 36, κατοικία τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸ 1907 ἕως τὸν Νοέμβριο τοῦ 1913 (τὸ κτήριο δὲν σώζεται).
11. Τὸ καφέ Savoy (γωνία Stockhausgasse/Ziegengasse).
12. Bilekgasse 10.
13. Lange Gasse 18 (σήμερα 16).
14. Oppelthaus, Altstadt Ring 6 (σήμερα 5), κατοικία τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1913.

2. Χάρτης τῆς Πράγας. «Μέσα σ' αὐτὸν τὸν μικρὸ κύκλο περικλείεται ὁλόκληρη ἡ ζωή μου» [ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ].

3. Πράγα. Ἡ Πλατεία τῆς Παλιᾶς Πόλης γύρω στὰ 1900. Διακρίνονται ἡ Στήλη τῆς Παρθένου (ὅπου ὁ Κάφκα μετὰ τὴν δουλειὰ συναντιόταν μὲ τὸν Μπρόντ ξαναπιάνοντας τὸ νῆμα τῶν λογοτεχνικῶν συζητήσεών τους) καὶ τὸ Δημαρχεῖο. Στὸ τρίτο σπίτι ἀπὸ ἀριστερά, «Smetana-Haus», ἔμενε ἡ μητέρα τοῦ Κάφκα πρὶν παντρευτεῖ.

4. Ὁ Γιάκομπ Λαίβυ. Ὁ παππούς τοῦ Κάφκα ἀπὸ τὴν μεριὰ τῆς μητέρας του.

5. Ο Γιάκομπ Κάφκα και η γυναίκα του Φραντσίγκα. Παππούς και γιαγιά από την μεριά του πατέρα.

Κάτω δεξιά:

6. Γιούλιε Κάφκα, η μητέρα του Κάφκα, 54 χρονών.

Κάτω αριστερά:

7. Χέρμαν Κάφκα, ο πατέρας του Φράντς, 58 χρονών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. FRANZ KAFKA

A1: Ἀπὸ ὅπου ἔγινε ἡ μετάφραση καὶ ἡ παράθεση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Φράντς Κάφκα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση.

Briefe 1902-1924, Herausgegeben von Max Brod [BB], S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1958.

Briefe 1900-1912 [B1], Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Kritische Ausgabe, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1999.

Briefe 1913-1914 [B2], Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Kritische Ausgabe, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1999.

Briefe 1914-1917 [B3], Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Kritische Ausgabe, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2005.

Briefe an die Eltern [BE] *aus den Jahren 1922-1924*, Herausgegeben von Josef Čemák und Martin Svatoš, Fischer Taschenbuch Verlag, 5-7. Tausend, Frankfurt am Main, November 1993.

Briefe an Felice [BF] *und andere Korrespondenz aus der Verlobungszeit*, Herausgegeben von Erich Heller und Jürgen Born, Fischer Taschenbuch Verlag, 10. Auflage, Frankfurt am Main, Mai 2003.

Briefe an Milena [BM], Erweiterte und neu geordnete Ausgabe, Herausgegeben von Jürgen Born and Michael Müller, Fischer Taschenbuch Verlag, 13. Auflage, Frankfurt am Main, Mai 2004.

Briefe an Ottla und die Familie [BOF], Herausgegeben von Hartmut Binder und Klaus Wagenbach, S. Fischer Verlag, 8.-11. Tausend, Frankfurt am Main, 1974.

Das Schloß [DS], Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Schloß. Apparatband. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Proceß [DP]. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Proceß. Apparatband. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

Der Verschollene [DV]. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.

- Der Verschollene*. Apparatband. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Drucke zu Lebzeiten* [DL] Herausgegeben von Wolf Kittler, Hans-Gerd Koch und Gerhard Neumann, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Drucke zu Lebzeiten*. Apparatband. Herausgegeben von Wolf Kittler, Hans-Gerd Koch und Gerhard Neumann, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente I* [NSF I]. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente I*. Apparatband. Herausgegeben von Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente II* [NSF II]. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Nachgelassene Schriften und Fragmente II*. Apparatband. Herausgegeben von Jost Schillemeit, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Tagebücher* [TB]. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Tagebücher*. Apparatband. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Tagebücher*. Kommentarband. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, Michael Müller und Malcolm Pasley, Kritische Ausgabe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, November 2002.
- Ἐπιστολή πρὸς τὸν πατέρα* [ΕΠ]. Μετάφραση-Ἑρμηνευτικὲς σημειώσεις Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, Ἀθῆναι, 2003.
- Οἱ γιοί*. [ΟΓ] «Ἡ κρίσις-Ἡ Θερμαστῆς-Ἡ μεταμόρφωση». Μετάφραση Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, Ἀθῆναι, 2005.
- A2: Ἀγγλικὲς μεταφράσεις ποὺ χρησιμοποίησε ὁ συγγραφέας καὶ ἄλλες γερμανικὲς ἐκδόσεις βιβλίων τοῦ Φράντς Κάφκα ποὺ ἀναφέρονται στὴν παρούσα ἐκδοσι:
- Amerika*. Roman. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1953.
- Amtliche Schriften*, Herausgegeben von Klaus Hermsdorf. 1984.
- Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlaß*. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1953.

- Der Prozeß*. Roman. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1950.
- Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlaß*. Herausgegeben von Max Brod, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1953.
- Letters to Felice*. Edited by Erich Heller and Jürgen Born. Translated by James Stern and Elizabeth Duckworth. 1974.
- Letters to Friends, Family and Editors*. Translated by Richard and Clara Winston. 1978.
- Letters to Milena*. Edited by Willy Haas. Translated by Tania and James Stern. 1953.
- Letters to Ottla and the Family*. Edited by NN Glatzer. Translated by Richard and Clara Winston. 1982.
- Metamorphosis and Other Stories*. Translated by Malcolm Pasley. 1992.
- The Blue Octavo Notebooks*. Translated by Ernst Kaiser and Eithne Wilkins, Cambridge.
- The Castle*. Translated by J. A. Underwood, 1997.
- The Diaries of Franz Kafka, 1910-1913*. Edited by Max Brod. Translated by Joseph Kresh. 1948.
- The Diaries of Franz Kafka, 1914-1923*. Edited by Max Brod. Translated by Martin Greenberg with Hannah Arendt. 1949.
- The Great Wall of China and Other Short Works*. Translated by Malcolm Pasley. 1973.
- The Man Who Disappeared*. Translated by Michael Hofmann. 1996.
- The Trial*. Translated by Idris Parry. 1994.
- Wedding Preparations in the Country and other posthumous prose writings*. Translated by Ernst Kaiser and Eithne Wilkins. 1954.

Β. ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

- Βιβλία καὶ ἄρθρα ποὺ χρησιμοποιήσαν ὁ συγγραφέας ἢ / καὶ οἱ μεταφραστές τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσεως.
- «*Als Kafka mir entgegenkam...*» *Erinnerungen an Franz Kafka* [EK]. Herausgegeben von Hans-Gerd Koch, 1995.
- ANDERSON, MARK: «Kafka, Homosexuality, and the Aesthetics of “Male Culture”», *Austrian Studies*, 7, 1996.
- ANDERSON, MARK: *Kafka's Clothes: Ornament and Aestheticism in the Habsburg Fin de Siècle*, 1992.
- BECK, EVELYN: *Kafka and the Yiddish Theater*, 1971.
- BAUDY, NICOLAS: «Entretiens avec Dora Dymant», *Evidences*, Février 1950.
- BAUER, JOHANN: *Kafka and Prague*, 1971.

- BAUMER, FRANZ: *Franz Kafka*. Translated by Abraham Farbstein, 1971.
- BENJAMIN, WALTER: *Illuminations*, 1955.
- BENJAMIN, WALTER: *Φράντς Κάφκα*, μτφρ. Στέφανος Ροζάνης, Ἔρasmus, 1980.
- BERING, DIETZ: *The stigma of names: Antisemitism in German daily life, 1812-1933*, 1987.
- BERKOFF, STEVEN: *Reflections on Metamorphosis*, 1995.
- BINDER, HARTMUT: «Kindheit in Prag; Kafkas Volksschuljahre», *Humanismen: Som, Salt & Styka*, 1987.
- BINDER HARTMUT, *Kafka Handbuch*, Vol. 1, 1979.
- BLANCHOT, MAURICE: *De Kafka à Kafka*, 1981.
- BORGES, JORGE LUIS: *The Total Library: Non-Fiction, 1922-1986*, Eliot Weinberger, 2000.
- BROD, MAX [BROD]: *Franz Kafka: A Biography*, 1960.
- BROD, MAX: *Franz Kafka. Eine Biographie*. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1962.
- BROD, MAX: «Nachwort zur ersten Ausgabe», *στό: Kafka, Franz: Der Prozess*. Roman. S. Fischer Verlag. 27.-31. Tausend, Frankfurt am Main, 1960.
- BROD, MAX: *Über Franz Kafka [FK]*, 1966.
- BUBER-NEUMANN, MARGARETE: *Milena- Kafkas Freudin*. Translated by Ralph Manheim, 1989.
- CANETTI, ELIAS: *Kafka's Other Trial*. Translated by Christopher Middleton.
- CANETTI, ELIAS: *Ἡ ἄλλη δίκη. Τὰ γράμματα τοῦ Κάφκα στὴ Φελίτσε*. Μετάφραση: Ἀλέξανδρος Ἰσαρης, Ἐκδόσεις SCRIPTA, Ἀθήνα, 2002.
- COHEN, GARY: «Jews in German society: Prague, 1860-1914», *Central European History*, 10 (1), March 1977.
- ΓΙΑΝΟΥΣ, ΓΚΟΥΣΤΑΒ: *Κουβεντιάζοντας μὲ τὸν Κάφκα. Ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις. Ἑλληνικὴ μετάφραση Τούλας Τόλια*, Κέδρος, 1978.
- DIAMANT, KATHI: *Kafka's Last Love*, Basic Books, New York, 2003.
- EISNER, PAVEL: *Franz Kafka and Prague*, 1950.
- FRYNTA, EMMANUEL: *Kafka and Prague*. Translated by Jean Layton, 1960.
- GOLDSTÜCKER, EDWARD: «Kafkas Eckermann», *στό: Claude David (Edit.) Franz Kafka: Themen und Probleme*, 1980.
- GORDIMER, NADINE: «Letter from His Father», *στό: Something Out There*, 1984.
- HELLER, ERICH: *Kafka*, 1974.
- HERZ, JULIUS: «Franz Kafka and Austria: National Background and Ethnic Identity», *Modern Austrian Literature*, XI (3-4), 1978.

- HOCKADAY, MARY: *Kafka, Love and Courage: The Life of Milena Jesenká*, 1995.
- HODIN, J. P.: «Memories of Franz Kafka», *Horizon*, 97, 1948.
- JOSIPOVICI, GABRIEL: «An Art for the Wilderness», *European Judaism*, 8 (2), Summer 1974.
- HUXLEY, ALDOUS: *Letters of*, Grover Smith, 1969.
- Kafka-Chronik*. Daten zu Leben und Werk zusammengestellt von Chris Bezzel. Carl Hanser Verlag, München, 1975.
- KIPKEΓΚΩΡ, ΣΑΙΠΕΝ: *Φόβος καὶ Τρόμος, Λυρικό-Διαλεκτικό δοκίμιο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τῆς Σιωπῆς, μτφρ. ᾽Αννα Σολωμοῦ, Ἐκδόσεις Νεφέλη*, 1980.
- KREITNER, LEOPOLD: «Kafka as a Young Man», *Connecticut Review*, 3 (2), April 1970.
- KURZ, GERHARD: «Nietzsche, Freud and Kafka», στὸ: Anderson, Mark (Edit.): *Reading Kafka*, 1989.
- LENSING, LEO A.: «Franz Would Be with Us Here: The Posthumous Papers of Robert Klopstock, Including Thirty-eight Kafka Letters», *Times Literary Supplement*, 28 February 2003.
- LUNN, FELICITY: «City of Angels», *The Royal Society of Arts Magazine*, 79, Summer 2003.
- NORTHEY, ANTHONY: «Dr. Kafka goes to Gablonz», στὸ: Angel Flores, *The Kafka debate*, 1977.
- NORTHEY, ANTHONY: «Myths and realities in Kafka Biography», στὸ: *The Cambridge Companion to Kafka*, 2002.
- NORTHEY, ANTHONY: *Kafka's Relatives*, 1991.
- PAWEL, ERNST: *The nightmare of reason: A Life of Franz Kafka*, 1984.
- PENDERGRAST, MARK: *Victims of Memory: Incest Accusations and Shattered Lives*, 1996.
- ROBERTSON, RITCHIE: «Fritz Mauthner, the Myth of Prague German, and the Hidden Language of the Jew», στὸ: *Brückenschlag zwischen den Disziplinen: Fritz Mauthner als Schriftsteller, Ktitiker und Kultur-Kritiker in seiner Zeit*, Hers. Jörg Thunecke and Elisabeth Leinfellner.
- ROBERTSON, RITCHIE: «In search of the Historical Kafka: A Selective Review of the Research, 1980-92», *Modern Language Review*, 89 (1), January 1994.
- ROBERTSON, RITCHIE: «Introduction», στὸ: Freud, Sigmund: *The Interpretation of Dreams*. Translated by Joyce Crick, 1999.
- ROBERTSON, RITCHIE: *Kafka: Judaism, Politics, and Literature*, 1985.
- ROTH, JOSEPH: *Juden auf Wanderschaft*, 1927.
- RUDOLF, ANTHONY: «Kafka and the doll», *Jewish Chronicle Literary Supplement*, 15 June 1948.
- SALFELLNER, HAROLD: *Franz Kafka and Prague*, 2002.
- SEBALD, W. G.: *Schwindel. Gefühle*, 5. Aufl., Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M., 2003.

- SHEPPARD, RICHARD: *On Kafka's Castle*, 1973.
- SINGER, ISAAK BASHEVIS: «A friend of Kafka», *στό: Collected Stories*, 1981.
- STACH, REINER: *Kafka: Die Jahre der Entscheidungen*, S. Fischer Verlag, 2000.
- STACH, REINER: *Kafka: Die Jahre der Entscheidungen*, 4. Auflage, S. Fischer Verlag, 2003.
- STÖLZL, CHRISTOPH: «Kafka: Jew, Anti-Semite, Zionist», *στό: Anderson, Mark, Reading Kafka*, 1989.
- URZIDIL, JOHANNES: *Da geht Kafka*, 1965.
- WAGENBACH, KLAUS: «Drei Sanatorien Kafkas: Ihre Bauten und Gebräuche», *Freiebuter*, 16, 1983.
- WAGENBACH, KLAUS [WAGENBACH]: *Franz Kafka: Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912*, 1958.
- WAGENBACH, KLAUS: *Franz Kafka. Bilder aus seinem Leben*. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 1983.
- WAGENBACH, KLAUS: *Franz Kafka: Pictures of a Life*, 1984.
- WAGENBACH, KLAUS: *Franz Kafka mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1990.
- WAGENBACH, KLAUS: *Kafka's Prague: A Travel Reader*, 1996.
- WAGENBACH, KLAUS: «Wo liegt Kafkas Schloß?», *στό: Kafka- Symposium*.
- WAGENBACH, KLAUS: *Kafka*, 1964.
- ΒΑΓΚΕΝΜΠΛΑΧ, ΚΛΑΟΥΣ: *Κάφκα*, μτφρ. Στέλλα Νικολοπούδη, Θεμέλιο, 1986.
- WAGNEROVÁ, ALENA: «Im Hauptquartier des Lärms», *Die Familie Kafka aus Prag*, 1997.
- WELTSCH, FELIZ: «The Rise and Fall of the Jewish-German Symbiosis: The Case of Franz Kafka», *Leo Baeck Institute Yearbook*, 1956.
- WILSON, EDMUND: «A dissenting opinion on Kafka», *στό: Classics and Commercials*, 1950.
- WOLFF, KURT: *Briefwechsel eines Verlegers, 1911-1963*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1980.
- ZISCHLER, HANS: *Kafka geht ins Kino*, 1966.
- ZISCHLER, HANS, *Kafka goes to the movies*. Translated by Susan H. Gillespie, 2002.

Γ. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Άμερική, μτφρ. Νίκος Μαρτσούκας, Γράμματα, 1983.
- Άφορισμοί, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλής, Έπικουρος, 1970.
- Άφορισμοί, μτφρ. Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης, Έρατώ, 1997.

- Ἀφορισμοί, μτφρ. Β. Ρούπας-Α. Φιλιππάτος, Ροές, 1999.
- Γράμματα στὴ Μίλενα, μτφρ. Τέα Ἀνεμογιάννη, Κέδρος, 1987.
- Γράμματα στὴν Ὅττλα, μτφρ. Τέα Ἀνεμογιάννη, Κέδρος, 1998.
- Γράμμα στὸν πατέρα, μτφρ. Ἀλέκος Σαρδῆς, Δαμιανός.
- Γράμμα στὸν πατέρα, μτφρ. Φαίδων Καλαμαρᾶς, Νεφέλη, 1996.
- Γράμμα στὸν Πατέρα, μτφρ. Γιώργος Βασιλάκος-Ἄντα Γαρμπτῆ, Ἐλεύθερος Τύπος, 2002.
- Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα, μτφρ. Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, 2003.
- Ἡ Ἀμερική, μτφρ. Τέα Ἀνεμογιάννη, Θεμέλιο, 1987.
- Ἡ ἀπόρριψη. 13 Ἀνέκδοτα διηγήματα, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλῆς, Ἐπίκουρος, 1971.
- Ἡ Γέφυρα καὶ ἄλλα κείμενα, μτφρ. Ἰωάννης Κωνσταντάκης, Ὑψίλον, 1992.
- Ἡ δίκη, μτφρ. Γιάννης Βαλοῦρδος, Γράμματα, 1991.
- Ἡ Δίκη, μτφρ. Δημήτρης Δήμου, Ροές, 2002.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Ἑλένη Καλκάνη, Δαμιανός.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Τέα Ἀνεμογιάννη, Γαλαξίας, 1962.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Κώστας Προκοπίου, Γράμματα, 1982.
- Ἡ μεταμόρφωση-Ὁ πύργος-Ἀμερική, μτφρ. Βασίλης Τομανᾶς, Ἐξάντας, 1989.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Δημήτρης Δήμου, Ὑπερίων, 1996.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Μαργαρίτα Ζαχαριάδου, Ἐκδόσεις Πατάκη, 1996.
- Ἡ μεταμόρφωση, μτφρ. Δημήτρης Στ. Δήμου, Ροές, 2001.
- Ἡ σιωπὴ τῶν σειρήνων καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Γιώργος Κώνστας, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 1989.
- Ἡ σωφρονιστικὴ ἀποικία, μτφρ. Μαρία Ἀγγελίδου, Κέδρος, 1995.
- Κομμάτια ἀπὸ τετράδια καὶ σκόρπια φύλλα, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλῆς, Ἐπίκουρος, 1982.
- Ὁ ἀγνοούμενος (Ἀμερική), μτφρ. Βασίλης Πατέρας, Ροές, 2004.
- Οἱ γιοί. «Ἡ κρίση»-«Ὁ Θερμαστής»-«Ἡ μεταμόρφωση», μτφρ. Ἀλέξανδρος Κυπριώτης, Ἰνδικτος, Ἀθήναι, 2005.
- Ὁ ξαφνικὸς περίπατος. Ἐκλεκτὲς Ἱστορίες, μτφρ. Σταμάτης Τσέρτσης, Ἐκδόσεις Πατάκη, 1997.
- Ὁ πύργος, μτφρ. Κώστας Προκοπίου, Γράμματα, 1983.
- Ὁ πύργος, μτφρ. Ἀλέξανδρος Κοτζιάς, Κέδρος, 1995.
- Ὁ πύργος, μτφρ. Βασίλης Πατέρας, Ροές, 2005.
- Περιγραφή ἑνὸς ἀγῶνα, μτφρ. Μαρία Μέντζου, Ἐκδόσεις Νεφέλη, 1990.

Περιγραφή ενός Ἀγώνα-Στοχασμοί-Μικρά Διηγήματα, μτφρ. Μαρλένα Γεωργιάδη, Ἐκδόσεις Γνώση, 1982.

Πρῶτος Πόνος. Ἐκλεκτές Ἱστορίες, μτφρ. Σταμάτης Τσέρτσης, Ἐκδόσεις Πατάκη, 1997.

Στὸ ὑπερῶο καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Δημήτρης Δήμου, Νεφέλη, 1987.

Σωφρονιστικὴ ἀποικία καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Δημήτρης Κωστελένος, Ἐλεύθερος Τύπος, 1995.

Τὰ ἡμερολόγια, μτφρ. Ἀγγέλας Βερυκοκάκη, Ἐξάντας, 1998.

Τὰ μπλέ τετράδια, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλῆς, Ἐπίκουρος, Ἀθήνα, 1982.

Τὸ κτίσμα, μτφρ. Ἀλεξάνδρα Ρασιδάκη, ἐκδ. ἝΑΓΡΑ, 2001.

Τὸ σινικὸ τεῖχος καὶ ἄλλα διηγήματα, μτφρ. Γιώργος Βαμβαλῆς, Ἐπίκουρος, 1981.

Δ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

The Kafka Project (<http://www.kafka.org>)

Διαδίκτυακὸς τόπος κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Mauro Nervi, μεταφραστὴ ἔργων τοῦ Φράντς Κάφκα στὰ Ἰταλικά, καὶ τὴν Marianne Happ, καθηγήτρια Γερμανικῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πίζας, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ χρήστης μπορεῖ νὰ βρεῖ σχεδὸν τὸ σύνολο τῶν ἀπάντων τοῦ Φράντς Κάφκα ἀπὸ τὴ γερμανικὴ κριτικὴ ἔκδοση τῶν πρωτοτύπων χειρογράφων (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστολές), διάφορες μεταφράσεις ἔργων τοῦ Κάφκα σὲ ἄλλες γλώσσες καὶ ἄλλο πλούσιο ὕλικό.

Franz Kafka (<http://homepage.uibk.ac.at/homepage/c108/c10815/>)

Διαδίκτυακὸς τόπος κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Werner Haas μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἰνσμπρουκ. Ὁ χρήστης μπορεῖ νὰ βρεῖ σχεδὸν τὸ σύνολο τῶν ἡμερολογιακῶν σημειώσεων καὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστολῶν τοῦ Φράντς Κάφκα, μὲ βάση τὴν ἡμερομηνία συγγραφῆς τους.

Franz-Kafka-Website

(<http://www.geo.unibonn.de/members/pullmann/kafka/>)

Διαδίκτυακὸς τόπος κατασκευασμένος ἀπὸ τὸν Δρα Φυσικῆς Michael Pullmann, καθηγητὴ Γεωδυναμικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Φρήντριχ Βίλχελμ τῆς Βόννης. Ὁ χρήστης μπορεῖ νὰ βρεῖ πλούσιο πληροφοριακὸ ὕλικό γιὰ τὸν Φράντς Κάφκα, καθὼς καὶ τὸ σύνολο τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου του καὶ τῶν ἡμερολογίων ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Μάξ Μπρόντ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναζητήσῃ συγκεκριμένους φράσεις στὸ σύνολο τῶν γραπτῶν τοῦ Φράντς Κάφκα ποὺ δημοσιεύονται στὸν συγκεκριμένο διαδικτυακὸ τόπο.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΑΦΚΑ

- 1883 Ὁ Κάφκα γεννιέται στὶς 3 Ἰουλίου, στὴν Πράγα.
- 1889 Φοιτᾷ στὸ δημοτικὸ μέχρι τὸ 1893.
- 1896 13 Ἰουνίου, τελετὴ θρησκευτικῆς ἐνηλικίωσης.
- 1901 Φοιτᾷ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πράγας μέχρι τὸ 1906.
- 1902 23 Ὀκτωβρίου, πρώτη συνάντησή με τὸν Μάξ Μπρόντ.
- 1904-5 *Περιγραφή ἑνὸς ἀγώνα.*
- 1905 Ἰούλιος-Αὐγустος, πρώτη ἐρωτικὴ σχέση στὶς διακοπὲς στὸ Τσουκμάντελ.
- 1906 Ἀπρίλιος-Σεπτέμβριος, ἐργάζεται στὸ δικηγορικὸ γραφεῖο τοῦ Ρίχαρντ Λαΐβυ.
18 Ἰουνίου, δίπλωμα Νομικῆς. Αὐγустος, διακοπὲς γιὰ δεύτερη φορὰ στὸ Τσουκμάντελ. Ὀκτώβριος, ἀρχίζει τὴν πρακτικὴ του.
- 1907 Ὑποψία, γράφει τὸ *Προετοιμασίαις γάμου στὴν ἐξοχή*. Αὐγустος, διακοπὲς στὸ Triesch, ὅπου συναντᾷ τὴν Χέντβικ Βάιλερ. Ὀκτώβριος, ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται στὶς Assicurazioni Generali.
- 1908 Μάρτιος, τὰ πρῶτα κείμενά του δημοσιεύονται στὸν Ὑπερίωνα. Ἰούλιος, ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται στὸ Ἴδρυμα.
- 1909 Δημοσιεύονται στὸν Ὑπερίωνα μέρη ἀπὸ τὸ *Περιγραφή ἑνὸς ἀγώνα*. Σεπτέμβριος, διακοπὲς στὴν Ρίβα καὶ Μπρέσα. Δημοσιεύεται στὴν ἐφημερίδα *Bohemia* τὸ ἄρθρο «Τὰ ἀεροπλάνα στὴν Μπρέσα».
- 1910 Ἀρχίζει νὰ κρατᾷ ἡμερολόγιο. Μάρτιος, δημοσιεύονται κι ἄλλα κομμάτια στὴν *Bohemia*. Ὀκτώβριος, ταξίδι με τὸν Μπρόντ στὸ Παρίσι. Δεκέμβριος, ταξίδι στὸ Βερολίνο.
- 1911 Καλοκαιρινὲς διακοπὲς στὴν Εὐρώπη καὶ στὸ Σανατόριο Erlenbach τῆς Ζυρίχης. Φθινόπωρο, ἀπὸ κοινοῦ με τὸν Μπρόντ ἐργάζονται στὸ μυθιστόρημα *Ριχάρδος καὶ Σαμουήλ*. 4 Ὀκτωβρίου, πρώτη ἐπίσκεψή στὸ ἀνατολικοεβραϊκὸ θέατρο στὴν Πράγα. Χειμῶνας, ἐργάζεται στὴν πρώτη μορφή τοῦ *Ἀγνωσμένου*.
- 1912 18 Φεβρουαρίου, παρουσιάζει στὸ κοινὸ τὶς ἀπαγγελίες στὰ Γίντις τοῦ Γίτχχακ Λαΐβυ. Ἰούνιος-Ἰούλιος, με τὸν Μπρόντ στὴν Λειψία καὶ Βαϊμάρη καὶ πρώτη συνάντησή με τοὺς Ἔρνστ Ρόβολτ καὶ Κούρτ Βόλφ. Σανατόριο Γιούνγκχορν, στὰ Ὁρη Χάρτς. 13 Αὐγούστου, συναντᾷ τὴν Φελίτσε Μπάουερ. 22 Σεπτεμβρίου, γράφει σὲ μιὰ νύχτα τὴν *Κρίση*. Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος, γράφει τὸν *Θερμαστὴ* καὶ ἀρχίζει μιὰ δεύτερη μορφή τοῦ *Ἀγνωσμένου*. Ὀκτώβριος, δημοσιεύεται στὸ περιοδικὸ *Herderblätter* τὸ *Μεγάλος θόρυβος*. Νοέμβριος-Δεκέμβριος, γράφει τὴν *Μεταμόρφωση*. Δεκέμβριος, δημοσιεύεται ἡ συλλογὴ *Παρατήρηση*.

- 1913 Ὕνοιξη, 2 ἐπισκέψεις στὴν Φελίτσε στὸ Βερολίνο. Δημοσιεύονται τὸν Μάιο ὁ *Θερμαστής*, τὸν Ἰούνιο, ἡ *Κρίση*. Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος, Τεργέστη, Βενετία, Ρίβα, συναντᾷ τὴν Γκέρτι Βάσνερ. 8-9 Νοεμβρίου, ἐπισκέπτεται τὴν Φελίτσε στὸ Βερολίνο.
- 1914 28 Φεβρουαρίου-1 Μαρτίου, ἐπισκέπτεται τὴν Φελίτσε στὸ Βερολίνο. Τὸ Πάσχα, ἀνεπίσημος ἀρραβώνας μὲ τὴν Φελίτσε. 1η Μαΐου, ἡ Φελίτσε ἐπισκέπτεται τὴν Πράγα. 30 Μαΐου ἕως 2 Ἰουνίου, στὸ Βερολίνο γιὰ τὸν ἐπίσημο ἀρραβώνα. 12 Ἰουνίου, διάλυση τοῦ ἀρραβώνα. Αὐγούστος, ἀρχίζει νὰ δουλεύει στὴν *Δίκη*. Ὀκτώβριος, τελειώνει τὸν *Ἀγνοούμενο* καὶ γράφει τὴν *Σωφρονιστικὴ ἀποικία*. Δεκέμβριος, γράφει τὸ *Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ*.
- 1915 17 Ἰανουαρίου, τελειώνει τὴν *Δίκη*. 23-24 Ἰανουαρίου, στὸ Μπόντεμπαχ μὲ τὴν Φελίτσε. Ἰανουάριος-Φεβρουάριος, γράφει τὸ *Μπλουμφελντ, ἕνας γηραιὸς ἐργήνης*. 23-24 Μαΐου, ταξίδι στὴν Ἑλβετία μὲ τὴν Φελίτσε καὶ τὴν Γκρέτε Μπλόχ. Ἰούνιος, στὸ Κάρλσμπαντ μὲ τὴν Φελίτσε. Ἰούλιος, σανατόριο Φράνκεσταϊν στὸ Ρόμπουργκ. Νοέμβριος, δημοσιεύεται ἡ *Μεταμόρφωση*.
- 1916 Ἀπρίλιος, στὸ Κάρλσμπαντ. 3-12 Ἰουλίου, μὲ τὴν Φελίτσε στὸ Μαρίενμπαντ καὶ Φράντσενσμπατ. 10-12 Νοεμβρίου, στὸ Μόναχο. 26 Νοεμβρίου, ἀρχίζει νὰ γράφει στὴν ὁδὸ Ἀλχημιστῶν ἱστορίες ποὺ θὰ συμπεριληφθοῦν στὸ *Ἐνας ἀγροτικὸς γιατρός*.
- 1917 Μάρτιος, μετακομίζει στὸ Μέγαρο Σαϊνμπορν. Ὕνοιξη, γράφει τὸ *Μιὰ Αὐτοκρατορικὴ ἀγγελία* καὶ *Ὁ κυνηγὸς Γράκχος*. Καλοκαίρι, ἀρχίζει μαθήματα Ἑβραϊκῶν καὶ γράφει τὸ *Μιὰ ἀνακοίνωση σὲ μιὰ ἀκαδημία*. Ἰούλιος, στὴν Πράγα γιὰ τὸν δεῦτερο ἀρραβώνα μὲ τὴν Φελίτσε. Δημοσιεύονται τὰ *Ἐνα παλαιὸ χειρόγραφο* καὶ *Μιὰ ἀδελφοκτονία* στὸ *Marsyas*. 9 Αὐγούστου, πρώτη αἰμόπτυση. Σεπτέμβριος, μετακομίζει πίσω στὸ διαμέρισμα τῶν γονιῶν του καὶ διάγνωση φυματίωσης. Ὕδεια 3 μηνῶν. Πηγαίνει στὸ Τσύραου μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1918. 20-21 Σεπτεμβρίου, ἡ Φελίτσε ἐπισκέπτεται τὸ Τσύραου. Ὀκτώβριος, τὸ *Τσακάλια καὶ Ὑάβες* δημοσιεύεται στὸ *Der Jude*. Δεκέμβριος, διάλυση τοῦ δεύτερου ἀρραβώνα του μὲ τὴν Φελίτσε.
- 1918 Ἀπρίλιος, φεύγει ἀπὸ τὸ Τσύραου γιὰ τὴν Πράγα. Μάιος, ἐπιστρέφει στὸ Ἴδρυμα. 30 Νοεμβρίου, στὸ Σέλεξεν.
- 1919 Συναντᾷ τὴν Γιούλιε Βόρυτσεκ στὸ Σέλεξεν. Τέλη Μαρτίου, ἐπιστρέφει στὴν Πράγα. Καλοκαίρι, ἀρραβωνιάζεται μὲ τὴν Γιούλιε. Φθινόπωρο, δημοσιεύεται τὸ *Ἐνας ἀγροτικὸς γιατρός*. Νοέμβριος, ματαιώνεται ὁ γάμος μὲ τὴν Γιούλιε. 21 Νοεμβρίου, ἐπιστρέφει στὸ γραφεῖο.
- 1920 Ἀρχίζει τοὺς ἀφορισμούς, τοὺς ἐπονομαζόμενους Αὐτός. Ἀπρίλιος, Μεράνο,

- ἀλληλογραφία μὲ τὴν Μίλενα. Ἰούλιος, διαλύει τὸν ἀρραβώνα μὲ τὴν Γιούλιε. 8 Αὐγούστου, ἐπιστρέφει στὸ διαμέρισμα τῶν γονιῶν του. 14-15 Αὐγούστου, συνάντηση στὸ Γκμύντ μὲ τὴν Μίλενα. Δεκέμβριος, στὸ Matliary μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1921.
- 1921 3 Φεβρουαρίου, συναντᾷ τὸν Ρόμπερτ Κλόπστοκ. Αὐγούστος, ἐπιστρέφει στὴν δουλειά. Σεπτέμβριος, συναντᾷ τὴν Μίλενα στὴν Πράγα καὶ τῆς δίνει τὰ ἡμερολόγιά του. 31 Ὀκτωβρίου, ἄδεια γιὰ εἰδικὴ θεραπεία.
- 1922 27 Ἰανουαρίου, 3 ἐβδομάδες στὸ Σπίντελμύλε. Φεβρουάριος, γράφει τὸ *Ἕνας καλλιτέχνης τῆς πείνας* καὶ ἀρχίζει νὰ δουλεύει στὸν Πύργο. Ἰούνιος, στὸ Planá. Ἰούλιος, συνταξιοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα καὶ γράφει τὸ *Ἐξερευνήσεις ἐνὸς σκύλου*. 20 Αὐγούστου, ἐγκαταλείπει τὸν Πύργο. Ὀκτώβριος, δημοσιεύεται τὸ *Ἕνας καλλιτέχνης τῆς πείνας* στὸ *Die Neue Rundschau*. Νοέμβριος-Δεκέμβριος, κλινήρης.
- 1923 Μάιος, στὸ Dobřichovice. Ἰούνιος, τελικὴ συνάντηση μὲ τὴν Μίλενα. Ἰούλιος-Αὐγούστος, στὸ Μύριτς, ὅπου συναντᾷ τὴν Ντόρα Ντιάμαντ. Μέσα Αὐγούστου-Σεπτέμβριος, στὸ Σέλεξεν. 24 Σεπτεμβρίου, μετακομίζει στὸ Βερολίνο καὶ ζεῖ μὲ τὴν Ντόρα. Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος, γράφει τὸ *Μιά μικρόσωμη γυναίκα* καὶ *Τὸ κτίσμα*.
- 1924 Φεβρουάριος, ἀλλάζει σπίτι στὸ Βερολίνο. Μέσα Μαρτίου, ἐπιστρέφει στὴν Πράγα καὶ γράφει τὸ *Γιοζεφίνε ἢ τραγουδίστρια ἢ Ὁ λαὸς τῶν ποντικῶν*. Μάρτιος, σανατόριο Wiener Wald, κοντὰ στὸ Πέρνιτς, καὶ διάγνωση φυματίωσης τοῦ λάρυγγα. Μέσα Ἀπριλίου, σὲ κλινικὴ στὴν Βιέννη. Μάιος, ὁ Κλόπστοκ καὶ ἡ Ντόρα φροντίζουν τὸν Κάφκα. 3 Ἰουνίου, ὁ Κάφκα πεθαίνει στὸ Κήρλινγκ. 11 Ἰουνίου, ἐνταφιάζεται στὴν Πράγα.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ

[Στὸ Εὐρετήριο δὲν συμπεριλήφθησαν τὰ λήμματα: Κάφκα, Μίλενα, Μπρόντ, Ντόρα καὶ Φελίτσε. Οἱ τίτλοι τῶν ἔργων τοῦ Φ. Κάφκα ἀναφέρονται εἴτε καὶ στὶς δύο γλῶσσες εἴτε μόνον στὰ Ἑλληνικά, καὶ ἐμφαίνονται στὸ Εὐρετήριο μὲ πλάγια γράμματα.]

Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ 354, 472

Ἀινστάιν, Ἀλμπερτ 86

Ἀισνερ, Μίντσε 377, 425, 435, 452

Ἀλφρεντ (θεῖος) 27, 28, 67, 94, 133, 142, 167, 171, 238, 393

Ἀμερική (Ὁ ἀγνοούμενος) 18, 96, 150, 187, 291, 367, 507, 508

Ἀμιέλ, Ἄννα (θεία) 91

Ἄννα (Pouzarová, Anna) 73

Ἄννα, ἀδελφὴ νοσοκόμα 491

Ἄνταμ 26

Αὐτός 375, 512

Βάγκενμπαχ 80, 81, 155

Βάγκνερ, Ρίχαρντ 47

Βάις, Ἔρνστ 245, 254, 262, 268, 278, 285, 311, 389, 465

Βάλλι 167, 183, 206, 232, 283, 289, 307, 311, 320

Βάσνερ, Γκέρτι 256, 286, 512

Βέλτς, Λίξε 244

Βέλτς, Φέλιξ 150, 214, 217, 244, 251, 263, 313, 359, 465, 479, 486

Βέρφελ, Φράντς 86, 87, 195, 196, 249, 251, 417, 418, 444, 445

Βόρυτσεκ, Γιούλιε 361, 362, 363, 364, 369, 370, 371, 374, 379, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 391, 392, 393, 512, 513

Γιάκομπ (Λαίβυ) 22, 27

Γιάνους, Γκούσταβ 65, 411

Γιοζεφίνε, ἡ τραγουδίστρια ἣ Ὁ λαὸς τῶν ποντικῶν 430, 449, 481, 483, 513

Γιούλιε (θεία) 91

Γιούλιε (μητέρα) 26, 27, 28, 29, 31, 32, 58, 174, 185, 240, 241, 271, 277, 281, 283, 361

Γκαίτε 52, 77, 81, 150, 151, 152, 153, 260

Γκέρτι (κόρη τῆς Ἄλλι) 81, 248, 252, 453

Γκόγκολ 312

Γκρέτε (Kirchner) 154, 155

Γκριλλπάρτσερ, Φράντς 77, 159, 164, 243, 244, 259, 325, 391

Γκρός, Ὄττο 404, 418

Ἑκερμαν, Ἄλλι 77

Ἑλλιοτ 95

Ἐνα ὄνειρο 334

Ἐνα παλαιὸ χειρόγραφο 512

Ἐνας ἀγροτικός γιατρός 169, 335, 340, 345, 356, 359, 362, 371, 372, 417, 447, 495, 512

Ἐνας καλλιτέχνης τῆς πείνας 430, 437, 447, 448, 449, 481, 483, 488, 513

Ἐντεκα γιοὶ 373

Ἐντουάρντοβα 111, 112

Ἐξερευνήσεις ἐνὸς σχύλου 477, 513

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατέρα 11, 12, 23, 29, 52, 53, 55, 58, 59, 112, 127, 128, 135, 145, 170, 286, 301, 302, 348, 364, 365, 367, 368, 377, 390, 391, 405, 489, 502, 508

- Ήρενσταϊν, Άλμπερτ 422
 Ήρνα (Μπάουερ, ἀδελφή τῆς Φελίτσε) 426, 435, 436, 439, 441, 444, 453, 457,
 281, 288, 313 463, 464, 470, 471, 478, 480, 481, 484,
 485, 488, 491, 493, 513
 Ήστερ (μητέρα τῆς μητέρας τοῦ Κάφκα) Κράους, Κάρλ 478
 27
 Εὐθύνῃ (βλ. Ήνας ἀγροτικός γιατρός) Λαίβυ, Γΐζχακ 135, 136, 138, 139, 140, 148,
 Ήχτ, Οὔγκο 48 171, 226, 251, 255, 401, 511
 Λαίβυ, Δρ 467
 Ζάλβετερ, Ήμμυ 443, 457, 465, 470
 Ζάουερ, Ήουγκουστ 61 Μάζαρυκ, Τόμας 36, 37, 360
 Ζήγγερντ (θεῖος) 50, 51, 345, 421, 479, Μάνν, Τόμας 77, 496
 480, 481 Μαρκουῤζε 25
 Ζίντ, Άντρέ 82 Μάρσνερ, Ρόμπερτ, Δρ 197, 243
 Μεγάλος θόρυβος 182, 183, 511
 Ή γέφυρα 332, 508 Μέυρινκ, Γκούσταβ 86, 92
 Ή δίκη 12, 18, 104, 262, 287, 288, 290, 292, Μιά ἀδελφοκτονία 512
 297, 300, 301, 307, 495 Μιά ἀνακοίνωση γιὰ μιὰ ἀκαδημία 335
 Ή κρίση 11, 12, 168, 259, 297, 502, 508, 512 Μιά αὐτοκρατορική ἀγγελία 373
 Ή μεταμόρφωση 11, 12, 18, 96, 105, 187, Μιά μικρόσωμη γυναίκα 430, 466, 513
 297, 336, 373, 430, 502, 508 Μούζιλ, Ρόμπερτ 261, 318
 Ή σωφρονιστική ἀποικία 105, 262, 290, Μπάουερ, Κάρλ (πατέρας τῆς Φελίτσε)
 297, 298, 322, 327, 362, 447, 495, 508, 225, 241
 509, 512 Μπάουμ, Ήσκαρ 88, 188, 232, 353, 360,
 441, 452, 464
 Ήωσηφ Β΄ 25, 38, 39 Μπάουμερ, Φράντς 97, 104
 Μπάυρον 77
 Καμύ, Άλμπέρ 497 Μπέργκμαν, Οὔγκο 47, 48, 50, 61, 86, 452,
 Κανέττι, Ήλίας 180, 221, 267, 290, 317 453, 458
 Κάντ 86 Μπέρκοφ 189
 Κάρολος Δ΄ 333 Μπλάι, Φράντς 79, 400
 Κίρεγκεωρ 86, 239, 325, 347, 354, 355, «μπλέ τετράδια σὲ ὄγδοο [σχῆμα]» 331,
 356, 417, 445 335, 346, 356, 509
 Κλάιστ, Χάινριχ φόν 81, 120, 167, 209, 219, Μπλοῦμφελντ, ἓνας γηραιὸς ἐργένης 307,
 239, 243, 255, 259, 401, 473 512
 Κλόπστοκ, Ρόμπερτ 417, 418, 419, 425, Μπλόχ, Γκρέτε 11, 154, 252, 253, 254, 255,
 256, 262, 263, 265, 267, 268, 269, 271,

- 273, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 288, 302, 360, 490, 512
- Μπλύερ, Χάνς 441
- Μπόρχες 95, 157
- Μποϋμπερ, Μάρτιν 265, 335, 354, 355
- Μποϋμπερ-Νόουμανν, Μαργκαρέτε 385, 416
- Μπράουνιγκ 312
- Μπρεντάνο 86
- Μπρόντ, Όττο 107, 116
- Μπρόντ, Σόφι 209, 210, 211, 317
- Μπροϋνο (ἐξάδελφος) 40
- Μύλσταϊν, Δρ 339
- Ναπολέων 201, 464
- Νίτσε 47, 50, 62, 250
- Ντ' Άννούντσιο, Γκαμπριέλε 108
- Ντοστογιέφσκυ 243, 259, 417, 419
- Ό ἀγνοούμενος (Άμερική) 12, 18, 27, 150, 151, 156, 167, 173, 182, 187, 188, 203, 222, 259, 287, 290, 291, 292, 294, 296, 297, 314, 508, 511, 512
- Ό γιγάντιος τυφλοπόντικας 291
- Ό δάσκαλος του χωριού 291, 512
- Ό θερμαστής 11, 12, 222, 226, 255, 259, 291, 292, 293, 296, 297, 318, 383, 447, 495, 502, 508, 511, 512
- Ό καθαλάρης του κουβᾶ 332
- Ό κυνηγός Γράκχος 246, 332, 333, 512
- Ό πύργος 12, 18, 63, 96, 274, 275, 292, 412, 436, 437, 438, 439, 441, 443, 444, 445, 449, 495, 508, 509, 513
- Ό φύλακας του τάφου 332
- Ό χτύπος στην πύλη της αὐλῆς 332
- «οἱ ἀφορισμοὶ τοῦ Τσύραου» 346
- Οἱ γιοὶ 12, 96, 171, 188, 222, 292, 297, 502, 508
- Όλσεν, Ρεγκίνε 239
- Όττλα 11, 32, 169, 174, 183, 187, 190, 210, 214, 230, 233, 237, 274, 278, 310, 313, 318, 319, 325, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 343, 344, 348, 349, 353, 361, 363, 364, 367, 371, 383, 384, 395, 398, 406, 409, 410, 416, 419, 420, 421, 440, 441, 444, 462, 464, 465, 472, 476, 487, 497, 507
- Οὔτιτς, Έμιλ 49, 69
- Παρατηρήσεις για τὴν ἁμαρτία, τὸν πόνο, τὴν ἐλπίδα καὶ τὸν ἀληθινὸ δρόμο 346
- Παρατήρηση 101, 113, 142, 158, 168, 197, 198, 204, 244, 447, 449, 495, 511
- Πειρασμός στο χωριό 274, 275
- Πέπα 416, 417, 424, 441, 465, 472, 476
- Περιγραφή ἐνὸς ἀγώνα 78, 79, 82, 83, 99, 107, 332, 509, 511
- Πλάτων 155, 325, 419
- Ποινές 297, 322
- Πόλλακ, Έρνστ 379, 393, 394, 451
- Πόλλακ, Όσκαρ 67, 68, 69, 70, 71, 76, 79, 84, 251
- Πουτσίνι, Τζάκομο 108
- Πρὸ τοῦ νόμου 304, 310, 495
- Προετοιμασίες γάμου στὴν ἐξοχή 99, 511
- Πρωτὸς πόνος 430, 509
- Ραββίνος τοῦ Belz 320
- Ραββίνος τοῦ Ger 460
- Ραϊσλερ, Τίλε 470
- Ρακίνας 125
- Ρίλκε, Ράινερ Μαρία 80, 87, 327

- Ριχάρδος καὶ Σαμουήλ* 125, 144, 151, 511
Ροδόλφος Β΄ 328, 329
Ρότ, Γιόζεφ 127
Ροϋντολφ (θεῖος) 27, 28, 145, 433
- Σβάνμπουργκ, Δρ* 90, 225
Σίλλερ 144, 153, 155, 462
Σίνγκερ, Ἰσαὰκ Μπάσεβις 136
Σοπενάουερ 62
Στάνερ, Ροϋντολφ 121, 122
Σταίσλ 180
Στῆβενς 95
Στίφτερ 81
Στὸ χτίσιμο τοῦ σινικοῦ τείχους 246, 332
Στρίντμπεργκ 285, 312, 313
Στύντλ, Ὕλγκα (πανσιόν) 360, 361, 363, 370, 409
Συνέχεια τῆς συνομιλίας μεταξύ τοῦ χροῦ καὶ τοῦ προσευχόμενου 83
Συνομιλία μετὰ τὸν μεθυσμένο 158
Συνομιλία μετὰ τὸν προσευχόμενο 158
- Τὰ ἀεροπλάνα στὴν Μπρέσα* 107, 511
Τζόυς, Τζέιμς 68, 261, 450
Τήμπεργκερ 362, 451
Τὸ κτίσμα 466, 476, 477, 509, 513
Τολστόι 429
Τσακάλια καὶ Ἀραβες 335, 373, 512
Τσέχωφ 438
- Adler, Paul* 400
Arnold, Mathew 105
Auguste 155
Avenarius, Ferdinand 47
- Barry, du* 77
- Τσίσσις* 141, 148
Φάιγκλ, Φρήντριχ 104
Φέλιξ (γιὸς τῆς Ἑλλε) 232, 453
Φίχτε 86
Φλωμπέρ 78, 152, 155, 157, 179, 185, 207, 240, 243, 259, 312, 313, 325, 347
Φόρμπεργκερ 410
Φρόυντ 169, 326, 404
«φύλλα συνομιλίας» 488
- Χάινε* 186
Χάνσεν, Θεόφιλος 244
Χέγκελ 86
Χέμπελ, Φρήντριχ 208, 209, 473
Χέντβικ 93, 94, 97, 98, 100, 511
Χέρμαν (πατέρας) 23, 24, 26, 28, 29, 31, 35, 36, 39, 42, 44, 46, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 91, 100, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 137, 139, 170, 189, 190, 191, 200, 240, 274, 292, 349, 365, 366, 367, 369, 410, 443, 489, 493
Χέρμαν, Κάρλ 132, 133, 173, 283, 336
Χέρσελ (πατέρας τῆς Ντιάμαντ) 460
Χέρτσεν 312
Χίλσνερ 37
Χούς, Γιάν 392
- Ὡντεν, Γ. Χ.* 497
- Baum, Oskar* 43
Baumer, Franz 45, 82, 97, 104, 504
Beck, Δρ 486
Beck, Hermine 364
Beck, Moritz 44
Beim Bau der chinesischen Mauer 246, 332

- Bérence, Fred 64
 Bergmann, Hugo 47
 Berkoff, Steven 189, 504
Beschreibung eines Kampfes 83, 291, 307, 332, 375, 466, 477, 503
Betrachtung 101, 142, 158, 167, 180, 195, 198, 259, 318, 447
 Blavatsky, Madame 86
 Blei, Franz 79, 100
 Blériot, Louis 108
 Bloch, Grete 252
 Blüher, Hans 249, 250, 251
Blumfeld, ein älterer Junggeselle 307
 Brand, Adolf 250
 Brenner, Josef Chaim 470
 Brentano, Franz 86
 Brünningen, Flesch von 266
 Buber, Martin 207
 Buber-Neumann, Margarete 379, 390, 416, 495, 504
 Busse, Δρ 479

 Canetti, Elias 180, 221, 267, 290, 317, 341, 504, 505
 Cohen, Gary 38, 40, 505
 Curtiss, Glenn 108

Das Schloß 12, 18, 63, 501
Das Urteil 54, 55, 96, 137, 168
 David, Josef 328
Der Gruftwächter 332
Der Jäger Gracchus 246, 332
Der Kübelreiter 332
Der Proceß 12, 18, 300, 501, 502
Der Riesenmaulwurf 291
Der Schlag am Hoftor 332

Der Verschollene 12, 18, 150, 502
Die Aeroplane in Brescia 107, 108
Die Brücke 332
Die Verwandlung 96, 187
 Diltthey, Wilhelm 260

 Eckhart, Meister 72
 Ehrenstein, Albert 244
Ein Hungerkünstler 430, 481
Ein Landarzt 335, 371, 373
Ein Traum 334
 Eisner, Minze 363
 Eisner, Pavel 21, 41, 42, 82, 505
Erstes Leid 430
 Eysoldt, Gertrude 207

 Fanta, Berta 20
 Fechner, Gustav 72
 Feigl, Ernst 322
 Feigl, Friedrich 104
 Forberger, Jolan 409
 Frynta, Emmanuel 43, 82, 505
 Fuchs, Rudolf 340

 Gabriele (Elli) 32
 Georg (ἁδελφὸς τοῦ Κάφκα) 32
 Gerloff (δεσποινίδα) 155
 Goldfaden, Abraham 135
 Goldschmidt (Μαντᾶμ) 88
 Goldschmied (καθηγητῆς) 61
 Gordimer, Nadine 365, 505
 Gottwald, Adolf 46
 Grabbe 77
 Graetz, Heinrich 140
 Grillparzer, Franz 61, 244
 Gross, Otto 249

- Großer Lärm* 182, 183
 Gschwind, Emil 46
 Gütling, Alois 103

 Haas, Willy 86, 151, 503
 Hajek, Marcus 483
 Hardt, Ludwig 117, 417
 Hebbel, Friedrich 76
 Hebel, Johann Peter 61, 473
 Hecht, Hugo 44
 Heinrich (ἁδελφὸς τοῦ Κάφκα) 32
 Heller, Erich 82, 253, 501, 503, 505
 Hermann, Karl 117
 Hermann, O. 430
 Herschel (πατέρας τῆς Ντιάμαντ) 460
 Herzl, Theodor 461
 Hilsner, Leopold 36
Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande 99,
 331, 346, 503
 Hoffmann, Δρ 485
 Hruza, Agnes 36
 Huxley, Aldous 495, 496, 505

 Illowý, Rudolf 47
In der Strafkolonie 105, 290, 298

 Janáček 353, 480
 Janouch, Gustav 65
 Julie (θεία) 22, 23
 Just, Adolf 154

 Kafka, Hermann 22
 Kafka, Jacob 21
 Kastil, Alfred 86
 Kaufmann (θεσποινίδα) 134
 Kirchner, Grete 153
 Kirchner, Ludwig 266
 Kisch, Egon Erwin 69
 Kisch, Paul 69
 Kleist, Heinrich von 61
 Klemperer, Otto 87
 Klopstock, Robert 417, 418, 506
 Klug, Flora 133
 Knoll, Δρ 329
 Koch, Ludwig von 247
 Kohn, Hans 214
 Kölwel, Gottfried 327
 Kowaleski, Gerhard 86
 Krasnapolski 72
 Kraus, Karl 441
 Kraus, Oskar 86
 Kreitner, Leopold 82, 87, 88, 505
 Krofta, V. K. 103
 Kyast 207

 Lahmann, Δρ 69
 Langer, Georg Mordechai 314
 Lasker-Schüler, Else 87
 Lateiner, Joseph 133
 Laube, Heinrich 244
 Lehmann, Siegfried 323
 Leppin, Paul 80
 Levi, Primo 157
 Löw, ραββίνος 37
 Löwy, Alfred 27
 Löwy, Esther 27
 Löwy, Jizchak 135
 Löwy, Josef 27
 Löwy, Richard, Δρ 92
 Löwy, Rudolf 27
 Lublinski, Samuel 323

Mann, Heinrich 92	Rehberger, Angela (Alice) 313
Mares, Michael 85	Reiß, Fanny 308
Markert, Hans 44	Rinteln 72
Marschner, Robert 186	Ripellino, Angelo Maria 328
Martý, Anton 86	Robitschek, Selma 50
Masaryk, Thomáš 36	Rosenfeld, Morris 150
Menczel-Ben-Tovim, Puah 451, 457, 470	Rössler, Tile 458
Meyrink, Gustav 80	Roth, Joseph 25, 26, 127, 506
Mondt, Eugen 327	Rowohlt, Ernst 152
Mühlstein, Δρ 338	οἶκος Rowohlt 204
Muir, Edwin 367, 368, 495, 496, 497	Roženka 335, 338
Muir, Willa 495, 496, 497	
Musil, Robert 45	Salveter, Emmy 412
	Sauer, August 61
Nathan 28	Schäfer, Wilhelm 144
Němcová, Božena 52	<i>Schakale und Araber</i> 335, 373
Neumann, Δρ 486	Schnitzer, Moriz 123
Nijinsky 207	Schnitzler 117
	Schocken, Wolfgang 252
Odstrčil, Bedřich 383, 420	Schweinburg, Ludwig 89
Ottilie (Ottla) 32	Seelig, Carl 463
	Siegfried (θεῖος) 27
Pawel, Ernst 32, 37, 506	Singer (καθηγητήτης) 72
Pepa 416	Singer, Isaac Bashevis 136, 506
Pfohl, Eugen 131	Singer, Miriam 362
Philippe, Charles-Luis 438	Slavicek, Karel 85
Pick, Friedel 339	Starke, Ottomar 315
Pick, Otto 151, 226	Stauffer, Karl 144
Platowski, Franziska 22	Steiner, Rudolf 86
Pollak, Ernst 379	Sternheim, Carl 79, 315
Pollak, Oskar 47	Stifter, Adalbert 61
Porias, Adam 26, 27	Stoessl, Otto 179
Pouzarová, Anna 72	Stössinger, Felix 245
Príbram, Ewald 47	Strelinger, Leopold 410
Príbram, Otto 205	Szinay (Der Krauschaer) 410, 411, 417, 418
Pulver, Max 327	Szontagh, Miklós von 410

Teweles, Heinrich 81
Thieberger, Friedrich 20, 362
Tschissik, Mania 139

Ulbrich (καθηγητής) 72
Urzidil, Johannes 17, 507
Utitz, Emil 46

Valerie (Valli) 32
Vanek, Zdenko 46, 47
Verantwortung (ελ. *Ein Landarzt*)
Vor dem Gesetz 290, 495

ΚΑΦΚΑ

Wasner, Gerti 247
Weber, Alfred 91
Wedekind, Frank 92
Weiler, Hedwig Therese 93
Weltsch, Felix 81, 82, 507
Weltsch, Lise 210
Werfel, Franz 82
Wiegler, Paul 195
Wilson, Edmund 156, 157, 507
Wohryzek, Julie 360
Wolff, Karl 152

Zelesná, Marta 41

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ	7
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ	11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΠΡΑΓΑ

1.	17
2.	31
3.	45
4.	61
5.	79
6.	95
7.	111
8.	127
9.	147

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΦΕΛΙΤΣΕ

10.	163
11.	187
12.	203
13.	219
14.	237
15.	259
16.	283
17.	307
18.	331

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ ΜΙΛΕΝΑ

19.	353
20.	375
21.	393
22.	409
23.	425
24.	441

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΝΤΟΡΑ

25.	457
26.	475
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	493
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	499
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	501
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΑΦΚΑ	509
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ	513

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ NICHOLAS MURRAY ΚΑΦΚΑ ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ ΚΟΜΝΗΝΟΥ & ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΥΠΡΙΩΤΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕ ΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΤΟΥ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΠΕΤΡΟΣ ΓΙΑΡΜΕΝΙΤΗΣ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ Ε.Π.Ε. ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟ LIBRO D'ORO ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 2005 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ

Ἀριθμός Ἐκδόσεως: **209**
Ἀντίτυπα Ἀ' Ἐκδόσεως: 2.000

